

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MARSHALL YARDIMLARININ ADANA'YA ETKİLERİ

Anıl ÖZKIRMACI CAN

0830204116

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ŞENTÜRK

ISPARTA - 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunma Sınav Tutanağı 2

Öğrencinin Adı Soyadı	Anıl Öztürkücü CAN
Anabilim Dalı	Parik
Tez Başlığı	Marshall Yardımlarının Adana'ya Etkisi
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	~

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 13.04.2017 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

☒ OY BİRLİĞİ

☐ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Yrd.Doc.Dr. Ayşe 1 Saitbek	A. Saitbek
Jüri Üyesi	Prof.Dr. Zaker GÖLALU	Zaker
Jüri Üyesi	Doc.Dr. Ümit AKGA	Ümit
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

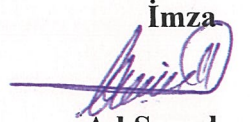
T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Marshall Yardımları’nın Adana’ya Etkileri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza

Ad Soyad

Anıl ÖZKIRMACI CAN

Tarih

13.01.2017

(ÖZKIRMACI CAN, Anıl, *Marshall Yardımları'nın Adana'ya Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2016)

ÖZET

Çalışmamızda İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Soğuk Savaş sürecinin bir tezahürü olarak uygulanan Marshall Planı'nın Adana'ya Etkileri ele alınmıştır. Çalışmaya " Marshall Planı'nın Türkiye ve Adana'daki ekonomik gelişim ve yarattığı sosyal değişim nasıl olmuştur?" sorusundan hareket edilerek yön verilmiştir. İlk olarak, Marshall Planı'nın ortaya çıkışı, fiiliyata geçiş süreci ve uygulama alanları irdelenmiş, bunun için de dönemin basılı yayın kaynakları yani gazeteleri, dergileri, meclis görüşmeleri, raporları, arşivleri taranmıştır.

Sovyetler Birliği, önemli bir komünist yayılma peşindeydi. Aynı dönemde Avrupa savaştan çok kötü bir halde çıkmış ve sanayisi harap olmuştu. Kendi imkânlarıyla ayağa kalkabilecek bir halde değildi. Dışarıdan bir destek gerekiyordu. Bu desteği ABD sağladı. ABD, bu plan ile sadece Avrupa ekonomisinin gelişmesini sağlamamış aynı zamanda ABD'nin ekonomik geleceğini de kurtarmıştır. Bu plan ile Avrupa ekonomisi savaştan önceki günlerine geri dönüş sinyalleri vermiş ve Sovyetler Birliği'nin yayılması karşısında kendisini korumuştur.

Bu sürecin genelde Türkiye'ye özelde ise Adana'ya yansımaları irdelenmiş, Marshall yardımlarının Adana'da toplumsal ve kültürel yapı üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Gelen çok sayıda tarım aleti, sulama ekipmanları ve yöntemleri, gübre kullanımı gibi tarımsal işleyişi kökten değiştirmiş olan bu yardımlar Adana halkı üzerinde ciddi dönüşümlere vesile olmuş yeni iş kolları oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Marshall Yardımı, Adana, Ekonomi

(ÖZKIRMACI CAN Anıl, *Marshall Aids effect on Adana*, Master's Thesis, Isparta, 2016)

ABSTRACT

In this study, after the Second World War and the Cold War as a manifestation of the Marshall Plan implemented in Adana have been addressed. The question which in spiredus is: How the Marshall Plan has been created economic development and social change in Turkey and Adana? Firstly, the emergence of the Marshall Plan, implementation process and application areas has been examined. So that printed publication resources of that period such as the New spapers, magazines, council meetings, reports, archives was scanned.

The Soviet Union, was an important advance at communist expansion during the same period Europe It came a very bad condition of the war and industry had been devastated It was not the case that can stand up on its own. It needs a boost from the outside. This support has enabled by the US. US, have enabled the development of this plan, not only has been saved the European economy but also the economic future of the United States. This plan has given European economies the turn signals back to earlier days from the war and he has kept himself in the face of the Soviet Union's expansion.

This process usually been discussed in particular the implications of Adana in Turkey. Marshall Aid focused on Adana its impact on the social and cultural structure. From a large number of agricultural tools, irrigation equipment and methods, using fertilizer which radically changed the iragricultural operations. This support has been instrumental to the significant transformation over the people of Adana and also was formed new businesses.

Key Words: Turkey, the United States, Marshall, Adana, Economics.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	İİ
ÖZET.....	İİİ
ABSTRACT	İV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	Vİİ
TABLolar DİZİNİ	Vİİİ
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR	İX

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SÜRECİ VE MARSHALL YARDIMLARI

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA AVRUPA	4
2. SOĞUK SAVAŞ'IN BAŞLANGIÇ YILLARINDA TÜRKİYE'NİN EKONOMİK DURUMUNA GENEL BAKIŞ	13
3. MARSHAL YARDIMLARI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI UYGULANIŞI VE PARİS KONFERANSI	20
3.1.Paris Konferansı	22
4. MARSHALL YARDIMLARI KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN UYGULADIĞI POLİTİKA	29
4.1. CHP Dönemi Politikaları	30
4.2. DP Dönemi Politikaları	35

İKİNCİ BÖLÜM

MARSHAL YARDIMLARI'NIN ADANA'DA EKONOMİK VE SOSYAL YAPIYA ETKİLERİ

1.MARSHAL YARDIMLARI'NIN ADANA'DAKİ EKONOMİK YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	41
1.1. Adana Sanayisinin Gelişim Süreci	44
1.2. 1950 ve Sonrası Adana'da Kurulan Holdingler	49

1.3. 1940'larda Çırçır Sektörü	52
1.4. Varlık Vergisi ve Adana'da Uygulanması	53
1.6. Adana Sanayi Odası'nın Kurulması	69
1.7. 1951 Ankara Pamuk Kongresi	70
1.8. Ulaşım Alanındaki Etkileri	72
1.9. Enerji Alanındaki Etkileri	79
2. MARSHALL YARDIMLARININ ADANA'DAKİ SOSYAL YAPI ÜZERİNDEKİ	
ETKİLERİ	82
2.1.Toprak Sahiplerine (Ağalar) Etkisi	81
2.2.Toprakta Çalışanlara (Köylü-Çalışanlara) Etkisi	86
2.3.Makineleşmenin Etkileri	89
2.4. Köyden Kente Göç Olgusu ve Gecekondulaşma	93
2.5. Toplumun Kültürel Yapısına Etkisi	94
2.6. Arabesk Kültürün Oluşması ve Yarattığı Elitler	96
2.7. Adana'da Sendikalaşma (Örgütlenme Çabaları)	100
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	104
EKLER	110
ÖZ GEÇMİŞ	110

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADASO	Adana Sanayi Odası
<i>a. g. E</i>	Adı geçen eser
<i>a. g. g.</i>	Adı geçen gazete
<i>a. g. m.</i>	Adı geçen makale
<i>a. g. md.</i>	Adı geçen madde
A.G.V.	Adana Güç Birliği Vakfı
<i>a.g.t.</i>	Adı geçen tez
<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>C.</i>	Cilt
CEEC	Convention for European Economic Co-Operation -Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>Ed.</i>	Editör
ECA	Economic Co-operation Act - İktisadi İşbirliği İdaresi
ERP	European Recovery Plan -Avrupa İmar ve Kalkınma Planı
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade - Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
NARA	National Archives and Records Administration
NATO	North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
IDA	İnternational Development Agency - Uluslararası Kalkınma Birliği
IFC	İnternational Finance Corporation - Uluslararası Finans Kurumu
ILO	İnternational Labour Organization - Uluslararası Çalışma Örgütü
OEEC	Organization of European Co-operation Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development - Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
<i>s.</i>	Sayfa
<i>S.</i>	Sayı
<i>ss.</i>	Sayfa sayısı
SDUSBED	Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
<i>vb.</i>	Ve benzeri
<i>vs.</i>	Vesâire
<i>yy.</i>	Yüzyıl
<i>y.y.y</i>	Yayın yeri yok
<i>t.y.</i>	Tarih yok

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi'ne Dâhil Ülkelerin Traktör ve Diğer Ziraî Alet Üretimine İlişkin Planları (Adet).....	27
Tablo 2. 1948 – 1951 Yılları Arasında İllere Göre Traktör Sayısı	56
Tablo 3. 1948-1952 Yılları Arasında Çeşitli Tarım Ürünlerinin Üretim ve Ekim Alanlarında Yaşanan Değişme.....	58
TABLO 4. Başlangıçtan 1955 Yılına Kadar Marshall Planı Kapsamında Tarıma Ayrılan Direkt Yardımların Kullanım Alanları	59
Tablo 5. 1948- 1952 Yılları Arasında Tarımsal Üretimde ve Ekilen Alanlardaki Değişme	63
Tablo 6. 1948-1952 Yılları Arasında Pamuk Üretimi.....	68
Tablo 7. Adana'da Bulunan Büyük Sanayi Müesseselerinin Kuruluş Yılları	72
Tablo 8. 1948 – 1960 Yılları Arasında Marshall Planı Kapsamında Karayollarına Ayrılan Kaynaklar.....	76
Tablo 9. 1949 Yılı sonu itibarıyla Türkiye'ye Yapılan Yol Yardımları.....	77
Tablo 10. 1949–50 Döneminde Tiraj Hakları Kapsamında Demiryollarına Yapılan Tahsislerle Sipariş Verilen Malzeme	78
Tablo 11. Marshall Planı Kapsamında Etibank Aracılığıyla Enerji Alanına Aktarılan Kaynaklar (Dolar).....	80
Tablo 12. 1948-1951 Yılları Arasında Türkiye'de İllere Göre Traktör Sayısı.....	85

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Marshall Yardımları'nın Adana'ya Etkileri konulu çalışmanın amacı, 1947 yılında ilan edilen Marshall Yardımları'nın, Adana'nın sosyal ve ekonomik hayatındaki değişimlerin etkilerini ıceleyerek kentin tarihine Marshall Yardımları noktasında ışıık tutmaktır. Adana tarihi konusunda bundan sonraki yapılacak olan çalışmalara fikir verebilecek bir çalışma olmasını temenni ederim.

Tezimi hazırlarken, benden, değerli fikirlerini ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ŞENTÜRK hocama, çalışmanın bilimsel metodlar çerçevesinde olması için yapıcı eleştirisi ve yönlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Zafer GÖLEN ve Doç. Dr. Ümit AKCA hocalarıma, ayrıca Marshall Yardımları'nın Adana'ya ne şekilde etkileri olduğunu, bizzat yardımlardan faydalanmış Adanalı köklü bir ailenin üyesi olarak düşünce ve deneyimlerini benimle paylaşan Seyhan Ziraat Odası üyesi Rıfat KODAL'a, Adana Kültür ve Sanat Merkezi Arşivinin kaynaklarını kullanmamda desteğini eksik etmeyen kurum sekreteri Zehra TİPİ hanıma ve tezin her aşamasında yanımda olan, öneri ve desteğini esirgemeyen, gösterdiği sabır ve anlayışından dolayı sevgili eşim Felek CAN'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Anıl ÖZKIRMACI CAN

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en yıkıcı olaylarından biri olan İkinci Dünya Savaşı, aynı zamanda Batı Avrupa'nın dünya politikalarını belirleyici rolünün de sonunu getirmiştir. Savaşın sonunda Amerika ve Sovyetler Birliği olmak üzere iki süper güç ortaya çıkmış, dünya bu güçlerin belirlediği politikalarla yeniden şekillenmiş ve iki kutuplu bir düzen kurulmuştur. Bu iki devletten askeri ve ekonomik açıdan daha güçlüsü olan Amerika'nın, kendi kabuğuna çekilme ve Avrupa işlerine karışmama üzerine kurulu geleneksel politikası da böylelikle işlerliğini yitirmiştir.

Öte yandan Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki dış politikası, en önemli özellikleri gerçekçilik olan önder kadronun rehberliğinde şekillenmiştir ve ana hedefi, Türkiye'yi savaşın dışında tutmak üzerine kuruludur. Aynı zamanda, Türkiye'yi savaşa sokma doğrultusundaki her türlü çabalarına rağmen, dönemin ekonomik ve askeri açıdan en güçlü devletlerine kabul ettirilen diplomatik bir başarı örneğidir. Bu başarı, iki ana bloğa ayrılmış dünya siyasetinin, Türkiye'ye verdiği stratejik değeri çok iyi kavrayan ve bunun karşısında ne yapabileceklerini tam olarak kestirebilen Türk dış politika belirleyicilerinin, ülkelerini savaşın getireceği yıkımdan kurtarabilmenin yegâne yolu olarak gördükleri etkin tarafsızlık politikasından kendilerinin tayin ettiği zamana kadar ödün vermemelerinde saklıdır.¹

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslar arası ölçekte değişen güç dengeleri, beraberinde Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları üzerinde de etkili olur. Bu süreçte, kapitalist ilişkiler topluma hızlıca nüfuz ederken, öncelikle tarımda etkili olan ve Marshall Planı dâhilinde gerçekleşen makineleşme, kırsal kesimle birlikte kenti ve dolayısıyla tüm toplumu etkiler.

Karpat'a göre İkinci Dünya Savaşı yıllarında sermaye öyle hızlı birikmişti ki toplumu homojen bir bütün olarak gören eski sosyal kuramı ve devletçilik felsefesini, genel hoşnutsuzluk yaratmadan sürdürmek artık olanaksızdı. Devletin kendisine biçtiği, farklı sosyal sınıflar arasında hakem rolü oynama misyonunun sonuna gelinmişti. Cumhuriyet'in doğuşundan 1945 yılına kadar Türkiye'de işçinin, devletçiliğe rağmen, yalnızca üretimin bir unsuru sayıldığından söz eden Karpat, siyasi bakımdan işçi

¹ Nuri Karakaş "Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2008.

sınıfının, ekonomik zorlukların doğurduğu bir " mahzur "olarak görüldüğünü ifade etmekteydi. Oysa genel olarak işçi sınıfının doğuşu, sosyal, ekonomik ve politik gelişmelerin bir sonucuydu ve işçilerin bir sosyal grup olarak ortaya çıkmaları toplumsal yapıyıda değiştirdi.²

Soğuk Savaşın ekonomik ve siyasi olarak en önemli sonuçlarından biri Marshall Planı'dır. Bu plan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki büyük güçten biri olan ABD'nin en etkili stratejik, ekonomik, siyasi ve sosyal uygulamasıdır. Marshall Planı'na dâhil olan ülkeler kısa dönemde kazançlı çıkmışlarsa da uzun vadede ekonomik bağımlılık yarattığı için her alanda olumsuz etkilenmişlerdir. Çünkü Amerika yardımlarının etkilerini sınırladığımız tarihler arasında değil de daha sonra ki tarihlerde ortaya çıktığını tespit ettik. Toplumsal yapıdaki değişimler sosyal yapıyı oluşturan alt kurumlarda aynı hız ve nitelikte olması da araştırmamızı sınırlandıran bir başka etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyayı İkinci Dünya Savaşı'na götüren siyasal ve ekonomik gelişmelerden ve savaş sırasında yaşanan kaostan, savaş sonrasında yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan düzenlemeler, dünya tarihine yeni bir yön vermiştir. Türkiye'de 1945- 1950 döneminde iktisat politikasında yaşanan dönüşümün anlaşılabilmesi, onun iki büyük savaş arasında ve savaş yıllarında izlediği dış politikasının gözden geçirilmesini gerektirmiştir.³ Plan çerçevesindeki traktör ve tarım aletlerinin dağıtım prosedürü ise belli esaslara yapılmıştır.

Etkileri günümüze kadar ulaşan Marshall Planı'nın Adana Üzerindeki Etkileri başlıklı tez çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Soğuk Savaş Süreci ve Marshall Yardımları üzerinde durulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye, Batı dünyasından destek aramıştır. Aynı yıllarda, Sovyetler Birliği'ne karşı yeni stratejiler geliştiren ABD, bu stratejileri ve çıkarları gereği Türkiye'ye yardım etme kararı almıştır. Bu kararın ilk uygulamaları da 1947'deki Truman Doktrini ve 1948'deki Marshall Planı çerçevesinde olmuştur.

Marshall Planı ile Türkiye'ye getirilen traktörler, ziraat alet makineleri öncelikle İl Dağıtım Komisyonları aracılığıyla çiftçilere dağıtılmaktaydı. Yeterli miktarda araziye

² Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 3. Basım, İmge Yayınevi, Ankara, 2008, s. 203, 213-215.

³ Perihan Ünlü Soylu, *Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Sonrasında İktisadi Politikanın Dönüşümü (1945-1950)*, Ankara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s. 12.

sahip olan çiftçi, satın alacağı traktör hakkında bilgi içeren bir dilekçe ile komisyona başvurarak *tedarik belgesi* almaktaydı. Bu belgeler o şehre ayrılan alet ve makinelerin sayısını geçemezdi. Çiftçi aynı yıl tedarik belgesiyle yüzde 37,5 ve gerisi taksitle olmak üzere istediği aleti satın alabilirdi. Tahsis sisteminden 1949 Ağustos ayında vazgeçilerek satışlar tümüyle serbest bırakıldı. Buna göre Marshall'dan traktör alet ya da makine almak için yalnızca çiftçi olmak yeterliydi. Bakanlık satış işlerinden tümüyle çekildi. Kredili satışlar, altı taksitle doğrudan firma tarafından ya da Ziraat Bankasının iştiraki ile yapılmaktaydı. Taksitler her yıl o bölgedeki esasa ürünün idrak ya da satış mevsiminde alınmaktaydı.⁴

İkinci bölümde Marshall Yardımları'nın Çukurova'daki Ekonomik Etkileri incelendi. Öncelikle Osmanlı Devleti nasıl bir ekonomik yapı ve çalışma yaşamını, Türkiye Cumhuriyeti'ne nasıl bir mirasın devredildiğine dair kısa bir özet verdikten sonra, uygulanan iktisat politikaları, toplumsal yapıda meydana getirdiği değişimler dolayısıyla değişen uygulamalara yer verilmiştir. Ayrıca Marshall Yardımlarının Çukurova'daki Sosyal Yapı üzerindeki etkilerini inceledik. Türkiye'de uluslar arası ölçekte meydana gelen güç ilişkilerini dikkate alarak iktisadi ve siyasi alanda meydana gelen değişiklikler, bunların Adana'daki toplumsal yapıda meydana getirdiği dönüşüm ve çalışma yaşamına getirilen düzenlemelere dair bilgiler verilmiştir.

⁴ Soylu, *a.g.e*, s. 89.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SÜRECİ VE MARSHALL YARDIMLARI

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA AVRUPA

İkinci Dünya Savaşı'na; ister galip, isterse mağlup olsun; katılan bütün devletler büyük zararlar çıkmışlardır. Savaş, özellikle Avrupa'da tahribata yol açmıştır. Savaş'ta ölen 40 milyon civarındaki insanın yarısından fazlası Avrupa'daydı. En çok ölüm Sovyetler Birliği'nde yaşanmış, yaklaşık 20 milyon insan hayatını kaybetmiştir. 4,3 milyon Polonyalı, 4,2 milyon Alman, 1,7 milyon Yugoslav, 600 bin Fransız, 410 bin İtalyan, 390 bin İngiliz, 6 milyon Yahudi ve diğer uyruklara ait vatandaş hayatını kaybetmişti.⁵ Can kayıplarının yaşandığı bu savaştan sonra Avrupa'nın ekonomik dengeleri altüst olmuş, Avrupa'da savaştan sonra aşırı enflasyon yaşanmış, fiyatlar artmış, parasal değerler altüst olmuş, çoğu yerde sigara, kahve ve çikolata paranın yerine değişim aracı olarak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında, fabrikaların çoğu savaş malzemesi üretilecek şekilde ayarlandığından, savaştan sonra tekrar normal üretime geçiş, ekonomik kaynak yetersizliğinden gerçekleştirilememiştir.⁶

Avrupa'daki durum üretim sıkıntısı yaratmış, pazarlarda ürün sıkıntısı meydana gelmiş ve takas yöntemi de uygulanamayınca para akışı durmuştur. George Marshall'ın beyanatında dile getirmiş olduğu gibi; Avrupa'nın yaşadığı ekonomik krizin nedeni köy ve şehir arasında alışlagelmiş tarım ürünleri-sanayi malları arasındaki takasın yapılamıyor olmasıdır. Çiftçi, ürettiği malı kendi ihtiyaçları için kullanmış, şehirdeki üreticiyle takas yapacak kadar ürün fazlası elde edememiştir. Takas yapılamadığından köylüler tarlalarını meyve bahçelerine çevirmiş, kendi karnını doyurabilecek kadar ürün ekmiş, diğer arazilerini meraya bırakmıştır. Bu nedenle yiyecek sıkıntısı çeken Avrupa şehir halkı, yiyecek ihtiyacını dışarıdan karşılamak zorunda kalmıştır. Bu durum, ülkedeki dövizin dışarıya akmasına yol açmış ve ülkenin yapılanmasına ayrılan fonların

⁵Çağrı Erhan, "Avrupa'nın İntiharı" ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD)* 1996, c.51, S.1, s.259.

⁶Çağrı, a.g.m., s.260.

azalmasına neden olmuştur. Oluşan döviz sıkıntısı, Avrupa'daki buhranda etkili olmuştur.⁷

Türkiye'ye gelecek olursak hem güvenliğini sağlamak, hem de sorunlarını barışçı yollardan çözen saygın ve güvenilir bir ülke olmak için çok yönlü bir dış politika izledi. Bu politikaları izlerken temel ilkesi dürüstlük ve açıklıktı. Söz konusu çok yönlü politikaların üç ayak üzerine oturduğunu söylemek gerekir:

- Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmak (1925 dostluk antlaşması)
- Batı ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak (Milletler Cemiyeti'ne giriş 1932, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay sorununun çözülüşü)
- Bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak (Balkan Antantı 1934, Sadabat Paktı 1937)

Türkiye bu iki ittifakla hem Batı, hem de Doğu sınırlarını güvence altına almak istedi. Böylece etrafında bir güvenlik ağı ve barış ortamı yaratmak amacındaydı.⁸

Sovyetler'e karşı Batı Blok'unu korumak adına 1947 sonrasında Yunanistan ve Türkiye Truman Doktrini çerçevesinde ABD'den ekonomik ve askeri destek alır. Bu tarihten itibaren ABD'nin Pan-Turanist harekete ve Türk milliyetçilerine bakış açısının değişimi Büyükelçilik raporlarındaki "önerilerden/yorumlardan" dönemin önde gelen Türkçü liderleri ile görüşmelerden anlaşılmaktadır. Bu değişimin ilk ipucu ise 21 Aralık 1945 tarihli Türkiye'de komünist aktiviteleri inceleyen raporda görülmektedir.⁹

Türkiye'de propaganda ile üniversite, edebiyat ve basın çevrelerine nüfuz ettiği iddia edilen Komünizm, "özgürlük ve demokrasi düşmanı" olarak tanımlandığı raporun sonucunda etkili propaganda yöntemleri ile bir düşüncüyü ancak başka bir düşüncenin ortadan kaldırılabileceği dile getirilmektedir. Soğuk Savaş döneminde Amerikan Büyükelçiliği ve konsoloslukları genelde her ay Türkiye'de Komünizm faaliyetleri, propagandası ve yayınları hakkında gönderdikleri raporlarda anti-komünist eylemleri de bildirmişlerdir.¹⁰ Söz konusu raporlarda da Sovyetler Birliği yerine Rus-Rusya

⁷Bilgehan Bülbül, "Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı (1948-1957)", Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2006, s.8.

⁸Hakkı Uyar, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Kadrolarının İkinci Meşrutiyet'ten ve Birinci Dünya Savaşı'ndan Çıkardığı Dersler", *Belgi*, Kış 2014, Pamukkale, S.7, s.832-833. www.pau.edu.tr/atam/tr/sayfa/belgi-sayi-07 Erişim tarihi: 29.10.2016. 14.44.

⁹Aytül Tamer, "Muhayyel Komünizm: Türk Sağının Anti-Komünizm Propagandası", *Doğu Batı*, Ekim 2011, Ankara, S.58, s.95-96.

¹⁰Aytül Tamer, *a,g,m*, s.96.

konularak Türklerin her zaman korku ve şüphe ile yaklaştıkları "ezelî düşman" imgesinin yinelendiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de toplumsal muhalefetin yükselişi ve çok partili hayata geçişle birlikte Komünizmin gizli oluşumlar bünyesinde propaganda çalışması yürüterek "Türkiye'nin birliğini yıkma" amacı ile hareket ettikleri dile getirilmektedir.

Anti-Sovyet ve anti-komünist düşünceleri destekleyen grubun Türkiye'de hakîm güç olması, memnuniyet verici bir unsur olarak vurgulandığı 18 Nisan 1947 tarihli raporda, Truman Doktrini'ne eklemelenme sürecindeki Türkiye'ye "muhtemel Amerikan yardımlarıyla ekonomik iyileşmenin komünizm eğilimlerini tamamen bertaraf edeceği" görüşünün elçilik görevlilerinin önde gelen isimlerle yaptıkları bireysel görüşmelerde sık sık dile geldiği belirtilmektedir. Söz konusu bireysel görüşmeler raporlarda aktarılmamış (ya da araştırmacıya sunulmamış) olmakla birlikte bu isimlerin anti-komünist kesimden ve iktidara yakın mevkilerden olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹¹

ABD'nin daha ilk günden uluslararası ilişkilerinde bir ölçüt olarak gördüğü "güç dengesi" kavramı belirleyici rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin hayata geçirdiği, Truman Doktrini ile Marshall Planı, birbirini bütünlemişlerdir. Savaş sonrası güç kaybeden Batı, gücünü tekrar inşa etmek için Sovyetleri bu coğrafyada etkisizleştirmek amacıyla Truman Doktrini'ni ilan etmiş ve etki alanını Türkiye ve Yunanistan'ı kapsayacak şekilde genişletmek istemiştir. Sovyetlerin burada etkili olması Avrupa ve ABD'nin çıkarlarıyla çatıştığından, Sovyetlerin bölgeden uzaklaştırılması ya da etkisiz bırakılması gerekmektedir.

ABD'nin politik yaklaşımı İkinci Dünya Savaşı'ndan beri karşılıklı bağımlılığın gerekçeleri ağır basmakta ise de, yalnızlık politikası ile yükümlülöklere girme politikası arasında gidip gelmektedir.¹²

İkinci Dünya Savaşı sonunda başlayan ideolojik sürtüşme ABD'nin dünya politikasındaki rolünü beklenmedik şekilde arttırmıştır.¹³ Amerika'nın güçlü, baskın ve

¹¹ a.g.m., s.96.

¹²Henry Kissinger, *Diplomasi*, (çev) İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000. s.7.

kendine yeten politikalar ürettiği Soğuk Savaş yıllarına rastlayan ilk dönemde realist adımlar hâkimdi.¹⁴ Savaş sonrasında, ABD'nin amaçlarından biri, Batı Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın güçlendirilmesi olmuştur. Esasen ABD'nin siyaseti, bir yandan Sovyetler'i çevrelemeyi amaçlarken, bir yandan da kendi kampı içinde emperyal güçte bir rakip ile karşı karşıya kalmamayı öngördüğü için, içinde Türkiye'nin de bulunduğu belirli ülkelerin güçlenmesini desteklemek politikalarında yer almaktadır.¹⁵ ABD, egemenlik alanındaki coğrafyada, kendi denetim ve yönlendirmesinde gerek ekonomi, gerek güvenlik amaçlarına hizmet eden bir işbirliği ağı oluşturmuştur. Bu yapısal düzen içinde doğrudan güç kullanmaya dayanan politikalarına, (sistemi aksatan koşullarla karşılaşıldığında) başvurması baskın politikasının belirgin özelliğidir.¹⁶ Ekonomik ilişkilerin globalleşmesi ve karmaşık bir karşılıklı bağımlılık sisteminin yerleşmesi, ABD'nin dominant olanaklarını kısırken, hegemonik gücünü pekiştirmiştir. ABD açısından, ekonomik çıkar ve ihtiyaçlar ile güvenlik ya da politik ihtiyaçlar iç içe gelişmiştir. Özellikle, ABD'nin üçüncü dünyayı hedefleyen ve bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarını kendi güvenliğinin bir sigortası gibi gören modernleştirme politikası bu iç içeliğin örnek bir göstergesidir.¹⁷

Savaş sebebiyle tüm bölge ülkelerinin ekonomik kaynaklarını tüketmiş olan Avrupa'nın ekonomisine hareket getirecek bir kaynağı olmaması, iktisadi durumunu daha da kötü bir duruma getirmişti ki, bu da ABD ve Avrupa'nın çıkarları açısından Sovyetlerin bölgeden uzaklaştırılması ya da etkisiz bırakılması hususunu daha önemli hale getiriyordu.¹⁸ Zira demokratik olmayan ve ekonomisi geri kalmış ülkelere sosyalizmin rahatça zemin bulacağı düşüncesi hâkimdi. ABD'nin demokrasiyi dünya çapında yayma stratejisinin arkasında, demokrasilerin birbirlerine saldırmadığı şeklindeki inancın rol oynadığı belirtilmektedir.¹⁹

¹³ a.g.e., s.2.

¹⁴Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.112-118.

¹⁵Burcu Bostanoğlu, "ABD'nin Latin Amerika Retoriğinden Örnekler", *Avrasya Dosyası*, C.1, No.4, 1995.

¹⁶Bostanoğlu, a.g.m.,s.230-234.

¹⁷a.g.m. s.237.

¹⁸Bülbül, a.g.t.,s.10.

¹⁹Ali İhsan Gürler, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.115-117.

ABD, bu sebeplerle Batı Avrupa'nın ekonomik sıkıntılarına yardımcı olmak için adım attı. Kendi halkını dünya siyasetine hazırlamakta zorlanan Amerika'nın Avrupa'da yürütmek istediği politikayı kabul ettirmesi hiçte zor olmadı. Doğu Bloku'nda hızla yayılan Sovyetler, Alman tehdidini yeni yeni bertaraf etmiş olan Avrupa'nın güç merkezlerini endişeye sevk etmişti. Amerika'da, bu durumdan istifade ederek Doğu Avrupa'nın ardından Sovyetler'e karşı kaybetmek istemediği Batı Avrupa'da ekonomik, sosyal ve siyasi bir devrim gerçekleştirdi. Sonunda da üstlendiği dünya liderliği görevini başarıyla yerine getirerek dünya siyasetine egemen olmayı başardı.²⁰

Marshall Planı ile ABD, yüzünü zengin yeraltı kaynakları olan Ortadoğu'ya dönerken tarihsel olarak Türkiye'nin de bu coğrafyaya hâkim olması bölge de etkili bir aktör olarak Türkiye ile iyi ilişkiler kurma ve yakınlaşma süreci başlatmıştır. Bu yakınlaşma Türkiye'nin 11 Mart 1947 tarihinde Dünya Bankası'na ve daha sonra 12 Mart'ta Uluslararası Para Fonu'na üye olmasıyla ivme kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, hemen hemen tüm dünya ülkeleri savaş sonrası yıkımı ve sıkıntıları büyük ölçüde hissetmiştir. Savaş sonrasında istenilen barış ortamı ne yazık ki oluşmamıştır. Dünya, Soğuk Savaşa adanılan dönem içerisinde hep bir "üçüncü dünya savaşı mı başlıyor" endişesi için de geçireceği yani bir gizli savaş dönemi içerisine girmiştir. Bu süreç içerisindeki güç savaları da etkisi bu güne kadar sürecektir yeni bir yapılanmayı oluşturmuştur. 1945 sonrası dünya, savaş başlamadan önceki halinden çok farklı yönde gelişme göstermiştir.²¹

Müttefiklerin zaferi, Almanya'ya karşı yapılan savaş sona erdirmiş olmasına rağmen barış sağlanmış sayılmazdı. Barışın sağlanabilmesi için İkinci Dünya Savaşı'nın harap ettiği ekonomik ve politik sistemlerin tekrar inşa edilmesi gerekiyordu. Avrupa savaşın etkilerini her ne kadar onarmaya çalışıyorsa da ellerindeki demode ve yetersiz malzemeler buna izin vermediği gibi tesislerin etkili bir şekilde kullanılmasını sağlayacak maddeleri ithal etmeye yetecek dolar ve altın rezervleri yoktu.²²

Amerika dünya ekonomisine bu kadar hâkim bir hale gelirken en büyük pazarlardan birini, hem de Avrupa'nın ithalata bu kadar ihtiyacı olduğu bir dönemde kaybetmek istemiyordu, Marshall'da konuşmasını noktalarken Avrupa'nın bu

²⁰ Bülül, a.g.t.,s. 12.

²¹ Bülül, a.g.t.,s.9.

²² Michael J. Hogan, "Blueprint For Recovery", *The Marshall Plan*, Washington, 1997, s.4-15.

durumuna değinmiş ve "Doğrusu Avrupa'nın, önümüzdeki üç dört yıl içinde dış alımlara -özellikle de Amerika'dan- karşılaşması gereken gıda ve diğer ihtiyaçları şu anki alım gücünün çok üstündedir. Bu nedenle ya dış yardım alacaktır, ya da ekonomik, sosyal ve politik açıdan yıkılışını izleyecektir" demiştir. Eğer Amerika, Avrupa'nın ekonomisini canlandırmak yerine yıkılışını izlerse, savaş süresince ulaştığı ihracat düzeyine ulaşamayacak, ek olarak savaş sona erdiği için askeri endüstrideki pazar ve satış azalışını telafi edemeyecekti.²³

1947 yılında ki tarım üretimi savaş öncesi üretimin % 83'ü sınai üretimi % 88'i, ihracat ise % 59'u seviyesindeydi.²⁴ Kıtlık ve enflasyon iş gücüne etkinliğini azaltırken, kömür, çelik ve diğer ham maddelerin yetersiz oluşu üretimin artmasını engelliyordu. Bütün bunların üzerine 1946-47 kışı o zamana kadar hiç görülmemiş şiddette geçince zaten az olan ekonomik kazançta eriyip gitti. Ekonomik kriz yaşamakta olan diplomatik ve politik problemleri daha da kötü duruma getirmiş, Fransa ve İtalya'da hükümetin otoritesi zayıflamıştı. Almanya ekonomik açıdan en zor durumda olan Avrupa ülkesiydi. İngiltere ise kaynaklarının kış kriziyle birlikte erimesini takiben, artık Yunanistan'a yardım edemeyeceğini deklare ediyordu.²⁵

Savaşın sona ermesinden sonra kendi ideolojisi olan komünizmi dünya da hâkim kılmak isteyen Sovyet Rusya ile komünist düzenin karşısında olan ülkeler arasındaki mücadelenin konusu, farklı dünya görüşlerinin çatışması, hürriyet düzeni ile totaliter komünist düzenin mücadelesi haline gelmiştir. Milletler arası ilişkiler ortaya çıkmıştır.

Sovyetler savaşın ardından kendileri açısından tarihi bir fırsat yakaladıklarının farkındaydılar. Karşısında denge unsuru olarak bulunan İngiltere, Fransa gibi ülkeler gücünü kaybetmiş, Almanya neredeyse yok olma noktasına gelmişti. Hem askeri hemde ekonomik açıdan karşısında durabilecek bir güç olmadığı gibi, Balkan ülkeleri, Türkiye, Yunanistan gibi ülkelerde Sovyetlerin baskısına fazla dayanamazdı. Bunun bilincinde olan Stalin bu fırsatı değerlendirmek için yayılmacı politikasını daha savaş bitmeden uygulamaya başlamış ve Churchill'i endişeye sevk etmişti.

²³a.g.t.,s.24.

²⁴Alan S.Milward, *The Reconstruction of Western Europe 1945-51*,University of California Press, California,1984, s.75.

²⁵Hogan, a.g.e., s.4-15.

Sovyetler emperyalist politikasını üç ana istikamette uygulamaya çalışmıştır. İran üzerinden Orta Doğu petrolleri ve Basra Körfezi ile Hint Okyanusu, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz. Bu üç istikametın ortak özelliği hepsininde İngiltere'nin çıkarları için hayati önem taşıyor olmasıydı.

Aslında iki ülke arasındaki sorunlar İkinci Dünya harbinin mihver devletler lehine sonuçlanacağıının anlaşıldığı andan itibaren kendini göstermeye başladı. 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında Roosevelt, Stalin ve Churchill'in katılımlarıyla "Euraka" şifre adıyla düzenlenen Tahran Konferansı Müttefikler arasında başlayan görüş ayrılıklarının su yüzüne çıktığı ilk buluşmaydı. Sovyet Rusya'da gelecek açısından endişe yaratan Almanya'nın durumu bu konferansta görüşülmüş, Churchill Almanya'nın beş ayrı bağımsız devlete bölünmesini isterken, Almanya tehdidinin ortadan tamamen kalkmasını isteyen Stalin, elli bin Alman subayının kurşuna dizilmesini isteyecek kadar ileri gitmiştir.²⁶

Almanya'nın savaşın sonlarına doğru güç kaybetmeye başlaması ile Doğu Avrupa'da Almanya'ya karşı önemli bir üstünlük sağlayan Sovyetler, yayılmacı politikalarını da harekete geçirdiler. Bu sırada İtalya'nın da çökmesi üzerine Balkanlardaki milliyetçi hareket hızlandı. Bu da Balkanlarda komünizmin yayılmasını kolaylaştırdı. Bu gerçeği çok önceden farkedenden Churchill ısrarla Balkanlar'da ikinci bir cephe açılmasını istiyordu. Bu şekilde Balkanlar'a Sovyet askerlerinden önce müttefik askerlerin girmesini sağlayacaktı. Bu fikri Amerika kabul etmeyince Churchill, Balkanların Sovyetler ve İngiltere arasında nüfuz alanlarına bölünmesini için Sovyetler'e teklif götürdü. Sovyetler buna ılımlı yaklaşmasına rağmen Amerika buna şiddetle karşı çıktı ve bu sıradada Sovyet orduları Romanya'ya girmeye başladı.²⁷ Balkanlarda oluşacak komünist blokun ilk adımı olan bu ülkeyi, Bulgaristan, Macaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk takip etti. Doğu Avrupa'da ilerleyen ve ilk etapta kurtarıcı rolü üstlenen Kızıl Orduyla birlikte, Stalin bu ülkelere daha önceki dönemlerde yasaklı olan ve kendi ülkesinde eğitimlerini artırdığı komünist liderleri de göndererek teşkilatlanmaya başladı.

²⁶ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, C.1-2, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s.393-394

²⁷Armaođlu, *a.g.e*, s.396.

1945 Şubatında, Kırım'da Yalta'da, Stalin, Churchill ve Roosevelt arasında yapılan toplantı sonucunda "Kurtarılmış Avrupa Hakkında Demeç" yayınlandı. Bu demeç, serbest ve demokratik seçimler için gerekli tedbirler alınıncaya kadar, Sovyet işgalindeki ülkelerde geçici hükümetlerin kurulmasını ve bütün partilerin eşit şekilde temsil edilmesini öngörüyordu. Zaten hiçbir parti, hükümeti tek başına yönetecek çoğunluğa sahip değildi. Seçimlerin sonrasında da, koalisyon hükümetleri görev başına geldi. Fakat komünistler bu kabinelerde İçişleri, Adalet ve Enformasyon Bakanlığı görevlerini aldılar. İçişleri Bakanlığı ile Güvenlik Güçleri, Adalet Bakanlığı ile mahkemeler, Enformasyon Bakanlığı ile de basın, radyo gibi kitle iletişim araçları komünistlerin kontrolü altına geçmiş oldu.²⁸ Bir süre sonrada komünistler bu ülkelerde hükümeti tamamen ellerine geçirmeyi başardılar. Çünkü savaşın sona ermesini takiben, Sovyetlerin işgal ettiği ülkelerden çekilmesi gerekirken, güçsüz ve başsız kalan Avrupa'nın bu durumundan istifade etmek isteyen Sovyetler, ülkedeki etkisini kaybetmemek için hükümet içindeki komünist olmayan unsurları baskı yaparak yönetimden uzaklaştırdı. Muhalefet kanadına geçen bu unsurlar, burada da Sovyetlerin tesirinden kurtulamadı. Sovyetler bu ülkelerden çekilmeden önce komünizmin tam anlamıyla yerleşmesini sağlamak maksadıyla muhalefeti de baskıyla tasfiye etti.²⁹

Kurduğu kukla hükümetlerle bu ülkeler üzerinde hâkim olan Sovyetler Birliği, bu şekilde çevresinde oluşturduğu karargâhlarla, kendini güven altına alıyordu. Bununla da yetinmeyip, bu ülkeler arasında da bir takım askeri, ekonomik, siyasi işbirliği anlaşmaları imzalanmasını sağlayarak Doğu Bloku'nu adım adım kuruyordu. Bu ülkelerden sadece Yugoslavya, Tito'nun kararlı tutumu sayesinde Sovyetlerin hâkimiyetine girmemiş, diğer ülkeler Sovyet uydusu haline gelmiştir.

Amerika bunun için üç yöntem kullandı, öncelikle kendi halkını buna psikolojik olarak hazırlaması gerekiyordu. Çünkü Amerika dünya politikasına kapalı bir şekilde yaşamaya alışmıştı. Her iki savaşta Amerikan halkının uzağında gerçekleştiği için kendilerini yeni oluşumların dışında tutacak bir politikayı benimsemişlerdi. Bunu Birinci Dünya Harbinden sonra Wilson'a rağmen başarabilen Amerikan kamuoyu, bu kez daha tecrübeli politikacılarla karşı karşıyaydı. Kamuoyu, bir taraftan Avrupa'nın

²⁸Armaoğlu a.g.e., s.433.

²⁹Tolga Tören, "Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s.6.

içler acısı hali ve zor durumdaki insanların yaşadıkları anlatılarak, diğer taraftanda kendi halkının içine komünizm ve dolayısıyla Sovyet Rusya korkusu yerleştirilerek ikna edilmiş ve bunun Amerika'nın da faydasına olacağına inandırılmıştır.³⁰ İkinci olarak askeri bir takım önlemler alarak doğusunu zaten kaptırdığı Avrupa'nın batısını kaptırmamak için öncelikle Truman Doktriniyle Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardımda bulundu ve Doğu Blokunu kendi önderliğinde kurulan askeri ittifaklarla çevirdi. Ve daha sonra yine bu askeri ittifaklarla sosyalizmi Sovyet sınırlarına püskürtme politikası güttü. Bu ittifakların en önemlisi 1949'da kurulan NATO oldu.

Üçüncü olarak da birtakım ekonomik önlemlere başvurdu ki bunların en önemlisi Marshall Planıydı. Marshall Planı'nın üç amacı vardı:³¹ Birincisi Avrupa'yı tekrar dünya ticaretine kazandırmak, ikincisi yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemek ve üçüncü olarakta ABD ekonomisini canlandırmak ve mallarına pazar sağlamak. Bunun için Amerikan halkının ödediği vergilerin kullanıldığı düşünülürse, politikacıların, halkı psikolojik açıdan ne kadar iyi hazırladıkları anlaşılacaktır.

Zira Başkan Truman Türkiye'ye yardım programı hakkında kongreye sunduğu üç aylık raporda “...Türkiye'nin ABD'ye karşı beslediği güvenin sarsılmaz olduğunu ve Türk milleti ile liderlerinin Türkiye ve Batı dünyası arasındaki işbirliğinin milletler arası barışı ve güvenliğin sürekliliği için önemli bir unsur teşkil ettiğini takdir ve teslim eder...”³² Aksi takdirde Avrupa devletlerinin bir totaliter devletler birliğine dâhil olmak mecburiyetinde kalacaklarını ve böyle bir durumda Amerika düşman bir dünya etrafında tek başına kalacağını belirtmiştir.³³

Amaçları ve anlamı bu doğrultuda şekillenen Marshall Planı'nın, modern medeniyetlerin ekonomik anlamda ürün değiş-tokuşu temelinde geliştiklerinin, fakat Avrupa'nın, savaşın getirdiği fiziki yıkım ve Avrupalı üreticiler arasında ticari güvensizlik nedeniyle çöküşün eşiğinde bulunduğunun altını çizmişti. Bu durum karşısında, Avrupa'nın kalkınmasını sağlamak için Amerika'nın yardım etme kararlılığında olduğunu ifade eden Marshall, Sovyetler Birliği'nde dâhil bütün Avrupa

³⁰Süleyman Barda, “Amerikan İktisadi Yardımı ve Türkiye”, *İktisat ve Maliye Mecması*, C. 2, S. 5, Ağustos, 1955, s.177-195.

³¹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1:1919-1980*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2004, s.48.

³² Türk Sözü, 29 Kasım 1949, s. 1

³³ Yeni Adana, 16 Ocak 1948, s. 1

Ülkelerini bu amaca yönelik olarak hep birlikte çalışmaya davet etmiřti³⁴. Kendi halkını dünya siyasetine hazırlamakta zorlanan Amerika'nın, Avrupa'da yürütmek istediği politikayı kabul ettirmesi hiçte zor olmadı. Zaten Avrupa lkeleri başta İngiltere olmak üzere bunu bir mecburiyet olarak görüyorlardı. Doğu Blokunda hızla etkisi artıran Sovyetler, Alman tehdidini yeni bertaraf etmiş olan Avrupa'nın g merkezlerini endişeye sevk etmişti. Amerika da, bu durumdan istifade ederek Doğu Avrupa'nın ardından Sovyetler'e karşı kaybetmek istemediği Batı Avrupa'da ekonomik, sosyal ve siyasi bir devrim gerçekleştirdi. Sonunda da üstlendiği dünya liderliği görevini başarıyla yerine getirerek dünya siyasetine egemen olmayı başardı.³⁵

2. SOğUK SAVAş'IN BAşLANGIç YILLARINDA TÜRKİYE'NİN EKONOMİK DURUMUNA GENEL BAKIş

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonunda yavaş yavaş kendini gösteren iki kutuplu dünyada Batı Bloku'nu seçmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin yakın zamanda bağımsızlığını büyük bir mücadele ile kazanmış bir devlet olarak varlığını devam ettirebilmesi için, giderek güçlenen Sovyetler'in yanında yer alması zaten beklenemezdi. Bununla birlikte Türkiye, daha önce yaşadığı savaşlar nedeniyle neredeyse tükenmiş olan ülke ekonomisini düzeltmeye çalışırken, yaşanan yeni savaştan da oldukça olumsuz etkilenmişti. Bu bağlamda Türkiye hem siyasal hem de ekonomik bağımsızlığını sürdürmesi noktasında Batılı devletlerin desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu ereve de Türkiye, Batı Bloku'nun lideri ABD ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir.³⁶

Savaş boyunca ve savaş sonunda yaşanan i ve dış gelişmeler, savaş sonunda Türkiye'yi "Batı Bloku"na katılmaya itmiştir. Bunun yanında uluslararası ortamda Batılı demokratik devletlerin ön plana çıkması ile birlikte hem Türkiye'nin hem de Batılı devletlerin Sovyetler Birliği'nden duydukları endişeler de etkili olmuştur. Burada etkin olan faktörler, dünya ekonomisinde ve siyasetinde uluslararası boyuttaki değişkenler dünya ekonomisinin ihtiyaç duyduğu ereve de Türkiye'deki kapital

³⁴ Karakaş, *a.g.e.*, s.300-301.

³⁵ *a.g.e.*, s.301

³⁶ Bahadır Eser, Eda iek, zlem Demirkıran, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasetinin Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya ıkışı: Batı Bloğuna Geçiş", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SDUSBED)*, 2011/2, S.14. s.35.

birikimine bağılı olarak yeniden yapılandırarak kapitalist sistem içerisinde meydana gelen görev paylaşımı ve eklemlenme çabasına girişmek şeklinde tezahür etmiştir.³⁷

Nitekim "Türkiye, İkinci Dünya savaşı ile oluşan iki kutuplu dünyada kendini demokratik blokta konumlandırma gayreti içine girmiştir. Bu gayret toprak bütünlüğüne yönelen Sovyet tehdidinin zorunlu bir sonucu olduğu kadar, son bir asrı aşkındır takip ettiği batılılaşma politikasının da bir gereği olmuştur. Soğuk savaşın başlarında sahip olduğu Boğazların stratejik önemi ve Avrupa, Asya, Afrika arasında kara, hava, deniz yollarının kontrolünü sağlamaya elverişli konumuyla Türkiye'nin Sovyet hegemonyasına girmemesi ABD'nin çıkarlarının sürekliliği açısından oldukça önemlidir. Birinci sırada Türk boğazlarının statüsü ciddi önemdeydi. Türkiye, Avrupa, Asya, Afrika arasındaki kara, hava ve deniz yollarının kontrolünün sağlanabileceği bir noktadaydı. Sovyetlerin Türkiye'yi dolayısıyla Boğazları ele geçirmesi demek, petrol zengini olan Ortadoğu bölgesine girmesi demekti ki bu da üç kıtanın zengin ticaret kanallarının kontrolünü ele geçirmesi anlamına geliyordu. ABD'de Sovyetlerin bu emellerinin farkında olarak Türkiye'yi yanında görmek istiyordu, zira stratejik konumu bu kadar önemli noktada bulunan Türkiye'yi kendi yanına çekmek için İngiltere'nin de desteğini alarak görüşmeler başlatıldı. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen ciddi bir ekonomik sıkıntı içinde olması buna ilaveten Sovyetler'in Türkiye toprak bütünlüğüne kast eden sonu gelmez istekleri Türkiye'yi Amerikan yanlısı politika izlemeye ve Amerikan yardımlarını almaya sevk etmiştir.

Türkiye, savaş dışı kalma politikasını savaş döneminde de sürdürebilmek için her iki olanağın da yararlanmıştır. Savaş öncesinde Alman saldırıları karşısında İngiltere ve Fransa'nın desteği sağlanmıştı. İngiltere ile yapılan müzakereler neticesinde 12 Mayıs 1939'da hem Ankara hem de Londra'da yayınlanan bir deklarasyonla, İngiltere'nin saldırılar karşısında Türkiye'yi koruyacağı konusunda garanti verdiği ilan edildi. Kısa bir süre sonra, Fransa ile yapılan müzakereler sonucunda da benzer bir deklarasyon, 12 Haziran 1939'da yayınlandı. 19 Ekim 1939'da Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında 15 yıl sürecek bir ittifak anlaşması Ankara'da imzalandı. Bir karşılıklı yardım paktı oluşturarak Türkiye, saldırılar karşısında daha da güçlendirilmiş oldu.³⁸

³⁷Tören, a.g.t., s.8.

³⁸İlhan Tekeli-Selim İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.23.

Ancak bu durum savaşın sonuna doğru Türkiye'nin aleyhine bazı gelişmeler ortaya çıkarmıştır. Savaşta yer almadığı için kurulacak Birleşmiş Milletler örgütüne kurucu üye olması tartışılmış, savaşın iki gerçek galibinden biri olan Sovyetler Birliği, Türkiye'den toprak ve Boğazlar'da üs talep ettiğinde Türkiye uluslar arası ortamda yalnız kalmıştır. Zamanla Sovyetler'nin yayılmacı bir politika izleyeceği ve Batılı devletlerin çıkarlarını tehdit ettiği anlaşıncaya, Ortadoğu ve Akdeniz'e geçişin anahtarı olan ve Boğazlar'ı kontrol eden Türkiye'ye Sovyet Rusya karşısında yardım edilmesinin önemi ortaya çıkmıştır.³⁹ Burada şöyle bir parantez açmakta fayda var, bu süreçte Sovyet Rusyanın Türkiye'den uzaklaşmasının bir nedeni de İkinci Dünya Savaşı'nın başındaki Türk-İngiliz ittifakıdır. Zira Ayın Tarihi adlı kaynaktaki makaleye göre Sovyet dostluğunun Türkiye'ye karşı soğuması, Türkiye-İngiltere ittifakının savaş sürecinde gelişmesiyle artmış ve Rusyada, Türkiye aleyhindeki propogandalar 1943'te Churchil'in Adana'ya gelmesiyle son haddini bulmuştur.⁴⁰

Türkiye'de, 1945-1960 yılları arası dönemde Sovyet tehditleri ve bu tehditler karşısında kendi güvenliğini sağlamak amacıyla Amerika'nın desteğini arkasına almak için aktif bir dış politika izlenmiştir. Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının ihtiyatlı dış politika yaklaşımı Türkiye'nin bağımsız ve egemen bir devlet olarak varlığının korunması yegâne amaçlarıydı. Zira Türk dış politika felsefesini oluşturan ve alınan her kararın temel verileri olan etmenler, bir temel kavramsal varsayımlar dizisiydi. Bu varsayımlar İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidarı ellerinde tutan neslin ortak tecrübelerinin sentezinden oluşmaktaydı:

- a) Türkiye'nin olağanüstü önemli bir jeopolitik konumu vardır. Bu hem yararlı hem zararlıdır. Yararlıdır, çünkü stratejik önemi olmayan başka küçük devletlere oranla sesini daha etkili duyurmasını sağlar; pazarlık gücünü askeri gücünün çok üstüne çıkarır. Bu durum güçlü dostlar edinmesini mümkün kılar.
- b) Fakat bu durum aynı zamanda zararlıdır. Türkiye'nin güçlü devletlerle anlaşmazlığa düşmesine yol açabilir. Stratejik konumu, başka devletlerin iştahını uyandırabilir. Güçlü dostlar edinmesini mümkün kılan bu etmen aynı zamanda "koruyuculuğa" soyunanların davet edilmedik ilgisine yol açabilir.

³⁹Eser vd., *a.g.m.*, s.35.

⁴⁰Necmeddin Sadak, "Türk-Sovyet Münasebeti", *Akşam*, 14 Temmuz 1945.

- c) Türkiye önemli bir kavşakta, küçük bir devlettir. Bu nedenle hareket kabiliyetini her zaman en üst düzeyde tutmak zorundadır. Uluslararası ilişkilerde kutuplaşma ve kamplaşmalara karşı tavır almalıdır. Ya da “bloklaşma” zaten varsa bunlara katılmaktan kaçınmalıdır. Uluslar arası güçler dengesi mümkün olduğu kadar “çok merkezli” tutulmalıdır.
- d) Küçük bir devletin ayakta kalıp kalmaması son kertede ancak kendi olanaklarını etkin kullanmasına bağlıdır. “Geleneksel Dostluk”, “Ezeli Düşman” veya “uzun geçmişe dayanan iş birliği” gibi formüller somut anlam taşımazlar. Gerçekçi politika, kaçınılmaz olarak, idealizme, verilmiş söze ve duygusallığa baskın çıkar. Topluluklar arasındaki dostluktan kaynaklanan ilişkilere atıfta bulunmak yaygın bir adet ise de uluslararası düzenin temel özelliği anarşik oluşudur. Güç, hala milletlerin en çok önem verdikleri olgudur.
- e) Bu nedenle Türkiye, her zaman haklarını ve toprak bütünlüğünü savunmaya hazır olmalıdır. Bu konudaki duyarlılığı ve azmi her fırsatta beyan edilmeli ve gerekirse savaştan kaçınmayacağı hususunda hiçbir kuşku bırakılmamalıdır. Ama bunun yanı sıra, Türkiye’nin savaşa yalnızca savunma amacıyla başvuracağı da vurgulanmalıdır.
- f) Küçük devletlerin savunma politikası kaçınılmaz bir şekilde pazarlığı gündeme getirir. Pazarlık, küçük devletlerin yaşam güvencesi için vazgeçilmez bir unsurdur.

İsmet İnönü, Numan Menemencioğlu, Şükrü Saraçoğlu gibi devlet adamları dış politika kararlarında gerçekçiliği her zaman ön plana almaktaydılar. Geçmişteki tecrübeleri onlara Avrupalı devletlerle olan ilişkilerinde kuşkuculuğa varan bir temkinliliği benimsemeyi öğretmişti.⁴¹

Türkiye ikinci Dünya Savaşına girmemesine rağmen savaşın yarattığı ekonomik tahribatı tüm olumsuz yönleriyle yaşamıştır. Cumhuriyet’in kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesine kadar on altı yıl geçtiği halde, savaşın başında Türkiye ancak çok cılız ekonomik kalkınma kaydedebilmiştir. Bunun başlıca nedeni, gerçek ekonomik büyümeye geçilmeden önce tarımda ve sanayide uzun bir onarım döneminin yaşanmasıydı.⁴² Mehmet Şehmus Güzel savaş yıllarını “Savaş dönemlerine özgü

⁴¹Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s.3-4.

⁴² Deringil, *a.g.e.*, s.13.

olağanüstü koşullarda açlık, yıkım ve korku kol gezer; siyasi sosyal ve ekonomik hayatın tüm dokusu etkilenir, başkalaşır"⁴³ şeklinde gerçekçi bir şekilde ifade etmiştir. Genç nüfusun ekseriyetinin o zamanın koşullarında silah altına alınması tarım üretiminde ciddi düşüslere neden oldu. Örneğin, savaş yıllarında buğday üretiminde %50'lere varan kayıplar oldu. Nitekim 1939 yılında 4.200 bin ton olan buğday üretimi, 1945 yılında 2.200 tona gerilemiştir.⁴⁴

Savunma kalemlerinin artması sanayi yatırım programlarının önüne geçmiş ve Türk ekonomisi bu dönemde duraklama yaşamıştır. Dolayısıyla 1940-1945 dönemini ekonomik açıdan bir gerileme dönemi olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Bu süreçte Savunma sanayiine aktarılan bütçe oranı % 20 artış göstermiş böylece önceki yıllarda Savunma sanayiine ayrılan oran % 40'lardan % 60'lara çıkmıştır. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamak askerlerin temel gereksinimlerine cevap vermek amacıyla yapılan yüksek harcamalar zaten zor durumda olan ekonomiyi daha da güç durumda bırakmıştır. Bu durum tabiatıyla tüm ticari dengeleri bozmuş, dış ticarete büyük ölçüde aksamalara neden olmuş, ithalattaki küçülme sanayi üretimini olumsuz etkilemişti. Yukarıda sıralanan olumsuz gelişmeler ekonomik dengeleri sarsmakta gecikmedi. Zaten iyi örgütlenmemiş ve zayıf bir üretim yapısına sahip olan Türkiye ekonomisinde kısa sürede mal darlığı ve fiyat artışları başladı.⁴⁵

İkinci Dünya Savaşı yıllarında dış kaynaklara daha fazla yönelim olmuştur. Altın ve döviz stoklarında büyük oranda bir artış sağlanmıştır. Bu miktar bazı kaynaklara göre kesin olmamakla birlikte 330 milyon TL civarındadır. Altın ve döviz rezervlerindeki bu artışın en önemli nedeni dış kredilerdir. 1938-1945 yılları arasında, 127 milyon doları ekonomik kredi ve 187 milyon doları askeri kredi ve hibe olmak üzere toplam 314 milyon dolar kredi sağlanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında savaşan ülkelerin Türkiye'yi kendi yanlarına çekmek için sağladıkları dış krediler şöyle özetlenebilir: İngiltere'den 1939-1940 yıllarında yapılan anlaşmalarla 49,5 milyon sterlin (yaklaşık 240 milyon dolar) kredi temin edilmiştir, bunun 17 milyon sterlini ticari kredi, 29,5 milyon sterlini askeri kredi idi. 1940 yılında Fransa'dan 1,5 milyon

⁴³Mehmet Şehmus Güzel, "İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye Ve Emek", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Donald Quataert, Erik Jan Zürcher (drl.), İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.197.

⁴⁴Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982,s.217.

⁴⁵Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, y.y., 1998, s.83-84.

sterlin bir ticari kredi sağlandı. Bununla Fransa'ya birikmiş olan borçlarımız tasfiye edildi. 1942 yılında Almanya'dan 45 milyon TL kredi sağlandı.⁴⁶

İkinci Dünya Savaşı Türkiye'de sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olmuş, aynı zaman diliminde kötü iklim koşulları sosyal ve ekonomik hayatı da zor duruma sokmuştur. Zira dönemin Dışışleri Bakanı olan Necmeddin Sadak'ın ifade ettiği üzere “...*Türkiye bugün kü güvensizlikten, Avrupa'nın en çok sıkıntı çeken ülkesidir. Dünya savaşından bu yana ordusunu tamamiyle sila altında tutan dünyanın tek ülkesidir. Türkiye sekiz senedir bir milyon insanı atlı bir şekilde teyakkuzda bulundurmaktadır. Bütçenin yüzde 48'i veya 54'ünü her yıl savunma harcamalarına vermekteyiz...*”⁴⁷ şeklinde özetlemiştir. Savaş koşullarının gıda üretiminde yarattığı olumsuzlukları gidermek geri kalmış ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha zor olmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerin gıda üretim ve dağıtım sistemleri sanayileşmemiş ülkelere göre çok daha esnektir ve dolayısıyla bu ülkeler daha kolay uyum sağlayabilmektedir. Sanayileşmemiş ülkelerde, tarımsal üretimdeki iş gücü ve çekim hayvanı eksikliklerini makineli tarımın olanaklarıyla kolayca yapabilme olanağı yoktur.⁴⁸

Özellikle tarımsal üretimde verim düşmüş dolayısıyla gıda ürünlerini temin etmek zorlaşmış bu durum kıtlık yaşanmasına neden olmuştur. Hububat üretiminde kendine yeten hatta ihracat yapan Türkiye'de 1939 yılında buğday ihracatı 23.318 tondan, 1940 yılında 63.878 tona çıkmıştır. Bu düzeyde ihracat ancak 1946 yılında o da 33.777 ton gibi yine düşük bir değere yaklaşabilmıştir.⁴⁹ Burada bir parantez açıp Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı içinde karşılaştığı, üstesinden gelmesi gereken sorun askere alınan erlerin beslenme normalarıyla bir köylünün beslenme normları arasındaki ve aynı şekilde orduda beslenen bir hayvanın beslenmesi için verilen yem ve ot miktarıyla köyde bulunan bir hayvanın tükettikleri arasındaki küçümsenemeyecek farklardır. Büyük bir nüfusun orduya alınmasıyla bir yandan tarımsal üretim azalırken, bir yandan tüketilmesi gereken gıda (Türkiye'de özellikle hububat) miktarı artmaktadır.⁵⁰

⁴⁶ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., Ankara, s.193-194.

⁴⁷ Yeni Adana, 20 Mart 1948, s.1.

⁴⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.233.

⁴⁹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1942-1945*, Cilt:15, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1946, s.375.

⁵⁰ Tekeli-İlkin, *a.g.e*, s.234.

Böylelikle özellikle büyük kentlerde iâşe sorunu ortaya çıkmış birçok gıda ürünü karaborsa olmuş karne ile gıda alımı uygulaması başlamış ve bu durumla ilgili kanuni düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönemde hükümet, tarım ve ticari alanda müdahalelere girişmiş ve bu da toplum arasında hoş karşılanmamıştır, sonuç olarak hükümet değişmiştir. Yaşanan bu değişimler köylüyü ön plana çıkarmış ve köylü siyasasal yaşama yön veren bir topluluk olarak görülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarından sonra iktidara gelen Demokrat Parti, köylüyü aktif kılarak tarımı destekleyici politikalar uygulamıştır. 1950'lerde yoğun bir şekilde ülkemize giren Marshall Yardımları tarımsal üretime aktarılmıştır. Gelen yardımlarla birlikte üretimde mekanizasyon hareketi hız kazanmış geleneksel tarım tekniklerinin yanında traktörün kullanılması tarımsal alanların genişlemesine ve kaydadeğer ölçüde üretim artışını sağlamıştır.⁵¹

Savaş öncesi yıllarda ve savaş süresinde Türkiye'nin ekonomik durumunun kısaca gözden geçirilmesinden özet olarak şu sonuçları çıkarabiliriz: Tarım ve sanayide gerçek kalkınmaya geçilmeden önce uzun bir onarım dönemine ihtiyaç vardı. Bu durum Türk ekonomisine o denli büyük bir engel oluşturunuyordu ki savaş patlak verdiğinde ilerlemenin ancak ilk kıpırtıları görülmekteydi. Genç Cumhuriyet'in yönetici kadrosu İkinci Dünya Savaşı gibi topyekûn bir savaşta hiçbir çıkarları olmadığını görüyorlardı. Tutarlı bir savaş ekonomisi için alınmış olan önlemler yetersizdi. Kendi kendine yeterlilik çabaları başarısız olmuştu. Bu durumda dışa bağımlı duruma düşülecekse bu en azından en elverişli koşullarda olmalıydı.⁵² Genç devletin ekonomi politikası dış politika felsefesini oluşturan etmenlerin en önemlilerindendir. Türkiye'nin politik bağımsızlığı ekonomik bağımsızlığıyla aynı paralelde görülmüyordu. Atatürk politik bağımsızlığın iktisadi bağımsızlık olmaksızın hiçbir anlam taşımadığını defalarca söylemişti.⁵³

Dünya tarihinin gördüğü en geniş çaplı savaştan Türkiye yara almadan kurtulmayı başarmıştır. 1939-1945 yılları arasında üç büyük gücün İngiltere, Almanya ve Sovyetler'in baskısına maruz kalan Türk devlet adamları hareket özgürlüklerini korumayı bildiler.

⁵¹ Bülbul, *a.g.e.*, s.9.

⁵² Deringil, *a.g.e.*, s.29.

⁵³ *a.g.e.*, s.13.

Türk devlet adamları, özellikle İnönü ve Menemencioğlu ülkenin savaştan taraflara kafa tutacak ciddi bir askeri ve ekonomik hazırlığı olmadığını biliyorlardı. En küçük hata Atatürk devrinin bütün kazanımlarını yıkabilirdi. Ancak Avrupa'nın diğer bazı tarafsız ülkelerinde örneği görüldüğü üzere izlenen yol, ard arda verilen ödünler ve bu ödünler sonucu işgal olmadı. Türkiye'nin başarısı savaşın ilk gününden itibaren saldırıya savaşla cevap vereceğini bütün taraflara beyan etmesi ve bu konuda inandırıcı olmasıdır.⁵⁴

3. MARSHAL YARDIMLARI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI UYGULANIŞI VE PARİS KONFERANSI

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ekonomisi kötü durumdaydı. Altı yıllık savaş, bütün ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmişti. Savaş bütün ülkelerde ağır tahribat yaratmıştı. Bir bakıma toplumlar açlıktan kıvrılmaktaydı. Ekonomileri harekete geçirecek kaynak yoktu. Savaş süresince kaynaklarını tüketmiş olan Avrupa ülkeleri ekonomilerini canlandıracak kaynak bulma sorunu yaşıyordu. Öte yandan bu durumu fırsat bilerek Sovyetler komünizm propagandasına hız kazandırmıştı. Komünizm tehlikesi Avrupa'yı tehdit ediyordu. İkinci Dünya savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada Türkiye'nin kendini nerede konumlandıracağı konusunda, savaşın devam ettiği süreç içerisinde, Hitler'e karşı birlik olan Müttefikler ve Sovyetler, savaşın bitmesinden sonra paylaşımlar söz konusu olduğunda çıkar mücadelesine giriştiler. Bu mücadele ortamında Türkiye Batı yanlısı politikalar geliştirme çabasına girişti. Dolayısıyla kendini Batı bloğunda konumlandırdı.⁵⁵

Truman Doktrini ile özellikle Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan askeri yardım, Sovyetlerin güneye inmesini ve komünizmi yaymasını engellemek için hazırlanmıştı. Fakat Truman Doktrini ile hedeflenen sonuçlar alınamadı ve Sovyetlerin ilerleyişi durdurulamadı böyle olunca Avrupa'nın genelini kapsayacak ve özellikle de henüz Sovyet etkisi altına girmemiş olan Batı Avrupa'yı kalkındırmak gerektiği düşünüldü. Tabi bu düşünce daha kapsamlı ve yüklü miktarda yardım yapılmasını gerektiriyordu.

⁵⁴ *a.g.e.*, s.271-272.

⁵⁵ Altan Öymen, *Değişim Yılları*, Doğan Kitap Yay., İstanbul, 2004, s.103.

İşte bu sebeple Marshall Planı, tüm Batı Avrupa'ya uygulanması düşünülen bir ekonomik plan olarak ortaya çıktı.⁵⁶

Sovyetler, Avrupa ülkeleri üzerinde komünist propagandasını arttırıyordu. Avrupa ülkelerinde artan komünizm tehlikesi ve özellikle İtalya ve Fransa'da yükselen işçi hareketlerinin bastırılmasıyla beraber Amerika, Avrupa ülkelerini bu ekonomik sıkıntılardan kurtarmak için elinden geleni yapacaktı ve bulduğu formül Dışışleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947günü Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir nutukta açıklandı. 1947 yılının ikinci yarısı yaklaşırken, Avrupa devletleri büyük ekonomik buhranlar içinde bulunduğu ve bu buhranların komünist partilerini her ülkede işbirliğine ittiğini gören ABD Dışışleri Bakanlığı, ekonomik buhranların yaratacağı bu kaçınılmaz sonucu önlemek için, Avrupa'ya geniş ölçüde bir iktisadi yardım yapılmasını kararlaştırdı.⁵⁷

Bu plan çerçevesinde ülkenin tarım alanındaki gelişimi maksadıyla temin edilen beş milyon küsur dolarlık kredi için temaslarda bulunmak ve alınacak makine ve aletlerin cinsini tespit etmek üzere dönemin Tarım Bakanı Tahsin Coşkan ABD'de temaslarda bulunmuştur. "...Alınacak bu krediyle ülkeye ciddi miktarda alet ve makine girdisi sağlanacağı..."⁵⁸ şeklinde beyatta bulunmuştur.

Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girecekler ve birbirlerinin eksiklerini kendileri tamamlama yoluna gideceklerdi. Bu genel işbirliği sonunda bir eksiklik ortaya çıktığı zaman Amerika bu eksikliğin giderilmesi için yardım teklifinde bulunacaktı. Bunun içinde öncelikle bir iş birliği programı hazırlandı. Amerika'nın Avrupa ekonomisini canlandırma düşüncesi Amerika Birleşik Devletleri'nde üretilen sanayiye dayalı ürünleri satın alabilecek bir ekonomi oluşturmak ile mümkün olacaktı. Marshall Planı teklifini görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'te bir toplantı yapıldı. Aynı zamanda Marshall Planı ile birlikte üzerinde durulan en önemli konu Avrupa ülkelerinin anti-komünist bir sistemde yeniden yapılandırılması konusu idi.⁵⁹

⁵⁶ a.g.e., s.103.

⁵⁷ Mehmet Gönlübol-Haluk Ulman, *Olaylarla Türk Dış Politikası, II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)*, Alkım Kitabevi, Ankara, 1996, s.220.

⁵⁸ Yeni Adana 23 Haziran 1948, s. 1

⁵⁹ Yüksel Marım, "1946-1960 Arası Amerikan Yardımlarının Ekonomik ve Sosyal Yapıya Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2009 s.75.

Komünist partilerin kuvvetli olduğu İtalya ve Fransa'da bu partilerin kışkırtmasıyla meydana gelen grevler bu ülkelerde hayatı felce uğrattıyor ve çöken sağ totalitarizminin bıraktığı boşluğu, Avrupa'yı en az onun kadar korkutan "komünizm tehlikesi" dolduruyordu. Bu durumu fark eden Amerika bu kez savaş öncesi sağ totalitarizm gösterdiği hoşgörüyü komünizme göstermeyecekti.⁶⁰Amerika'nın komünizme karşı verdiği ideolojik mücadeleye ek olarak ekonomiyi canlandırmak ve yeniden düzenlemek için Amerika sermayesinin uluslararası dolaşımında maddi temelin oluşturulmasında ciddi öneme sahip olan Marshall Planı (Avrupa İmar ve Kalkınma Planı - European Recovery Plan - ERP) uygulamaya konuldu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı Avrupa'ya ekonomik yardım yapmak ve bunu Marshall Planı gibi büyük bir organizasyon çerçevesinde yürütmesinin hiç kuşkusuz iki ana amacı vardı. Her ne kadar ilk bakışta politik ve ekonomik amaçların niteliği ayrı ayrı düşünülse de uygulamada her ikisinin de birbirini şu ya da bu oranda etkileyeceği açıktır. Bu bağlamda politik nedenlere bağlı olarak düşünülmesi gereken ekonomik nedenler şöyle sıralanabilir: Marshall Yardımları ile ABD Avrupa'nın belirli bir iktisadi güce kavuşmasını dolayısıyla o ülkelerin ithalat hacmini arttırmak, Avrupa ülkelerinin üretim kapasitelerini geliştirecek bir ödemeler dengesinde iyileştirmeler sağlayacak, böylece açık kapı ekonomisi olarak isimlendirilecek ve sürdürülebilir ekonomik dinamizm sistemi kurulması hedeflenecekti.⁶¹

3.1.Paris Konferansı

Marshall Yardımı, Avrupa için gerekli bir girişimdi. Birçok Avrupa ülkesi bu yardıma olumlu yaklaşmıştı. İngiliz Dışişleri Bakanı George Bevin ve Fransız meslektaşları George Bidault konuyu ilk olarak Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Vyacheslav M. Molotov'la görüştüler. Sovyetler'in Paris Konferansı'na katılma sebebi, Marshall Planı'na Sovyetler ve uydularının dâhil edilmiş olmasıydı.⁶² Sovyetlerin konferansa katılmayı kabul etmesi memnuniyetle karşılanmıştı. Konferansın olumlu hava içerisinde başlamasının sebebi ABD ve Sovyetler arasındaki kutuplaşmanın yumuşayacağı beklentisiydi. Sovyetler daveti kabul etmeseydi kutuplaşma hız kazanacaktı. Batılıların

⁶⁰ a.g.t., s.75.

⁶¹Marım, *a.g.t.* s.124.

⁶²Armaoğlu, *a.g.e.*,s.444.

bir araya gelme taklifini red edeceği beklentisinin aksine Sovyetler, teklifi kabul etti. Çünkü Sovyetler'in reddetmiş olması onu haksız bir konuma düşürecek, devletlerarası müzakereleri kopma noktasına getirecekti. Ancak Sovyetler'in Paris Konferansına katılımı hem tarafsız ülkeleri hem de Avrupa'yı destekleyip ABD ile eşit koşullarda müzakere etmesini sağlayacaktı.⁶³

Konferansta Molotov bölgesel bir yardımın ulusal egemenliği tehdit edeceğini söyledi. Pariste tekrar tekrar bir araya gelinerek Bevin ve Bidault tarafından izah edilen Marshall Yardımı, öncelikle Avrupa'nın yardımına ihtiyacı olan ülkelerini belirleyecekti ve bu deneme amaçlı olup amaç ülkelerin üretimlerinin birbirlerine kolayca ve bağımsız olarak değiş-tokuş edilmesini sağlayacaktı. Molotov'a göre bu durum ulusal egemenlik alanlarını ihlal etme anlamı taşıdığından kabul edilemezdi.

Paris'teki toplantıda İngiliz ve Fransızlar, Sovyetler ile aynı görüşlerde uzlaşamayacaklarını anladıklarından ortak bir sonuca varamamışlardır. Molotov, Marshall Yardımı ile ABD'nin küçük devletlerin iç işlerine karışacağını ve büyük devletlerin onlar üzerinde hâkimiyet kurmaları anlamına geldiğini, böyle bir yardım yerine küçük devletlerin ihtiyaçlarını tespit eden komite kurmalarını ve Almanya'nın dışarıda tutulmasını, yardımın Alman işgalinden zarar görmüş ülkelere yapılmasını istediğinden görüş birliğine varamadılar.⁶⁴ Molotov, Marshall Planı tasarısını kabul etmeyerek 2 Temmuz 1947 tarihinde Paris'ten ayrıldı. Dış işleri bakanları Paris Konferansı'nın başarısızlığını tartışırken ortak plan konusunda sonuca varılamamış olması yardım tasarısından vazgeçilmesi anlamına gelmiyordu ve kısa zamanda planın tamamlanması kanaatindeydiler. Bundan sonra harekete geçen İngiltere ve Fransa, Sovyet yanlısı hükümetlerinde içinde bulunduğu Doğu Avrupa ülkelerini planın ayrıntılarını görüşmek üzere ABD'nin istediği bir yerde Avrupa Kalkınma Planı hazırlamak üzere Paris'e davet etti.

Molotov, bu çerçevede sunulan planı onaylamak istemeyince, Bidault ve Bevin 12 Temmuz 1947'de ikinci bir konferans düzenlemeye karar verdiler. Bu toplantıya Avrupa'nın diğer ülkelerini ve katılmayacağını tahmin ettikleri halde Sovyetleri

⁶³Bülbül, *a.g.t.*, s.28.

⁶⁴ İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1954-1975)*, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.44.

çağırdılar. Sovyetler katılmayı tekrar reddetti, aynı zamanda Polonya ve Çekoslovakya'nın da katılmasını engelledi.

Sovyetler Birliği'nin Paris Konferansı'na davet edilmesi konusunda dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta da bu davetin, özellikle ABD'de, dış yardım sürecini meşrulaştırmaya yönelik bir iç politika malzemesi olarak tasarlanmış olmasıdır. Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin şu ifadeleri, sürecin Türkiye'de algılanışı konusunda bir örnek oluşturma yanında, bu durumu da ortaya koymaktadır:

*...Marshall, Sovyet Rusya'nın tuttuğu hareket çizgisi hakkında bir şeyler düşünmez mi ?... Bu suali cevaplandırmaya çalışanlar, Marshall'ın Sovyet politikasına dair çok sağlam bir bilgi sahibi olduğunu ve bu bilgiyi Amerikan halk efradına iyice anlatabilmek için son teşebbüsü göze aldığını ileri sürüyorlar. Paris toplantısı, harp bittiği günden beri şimdiye kadar gördüğümüz bütün toplantılar gibi fiyasko ile sona erdiği zaman, Sayın Marshall vatandaşlarına ispat etmiş olacaktır ki, Sovyet Rusya ile beraber bir sulh dünyası kurmaya imkân yoktur. Böylelikle halk efkârının reyini kazanarak kuvvetlendikten sonra, Amerikan hükümeti, barışsever milletlerin katılacağı bir demokrasi cephesi kurmanın yollarını arayacak ve muhtemel bir çarpışmanın sorumluluğundan kendini kurtaracaktır...*⁶⁵

Bu noktadan hareketle, konferans çağrısı yapan tarafın, sürecin başından itibaren sonuç hakkında fikir sahibi olduğu, daha da ötesi böyle bir sonucun doğması için gayret sarf ettiği söylenebilir. Plan'ın Sovyetler tarafından kabul edilmesinden ve böylelikle ABD Kongresi'nde onaylanmama riskinin doğmasından çekinen İngiltere ve Fransa temsilcilerinin Paris Konferansı'na Sovyetler'i temsilen katılan Molotov'a yakınlık göstermemeleri de bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁶⁶

Sovyetler, konferans'ta ortak bir program çerçevesinde yardım yapılması durumunda, Avrupa'nın doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılması riskinin ortaya çıkacağı gerekçesiyle, her bir ülkeye ayrı ayrı yardım yapılmasını öngören bir plan teklifinde bulunmuştur.⁶⁷ Bu teklifin İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmemesi ise

⁶⁵Nadir Nadi, "Başlarken", *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1947, s.1-3

⁶⁶ Türkkaya, Ataöv, *Amerika, Nato ve Türkiye*, İleri Yay., İstanbul, 2006, s.126

⁶⁷Athanase J. Sbarounis, "Marshall Planı ve Karşılıklı Güvenlik Ekonomisi" *İstanbul Üniversitesi İktisat*

3 Temmuz 1947 tarihinde dağılan "Üçler Konferansı" sona erdiren gelişme olmuştur.

12 Temmuz 1947'de Marshall Planı'nın hazırlık çalışmalarını yapmak ve Avrupa ülkelerinin ihtiyaçlarının saptanması amacıyla İspanya ve Almanya hariç 22 Avrupa ülkesine, Paris'te toplanacak yeni bir konferans daveti yapılmıştır. Bu davetin ardından yapılan konferansa Avrupa'nın on altı ülkesi katılmıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 16 devletin katılımı ile "16'lar Konferansı" olarak adlandırılan ikinci bir konferans toplanmıştır. Fransa Dışişleri Bakanlığı binası "Quaid' Orsay" de bir araya gelen Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İngiltere, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve Türkiye bu konferansta yer alan devletlerdir⁶⁸. Bu noktada bir parantez açıp İktisadi İşbirliği idaresi Türkiye temsilcisi Russel Dorr bölge ülkelerini ziyaret etmiş önce Atina sonra bizzat Adana'ya gelmiştir. Burada yaptığı açıklamalarda plan çerçevesinde ilgili ülkelerle daha fazla işbirliği yapmak istediklerini belirtmiş. Bu çerçevede gümrük sınırlamalarının kaldırılması tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁹

Konferansta Batı Almanya'yı işgal kuvvetleri temsil etmiştir. Konferansa katılan bu devletlerin temsilcileri Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak için ABD'nin istediği şekilde rapor hazırlayacaklardı. Öte yandan bu ülkeler arasında, "Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi (Convention for European Economic Co-operation, CEEC)" yapıldı.⁷⁰ Sözleşme ile 16 Nisan 1948'de "Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Organization of EuropeanCo-operation, OEEC) kuruldu⁷¹. OEEC'nin kurulmasından sonra, ABD ile ihtiyaçları düzenleyecek bir kuruma ihtiyaç duyulmuştu. Bu nedenle ABD'de de Avrupalı devletlerarası ilişkileri düzenleyen "İktisadi İşbirliği İdaresi (Economic Co-operation Act, ECA) adlı bir teşkilat kurulmuştur.⁷² ECA, Marshall Planını denetleme merkezi görevini üstlenmiş olup, Marshall Planı'na dâhil

Fakültesi Mecmuası, Cilt 12,S.3–4, (Nisan1951-Temmuz1951), s.72–108.

⁶⁸Bülbül, *a.g.t.*, s.28; Plana katılan bu ülkelerin II. Dünya Savaşı'ndan gördükleri zarar yaklaşık olarak 172 milyar 398 milyon lira tutmaktaydı; Daha sonra Almanya da plana dahil edilmiştir. Bkz.:BCA, 030.1.0.0/61.378.9.

⁶⁹ Türk Sözü 21 Ağustos 1949, s. 1-2.

⁷⁰Pelin Güney, "Marshall Planı: Avrupa Birliği'nin İnşasında Amerikan Harcı", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, S. 5(3), 2006.s.110.

⁷¹Selda Kırac - Buket İlhan, "Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar", *Milli Eğitim Dergisi*, S.188,2010,s.192.

⁷²Sbraounis, *a.g.m.*, s.84.

lkeler ile ABD arasındaki bağlantı konumundaydı. OEEC içerisinde meydana getirilen teknik komiteler tarafından hazırlanan ve her ülkenin ihtiyaını içeren raporlar, ECA'ya gönderilmekteydi. ECA, OEEC'den gelen raporları inceleyip, üzerinde değişiklik gereği hissederse bunları düzeltip, ABD Kongresine sunmaktaydı.⁷³ Raporların erevesi ve kapsayacağı bilgiler, ABD tarafından belirlenmiş, hatta ABD'li uzmanların müdahalesiyle raporların kapsamı hakkında prensip kararları alınmıştı. Alınan kararlar ile raporun kapsadığı unsurlar şöyleydi:

1- Her memleketin, karşılaştığı güçlükleri yenmek için sarfettiği çabalar ve diğer Avrupa lkelerinin kalkınması için yaptığı hizmetler,

2-Her memleketin, belirlenen dört yıl içerisinde esas kaynaklarını ve üretim güçlerini geliştirmek için sarf edeceği çabalar,

3-ye ülkelerin açık kalan ihtiyaçlarını karşılamak için yakacak, enerji, elik, gıda maddeleri, nakil vasıtaları, ödeme araçları ve benzeri türde ihtiyaç duydukları yardım,

4-Bu yardımları en aza indirebilmek ve uluslararası ticareti yeniden kurarak dünya refahının gelişmesinin temini için ne gibi tedbirler alınması gerektiğiydi.⁷⁴

Türkiye'nin de içinde bulunduğu ekonomik çıkmazdan kurtulmak için yardım ve kaynak aradığı bu süreçte Türkiye'nin de Paris Konferansı'na davet edilmesi hükümeti sevindirmiş davet memnuniyetle karşılanmıştır. Dört gün süren Konferans'ta ilk olarak, ABD yardımından yararlanacak olan ülkelerin ihtiyaçlarını saptayacak raporu hazırlayacak bir komite (CEEC- Avrupa İşbirliği Komitesi) oluşturulmuştur. Kurulan komiteye ilk başlarda bütün ülkelerin katılması dşnlmediyse de, diğer ülkelerinde programın eşit şartlarda hazırlandığından emin olmak istemesi nedeniyle karşı çıkılmış ve sonuç olarak tüm ülkeler katılmıştır. Komitenin görevi 1 Eylül tarihinden geç olmamak üzere Avrupa'nın ihtiyaçlarını gösteren bir rapor hazırlamaktı. Raporların hazırlık safhasında ABD, büyük ölçüde etkili oldu. ABD'nin müdahaleleriyle, raporun kapsayacağı bilgiler hakkında prensip kararları alındı. Raporların hazırlık aşamasında, her ülkeye 13 sorudan oluşan formlar gönderildi. Bu sorular, ülkelerin 1938-1951 yılları arasındaki üretim, tüketim, ithalat gereksinimleri,

⁷³aęrı Erhan, *"Ortaya ıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı"*, Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı, Cilt 51, S.1., DOI:10.1501/SBFder_0000001911 Yayın Tarihi: 1996. s.283-284.

⁷⁴ TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37,2.2.1948., s.4-5., <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.01.2013)

ihracat yapabilme düzeyleri, kendileri için gerekli olan teçhizat bilgilerini kapsıyordu. Bu soru formlarına verilen cevapların inceleme aşamasında, plandan faydalanan olan ülkelerin, ABD'den 28-30 milyar dolar talep ettiği belirtilmişti. Ancak ABD, ortalama 15 milyar dolar civarında bir yardım düşünüyordu. Bu uyuşmazlığın ardından, raporlar yeniden ele alındı. Para talebi 18 milyar dolara kadar düşürüldü.⁷⁵

Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesinin yanında İcra ve çeşitli Teknik Komiteleri de kuruldu. İcra komitesinin görevi, Avrupa İşbirliği Komitesi'nin günlük çalışmalarına yardım etmek olup, Fransa, İtalya, Norveç, Hollanda ve İngiltere temsilcilerinden oluşmaktaydı.

İşbirliği Komitesi ve İcra Komitesi'nin başkanlığına İngiltere delegesi Sir Oliver Franks, genel raportörlüğe Fransız Delegesi Here Alphland ve genel kâtipliğe yine Fransız delegesi Bouchinet Serreules seçilmiştir. Teknik komitelerin görevleri ise İktisadi İşbirliği Komitesi'nin emrinde çalışmak olarak ifade edilmiştir⁷⁶ İlk olarak ziraat ve ipe, enerji, demir-çelik sanayi, ulaştırma alanlarında olmak üzere dört teknik komite oluşturulmuştur, daha sonraki dönemlerde bunlara kereste, işçi, mali mütehasıslar, ticaret ve gümrük meseleleri, tediye muvazeneleri komiteleri eklenmiştir.⁷⁷

Tablo 1. Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi'ne Dâhil Ülkelerin Traktör ve Diğer Zirai Alet Üretimine İlişkin Planları (Adet)

	1946-47	1950-51
Traktör üretimi (Bin adet)		
Üretim	7	380
İhraç edilebilir fazla	1	227
Diğer Zirai Aletler (Binton)		
Üretim	4	1.456
İhraç edilebilir fazla	3	395

Kaynak: "Avrupa Memleketlerinin Ekonomik Planları," *Çalışma Dergisi*, Yıl 4, Sayı 26, Ocak-Şubat-Mart 1949, s.38.

⁷⁵Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar-Belgeler (1945-1952)*, Kaynak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s.127.

⁷⁶Ali Rıza Türel'den aktaran E. Betül Çakırca, "1946-1950 Arasında Türkiye ve ABD Yardımları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s.80. "Paris Konferansı'nda Üçüncü Genel Toplantı", Gece Postası, 14 Temmuz 47, s.1

⁷⁷Demir-Çelik Sanayi, Ulaştırma ve Ziraat komitelerinde Türkiyeli uzmanlar görev almıştır. Demir Çelik Sanayi Komitesinde Sümerbank Müşavirlerinden Sedat Ekter, Ulaştırma Komitesinde Devlet Demiryolları Daire Başkanı Cemal Devrimel-Galip Yenal, Ziraat Tali Komitesinde ise Devlet Ziraat İşletmeleri Umum Müdürü Şefik Bekay. Çakırca, s.80.

Konferans iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada katılan ülkelerin ekonomik durumları ve talepleri hakkında rapor istenmiş, ikinci aşamada da bu sorulara verilen cevaplar üzerinde çalışılmıştır. Paris Konferansı'nda alınan karara göre her ülke, bütün gayreti ile çalışacak, iktisadi ve mali dengesini temin etmek ve kıymeti değişmeyen bir paraya sahip olabilmek için elinden gelen çabayı gösterecekti.⁷⁸

Marshall Planı'nın, bu önceliklerin yapılmasından sonra kalan ihtiyaçlar için uygulanması planlanmıştı. Verilen paralar öncelikle, ECA ve OEEC'nin talepleri doğrultusunda paylaştırılıyordu. Yardımların işleyişi bakımından; yardımı alan devlet, ülkesindeki ABD yardım heyetine gerekli istekleri bildirerek, bu isteklerin Washington'daki ECA idaresine iletilmesini sağlıyordu. ECA'nın uygun gördüğü talepler, ABD piyasasından satın alınarak ABD gemileriyle talep edilen ülkeye gönderiliyordu.⁷⁹ İşte bu sistemli ve düzenli işlenen mekanizmadan dolayı, istenen yardımlar ve bunların kullanım alanları, Kongre'nin onayından önce belirlenmekteydi. Kabul edilmesinin ardından ECA'nın onayı ve kontrolü altında uygulamaya konmaktaydı. ECA, kamu kuruluşu değildi. İş adamlarından kurulu bir örgüttü. Böyle bir yakın ilişki içerisinde olmasının nedeni ABD sermayesinin Avrupa pazarına doğrudan girebilmesini sağlamaktı.⁸⁰ Ayrıca ECA'nın bünyesinde, ABD'nin ithalat açığını kapatacak bir kurum kurulmuştu.⁸¹

Marshall Planı'nın basit olarak bu şekilde işleyişi katılımcı ülkelerde belli prosedürlerle uygulanıyordu. Genel olarak Marshall Planı'nın uygulamada olduğu zaman diliminde, özel olarak Paris Konferansı toplantılarında, çalışmaların da ve ilgili metinlerin de öne çıkan önemli söylemlerden bir diğeri de, Avrupa ülkelerinin, tüketim, tasarruf, ihracat vb. büyüklüklerinin belirlenen hedefler doğrultusunda değerler alabilmesi için, kendi kaynaklarını kullanması suretiyle üretimini arttırması gerekliliği olmuştur. Bu amaçlara ulaşılabilmesi için, antikomünist bir temelde, yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılar oluşturularak, ulusal düzeyde üretim/tüketim kalıplarının, iktisat

⁷⁸ TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37,2.2.1948, s.5.

⁷⁹ Yavuz Güler, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, S.2, Kırşehir, 2004, s.221.

⁸⁰ Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", s.283.

⁸¹ Tören, *a.g.t.*, s.469.

politikalarının, sınıflar arası ilişkilerin; devletlerarası düzeyde ise Avrupa ülkelerinin birbirleriyle ve ABD ile kuracakları ilişkilerin yönü belirlenmiştir.⁸²

4. MARSHALL YARDIMLARI KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN UYGULADIĞI POLİTİKA

Marshall Planı, 1947 yılında Harward Üniversitesi'nde ilan edilmesinden sonra tüm dünyada büyük bir ilgi uyandırmıştır. Türkiye'de Marshall Planı'nın etkileri olumlu olduğu kadar olumsuz etkiler de doğurmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda, tüm dünyayı yıkıma uğratan ortamdan fiilen savaşta yer almayan Türkiye izlediği tarafsızlık politikası sonucunda savaşın galipleri tarafından eleştirilere maruz kalmış, İnönü başta olmak üzere iktidar çevrelerinde savaş sonrası Sovyet yayılmacılığı tehdidi karşısında Türkiye'nin yalnız kalacağı endişesini ortaya çıkarmıştır.

Savaş sonunda birbirleriyle işbirliğini sonlandırarak ortaya çıkan iki yeni süper gücün bloklaşmasında Türkiye, üzerinde baskı yaratan Sovyetler'e karşı koyarken ABD'den destek ummuş, bu sürecin sonunda ilan edilen Truman Doktrini'ni bir çıkış yolu olarak görmüştür. ABD dış politikasında kesin bir değişimi ortaya koyan Truman Doktrini'nin Türkiye'ye en büyük etkisi dış politikada gözlemlenmiştir. Türkiye, 1945-1946 yıllarında Sovyet tehdidi ile karşılaştıktan ve Truman Doktrini'nin ilanından sonra bütün dış politika felsefesini Batı'ya sıkı bağlarla bağlamak ilkesi üzerine dayamıştır. Hakikaten Türkiye için seçilebilecek en iyi yol Batı tarafında yer alarak onların desteğini almak en iyi yol olmuştur. Bunun için de Batı'nın kurduğu hemen hemen bütün siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı amaç edinmiştir.⁸³

İnönü döneminde Türk dış politika gündemi Cumhuriyet'in modernleşme yönündeki temel çizgisinin etkisiyle daha ziyade Batıyla ilişkiler üzerine kuruluydu. Savaştan sonra yukarıda anlatıldığı üzere Sovyet endişesinin yarattığı travmayla Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Batı ile hızlı bir bütünleşme içine girildi. Bu çerçevede ekonomik ilişkiler bakımından da Türkiye'nin hangi ülkelerde dış ticaret anlaşması yapıldığını savaşın gidişatı ve bu gidişat içinde Türkiye'nin seçtiği siyasal konum belirliyordu. Almanya, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yla üçlü

⁸² Sbarounis, *a.g.m.*, s.72-108.

⁸³ Oral Sander, "Türk-Amerikan İlişkileri", 1947-1964, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi Yayınları, S.427, Ankara, 1979.s.36.

anlaşmaya gitmesinin hayal kırıklığıyla 1 Eylül 1939'dan itibaren Türkiye'yle arasındaki ticaret anlaşmasını yenilemeyince, Almaya'nın Türkiye ithalatındaki payı yüzde 12'ler düzeyine gerilemiş, Ticaret Anlaşması yapılmamasına karşın yine de belli bir ölçüde de olsa ithalat yapılmıştır.⁸⁴ Türkiye'nin ithalatı içinde Almaya'nın payında 1940 yılında yaşanan düşüşün yarattığı açık, İngiltere ve ABD tarafından hemen kapatılamamıştır. İngiltere'den yapılan ithalat esas olarak 1941 ve 1942'de artmış, ABD'den yapılan ithalatın yükselmesi ise 1945 sonrasında olmuştur.⁸⁵ İngiltere, Türk ekonomisinin işlerliğinin sürdürülmesi gerektiğini de kabul etmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin ABD'ye doğrudan sipariş verme talebine yönelik bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Sivil kesimin gereksinimleri için yapılacak ithaatta, emtialar üç gruba ayrılmıştır. Bunlar: Buğday, kahve, çay, şeker, gübre, tarımsal makineler, elektrik ampulleri, tekstiller, yün bakır, alüminyum karışımları, lastik, deri, pamuk bulunmaktadır. Daha kritik olan emtia listesinde; boyalar, yenilmeyen yağlar, petrol, sülfür, bakır sülfat, ağır kimyasallar, el aletleri, makineler, yedek parçalar, dizel motorları, kompresörler, araçlar, telefonlar, elektrik motorları vb. bulunmaktadır. Üçüncü gruba giren emtialar olan; kırtasiye, iğneler, rafyalar ve kozmetik malzemeleri ise doğrudan, ihracat kotası olan tüccarlardan ithal edilebileceklerdir. Bu gruptaki emtia, Türkiye'nin ithalatının ancak yüzde beşini oluşturmaktadır.⁸⁶

4.1. CHP Dönemi Politikaları

1939 yılında Türkiye, 1923 yılından beri izlediği dış politikada, ezber bozucu nitelikte iki önemli değişiklik yapmıştır. Bunların birincisi tarafsızlık politikasının terk edilmesi ve bir taraf seçilmesi, ikinci ise seçilen tarafın İngiltere ve Fransa olmasıdır. Unutulmamalıdır ki bu yılda Müttefikler'in içinde henüz ABD yoktur. Açıktır ki Türkiye'nin, ordu mensuplarının eğiliminin bir taraf seçebilmiş olması Türkiye'yi savaşın mağlupları arasında yer almaktan kurtarmıştır. Böyle bir kararın verilebilmiş olması Birinci Dünya Savaşı deneyimi olan İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın

⁸⁴ Tekeli- İlkın, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.222.

⁸⁵ a.g.e., s.223.

⁸⁶ a.g.e., s.224.

Savaş'ın sonucunu gerçekçi olarak değerlendirebilmeleri ve bununla birlikte ordu içindeki saygınlıklarının yüksek olması sayesinde gerçekleşmiştir.⁸⁷

Türkiye'nin doğru tarafı seçmiş olması bu dönemdeki dış politikasının tek başarısı değildir. Onun kadar önemli olan bir başka başarı, bir taraf seçmiş olmasına karşın topraklarının bir savaş alanı haline gelmesini engelleyebilmesidir. ABD gibi taraf olmasına rağmen toprakları sıcak savaş dışında kalmış olan ülkelerin bu konumlarını sağlayan cephelere uzaklıkları ya da coğrafi konumlarıyken, Türkiye, savaş bakımından stratejik bir konuma sahip olmasına karşın dış politikasının kıvraklığıyla savaş dışı kalmayı başarmıştır. Bu başarı Cumhuriyet'in başından itibaren çok zor ekonomik koşullar altında belli bir düzeye getirdiği altyapısını ve sanayisini tahrip olmaktan korumuştur. Bu sonucun elde edilmesinde dış politika ile askeri stratejinin tutarlılığının kurulmuş olmasının payı da yüksektir.⁸⁸

Türkiye, savaş sonrası uluslararası dengede, batı kapitalist sistemi içinde yer alabilmek için, savaş öncesindeki tarafsızlık siyasetinden hızla uzaklaşmıştır. Türkiye'nin içine girmeye çalıştığı bu uluslar arası düzenin ekonomik politika kararları bakımından ilk somut sonucu kendisini 6-7 Eylül kararları diye tanınan 1946 yılı devalüasyonu ile gösterdi. Bu uluslar arası düzende ticareti artık ikili anlaşmalarıyla yürütmek olanağı kalmıyordu, ticaretin çok taraflı olarak yürütülmesi gerekiyordu. Bu ise, Türk parasının değerinin ayarlanmasını gerektiriyordu. O zaman doların resmi kuru 129 kuruş iken, bir doların piyasada satın alma gücü 349 kuruş idi. 6-7 Eylül kararları ile doların kuru 280 kuruş olarak saptandı.⁸⁹

İki savaş arasında uygulanan devletçilik politikası, özel kesimde yeni varlıklı kişilerin, sermaye sahiplerinin yaratılmasına olanak sağlamıştır.⁹⁰ Ancak savaş yıllarının sebep olduğu yokluk (enflasyon, karaborsa, yolsuzluklar vb.) ve yıkıntılar, sınıflar arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir. Sınıfsız, imtiyazsız ve kaynaşmış bir kitle oluşturmayı amaçlayan halkçılık anlayışı ile bunun ekonomik politikası olan devletçilik

⁸⁷ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.355.

⁸⁸ Tekeli- İlkin, *a.g.e*, s.356

⁸⁹ İlhan Tekeli, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları", http://www.ata.boun.edu.tr/htr/Kaynakca/312/Tekeli_Ikinci_Dunya_Savasi_Sirasinda_Hazirlanan_Sava_s_Sonrasi_Kalkinma_Plan_ve_Programlari.pdf, (13.11.2016).

⁹⁰ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yay., İstanbul, 1979, s.204; Rıfık Salih Burçak, *Türkiye'de Demokrasie Geçiş 1945-1950*, Olgaç Yayınları, Ankara, 1979, s.38-39.

artık birleştirici ve bütünleştirici olmaktan çıkmıştı. Bu da toplum içerisinde farklı tedirginlikler yaratmış ve değişim isteğini güçlendirmiştir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere ve ABD'den askeri yardım istemesi ve 1942'de yürürlüğe giren Toprak Mahsülleri Vergisi'ni izleyerek ortaya çıkan buğday kıtlığı dolayısıyla dünyanın her yanından buğday yardımı araması, dış yardım isteklerinin ilk basamağını oluşturdu. Savaşın ortaya koyduğu gerçek, Türkiye'nin asker sayısı olarak bir milyonu aşkın askeri hazır bulundurması böylece genç erkek nüfusun tarımsal alandan çekilmesi, üretimi azalttığından, temel gıda maddesi olan buğdayı sağlayamadığıydı. Savaş bittiğinde Sovyet Rusya'dan gelen toprak talebi, askeri yardım gereğinin sürmesine yol açtı.⁹¹ Dönüşümü zorlayan siyasal baskıların kaynağı, savaş yılları içindeki yeni oluşumların yarattığı kuşkular ve olanaklardı. Kuşkular, bir yandan ekonomi politikası uygulamalarının toprak sahipleri (Toprak Mahsülleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köy Enstitüleri dolayısıyla) ve tüccar sınıfında (Varlık Vergisi, artan devletçilik dolayısıyla) yarattığı "rejimin geleceğine ilişkin endişeler"den; bir yandan reel fakirleşme olayının savaş boyunca yaşanması ve bunun öncelikle fakir köylüyü etkilemesinden; bir yandan da siyasal baskıların toplumun geniş kesiminde "siyasal özgürlük ve demokrasi" isteği yaratmasından kaynaklanıyordu.⁹²

Olanaklara gelince: ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge imparatorluklarının dağıtılması ve demokrasinin yayılmasının da öncülüğünü yaptı. Uluslararası yeni iktisadi sistemi kurarken, bunu tamamlayacak siyasi sistemi yürürlüğe sokmaya çalıştı. Bu bakımdan ABD'nin gelişmesinde öncülük yaptığı uluslararası sisteme ve dış yardım mekanizmalarına katılma, siyasal rejiminde değişmesi olanağını getirebilirdi.

Bir diğer olanak, II. Dünya Savaşı içindeki enflasyonun ve darlıkların yol açtığı spekülasyonun tüccar sınıfının elinde yarattığı sermaye birikimiydi. Ancak teknoloji, üretim, örgütlenme ve pazarlama bilgisinin özel kesimde pek bulunmadığı, bir sanayici-girişimci sınıfın henüz gelişmediği bu dönemde, bu servetlerin üretken sermayeye dönüştürülmesi pek olanaklı değildi. Dışa açılmayla birlikte yabancı sermaye ortaklığı ve dış yardımın getireceği sermaye bollaşması, biriken servetlerin üretken sermayeye

⁹¹ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul, 2002. s.79.

⁹² a.g.e. s.80

dönüşme olanağını yaratabilecekti.⁹³ Bu noktada tarımsal alandaki iyileştirmelere dikkat çekmek yerinde olacaktır. Zira 1940 yılında Zirai Kombinaların elinde, özellikle Amerika'dan gelen 140 traktör, 170 biçerdöver, 105 harman makinası, 100 traktör pulluğu ve 200 kadar mibzer⁹⁴ toplanmıştı. Zirai kombinalara, Anadolu'nun kurak olduğu için ekilmeyen alanlardaki devlet toprakları tahsis edilmişti ve bu alanda tarım yapabilmek için, makineler ile toprağın suyun korunmasına olanak verecek şekilde, ekime iyi hazırlanması gerekiyordu. Cumhuriyet yönetimleri bu konuda uzman tarımcı yetiştirmeye çalışmış ve belli bir birikim sağlamıştı. Şimdi bu birikimden yararlanılacaktı. Amerikada'da bu konuda yetiştirilmiş olan Numan Kıraç 1929 yılında Eskişehir Tohum Islah İstasyonu içinde kurulan Kuru Ziraat Deneme İstasyonunda yeterli deneme yapma fırsatı bulmuştu. 10 Temmuz 1942'de Ziraat Vekilliğine getirilen Şevket Raşit Hatipoğlu da Almanya'da doktorasını bu konuda yapmıştı.⁹⁵

Bu çalışmalar sonucunda 1942 yılından itibaren Zirai Kombinalarda büyük ölçekli üretime geçilmeye karar verildi.⁹⁶

Ayrıca 1948 yılındaki Beş Yıllık Tarımsal Kalkınma Planı Tasarısı ile de Türkiye ekonomisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunun için 4 Haziran 1948'de Tarım Bakanı Tahsin Coşkan'ın imzasıyla Başbakanlığa sunulmuştur. Bu planın gerisinde CHP'nin Parti Genel İdare Kurulu'nca tarımsal kalkınma hakkında hazırlanan bir rapor bulunmaktadır. 19 Şubat 1948'de Başbakanlığa gönderilen bu rapor, Tarım Bakanlığı tarafından incelenerek bir program tasarısı haline getirilmiştir. Türkiye'de savaş sonrasında tarımın teknik vasıtalarla donatılması istenilmekte ve bunun için dört ayaklı bir mekanizma önerilmektedir. Bu dört ayaklı mekanizmanın birinci ayağı Ziraat Aletleri Fabrikası'dır. Bu fabrikanın yılda 100.000 adet muhtelif tipte pulluk, 10.000 adet toprağı hazırlayan alet, 2000 adet diskaro, 1.000 adet hububat mibzeri, 2.000 adet pamuk mibzeri, 5.000 adet çapa makinesi, 500 orak makinası ve 400.000 uç demiri üretmesi gerektiği hesaplanmıştır. Bu mekanizmanın ikini ayağını tohumların mihaniki olarak temizlenmesini sağlayacak selektör teşkilâtının kurulması oluşturmaktadır. Bakanlığın hâlihazırda 321 selektörle verdiği hizmet yetersiz kalmakta, selektör sayısının en azından 1.500'e çıkarılması gerekmektedir. Bunun için program dönemi

⁹³ a.g.e. s.80.

⁹⁴ Tohum atma amacıyla kullanılan tarım aleti.

⁹⁵ Tekeli- İlkin, a.g.e., s. 240

⁹⁶ a.g.e., s. 240

olan beş senede her yıl sisteme 300 yeni selektörün sokulması gerektiği hesaplanmıştır. Üçüncü ayakta Ziraat Makinaları Araştırma İstasyonu'nun kurulması bulunurken, dördüncü ayakta ise halen bir şube müdürlüğü ile yönlendirilen bu alanda Ziraat Alet ve Makinaları Genel Müdürlüğü'nün kurulması vardır.

Bu mekanizma ile Türkiye'nin tarımında bir yandan sapandan pulluğa geçiş sağlanırken, öte yandan çekim hayvanından traktöre geçiş sağlanmak istenmektedir. Türkiye için 35-60 beygir gücündeki dizel tank traktörleri ile 20-30 beygir gücündeki petrolle çalışan tekerlekli traktörlerin uygun olacağı düşünülmektedir. Türkiye'de traktör sayısının beş yılda 6.000'e çıkarılması hedeflenmiştir. Bu halde yeterli yedek parçanın sağlanması garanti edilmeye çalışılmış, ülkenin değişik yerlerinde 30 adet ziraat alet ve makinaları tamirhanesinin kurulması planlanmıştır.⁹⁷ Bu kapsamda tarım alanında köylünün bilgilendirilmesine yönelik 7 Teknik Bahçıvanlık ve Teknik Tarım Okulu; İstan, Bursa, İzmir ve Adana'da kurulmuş olan 4 Orta Tarım Okulu bulunmaktadır.⁹⁸ Köy Enstitüleri'nin ortaya çıkış sürecine değinecek olursak, Çiftçiye Topraklandırma Yasası'nın görüşmeleri Mayıs 1945'te gerçekleşmişti. Bu müzakereler esnasında toprak ağlarının temsiline özen gösterilmiş ve bir toprak ağası olan Adana Menderes'in komisyon sözcüsü olmasına izin verilmişti. Kanun'un büyük ölçüde toprak ağalarının talepleri doğrultusunda şekillenmesi üzerine İsmet İnönü, 17. Maddenin yeniden yazılmasında ısrarcı olmuş ve Yasa'nın bu maddeyle çıkması için Cumhurbaşkanlığı'nın ağırlığını koymuştu.⁹⁹ Yine Hazine'nin elinde Hükümet'in çiftçiye dağıtmakta kullanabileceği genişlikte topraklar bulunmasına rağmen, İnönü'nün büyük toprak sahiplerinin olanak veren 17. Madenin çıkarılmasını ısrarcı olmasının nedeni, ortakçı ve maraba gibi köylülerin üzerinde ağların kurduğu denetimin tasfiye edilmesini istemesiydi. Köy Enstitüleri projesinin desteklemesinin temel nedenlerinden biri de buydu.¹⁰⁰

⁹⁷ Tekeli- İlkin, *a.g.e*, s.182-186.

⁹⁸ *a.g.e*, s.187.

⁹⁹ *a.g.e*, s.291.

¹⁰⁰ *a.g.e*, s.291.

4.2. DP Dönemi Politikaları

İkinci Dünya savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin tutumuna karşı, ABD'nin desteğini alabilmek için uzak öngörüsüne güvenen İnönü, savaş öncesi telâffuz etmeye başladığı demokratikleşme hareketlerine iç dinamikleri de göz önünde bulundurarak bu sürece hız verdi. Savaş sonunda tüm dünyada tek partili rejimlerin büyük oranda sarsılması, Türkiye'deki yönetimi de etkilemiştir. Türkiye ekonomik ve siyasi çıkarlarını korumak amacıyla Batı'ya yaklaşmıştır ancak başta ABD olmak üzere Batılı devletler, Batı bloğuna katılmak için demokratik sistemi ön koşul olarak öne sürmüşlerdir.¹⁰¹ ABD, Türkiye'yi kurmayı planladığı yeni uluslararası ekonomik sistemin bir parçası olarak düşünmekteydi. Bunun gerçekleştirilmesi için Türkiye, sistemin getirdiği yeni kurumlara katıldı.¹⁰² Böylece çok partili hayata geçildi.¹⁰³

Önce Truman Doktrini sonra da Marshall Planı ile yardım almaya başlayan Türkiye, Bu noktada bir parantez açıp Başkan Truman'ın, Kongreye yolladığı üç aylık raporda Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımların malzeme değer tutarının 96 milyon doların bulunduğunu söyleyen Truman askeri kuvvetlerin verimini artırmak maksadiyle Amerikan yardımından Türkiye'nin candan gayret sarfetmekte olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴

1949 yılında Marshal Planı kapsamında Türkiye'ye Amerika'dan traktör ve Kanada'dan ziraat aletleri gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'ye ayrılan tahsilât 286 bin dolardır.¹⁰⁵

1947 yılı yeni ve tamamen farklı bir doğrultuya yönelinen yıl olmuştur. İthalata % 100'ü aşan bir sıçrama yaparken ihracat sabit kalmış ve dışa bağımlı hale gelinmişti 1946 yılındaki dış ticaret fazlalığına rağmen 1946-1953 yılları arasında mali açık 500.000.000 doları bulmuş ve bu açık, ABD yardım ve kredileri ile kapatılmıştır.¹⁰⁶ Türkiye'nin yabancı sermayeye katılma isteğini gösteren en önemli olay, 1948 tarihli

¹⁰¹Marım, *a.g.t.*, s.126-127.

¹⁰² Kazgan, *a.g.e.*, s.80.

¹⁰³ Çok partili hayata geçişte sadece dış etkiler değil, iç dinamiklerde etkili olmuştur. Bunlar savaşın getirdiği fakirleşme, basının çok partili hayata geçiş noktasındaki yazıları ve İnönü'nün demokrasiye geçme konusundaki samimiyeti sıralanabilir. Daha fazla bilgi için bkz: Ayşegül Şentürk ' 1931 Matbuat Kanunu'ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar.' *Tarih İncelemeleri Dergisi* S. XXX/1. 2015, s.199-230.

¹⁰⁴ Türk Sözü, 18 Mart 1949 s.1.

¹⁰⁵ Türk Sözü, 29 Eylül 1949, s. 3.

¹⁰⁶Boratav, *a.g.e.*, s.80-81.

İktisat Kongresi olmuştı. Kongrede devletçiliğin yavaş yavaş tasfiyesi ve dövizle sermaye kaynaklarının kıtlığının aşılması için yabancı sermayeye açılması gerektiği belirtildi. Dış sermaye açılma programı dış dünyada kurulan sistemle içeride etkinliğini arttırmış olan toplum katlarının ortak görüşlerinin bir ürünü olarak da görülebilirdi.¹⁰⁷

Daha İkinci Dünya Savaşı sürerken ekonomik gerilemeyle birlikte hızlanan enflasyon ve mal darlıkları artışı, yoğunlaşan siyasal baskılar Türkiye'de yeni dönüşümlerin gerekeceğini ortaya koymuştu. İçerde, savaşta fiyat artışları-mal darlıkları sürecinden yararlanarak yeni oluşan tüccar ve toprak sahibi büyük çiftçi kökenli " milli burjuvazi" bir yandan, yeni bir uluslararası küresel sistem kurmaya hazırlanan yeni süper-güç ABD diğer yandan, Türkiye'nin dış dünyaya iyice kapalı ekonomisini dışa açmada öncü rolü oynadılar. 1950-1954 arası dönemde sonucu başarısız olan bir deneme Türkiye'de sahnelendi. ABD'nin küresel sistem kurmak için yola çıktığı bu yıllarda, DP'nin de parti programı bu sisteme uyduğu için seçimleri kazandı.¹⁰⁸ Nitekim Türkiye (NATO dışında olduğu bir sırada) ilk askeri yardımı, Truman Doktrini çerçevesinde 1947'de aldı. Kore savaşına karşılığı olarak da 1952'de NATO'ya girdi.¹⁰⁹

Metin Toker, DP'nin Altın Yılları kitabında Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesinin NATO'ya girişi kolaylaştırdığını şöyle ifade etmiştir; "...18 Temmuz'da Yalova'da dikkatleri çeken bir toplantı yapıldı. Celal Bayar başkanlık ediyordu. Başbakan vardı, yardımcısı Samet vardı, Dışişleri Bakanı Köprülü, Milli Savunma Bakanı İnce vardı, Genelkurmay Başkanı Yamut ve yüksek komutanlar vardı. Görüşmeler dört saat sürdü. Toplantı bittiğinde Başbakan şu açıklamayı yaptı:

"Silahlı Kuvvetlerimizin takviyesi ve geliştirilmesi için alınacak tedbirler tetkik ve müzakere ettik."

Fuat Köprülü de bir açıklama yaptı: Kore konusunda yeni bir talep yoktu.

Ancak, Kore konusunun görüşüldüğünden kuşku duyulmuyordu. Ertesi gün Başkan Truman Amerikan Kongresinden geniş yetkiler istedi ve aldı. Kore Savaşını kazanmak için 10 milyar dolarlık ödenek verildi. Aynı gün Türkiye'de Yüksek Askeri

¹⁰⁷Kazgan,a.g.e., 2004, s.77-81.

¹⁰⁸a.g.e., s. 78-79.

¹⁰⁹a.g.e., s.79.

*Şûra toplandı. BBC Radyosu, Türkiye'nin Kore'ye asker göndereceği haberini bildirdi. İngiltere BM Genel Sekreterinin yardım çağrısına en önde cevap veren ülkeydi..."*¹¹⁰

25 Temmuz akşamı, yani Kuzey Kore'nin taarruza geçmesinden tam bir ay sonra, Bakanlar Kurulu Ankara'da Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın başkanlığında toplandı. Gündemde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'nin Kore Savaşına silahlı yardım için 15 Temmuz tarihli telgrafına verilecek cevap vardı. Alınan karar gereğince çekilen telgraf şöyleydi:

"Ekselans Bay Trygve Lie

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri

Lake-Success

Birleşmiş Milletler paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyinin kararlarına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore hakkında yardım talebini içeren 15 Temmuz tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve dikkatle tetkik etmiştir.

Cumhuriyet hükümeti inceleme sonucunda bu kararları dünyanın şimdiki şartları içinde genel barış hizmetinde etkili ve fiili şekilde uygulamaya koymadaki gerek ve önemin bilinci içinde Kore'de hizmet etmek üzere 4.500 mevcutlu silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeyi karar altına almıştır.

Profesör Fuat Köprülü

Türkiye Dışişleri Bakanı."

Bu esnada Amerikalı bir senatör olan Cain Ankara'da idi. Birkaç gün önce gelmiş, esaslı ve çok üst düzeyde görüşmelerde bulunmuştu. Bakanlar Kurulu toplantısından birkaç saat önce Amerikan askeri yardım heyetinin binasında bir basın toplantısı yapıyor ve şöyle diyordu:

"Türkiye'nin Kore Harbine fiili surette yardımı, Atlantik Paktı'na girmesini sağlayacaktır."

Senatöre göre Amerika bir silah deposudur. Yalnız Türkiye'ye değil, Yunanistan'a ve Atlantik Paktı'na üye ülkelere de yardımda bulunmaktadır. Bu yardım olanaklar ölçüsünde dağıtılmaktadır.

¹¹⁰ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.82.

*“...Kore’ye asker gönderme kararının temelinde NATO’ya girme isteğimizin yattığı ve bunun telkininin Amerika tarafından yapıldığı artık bilinmektedir...”*¹¹¹

Askeri yardım alma baskısı 1947’de Truman doktrini çerçevesinde askeri yardım almayla; ekonomik yardım alma baskısı da, Türkiye’ni ısrarı üzerine Marshall yardımı kapsamına 1948 yılında alınmasıyla sonuçlandı. Dış ve iç baskıların karışımı olarak ortaya çıkan bu "dış sermayeye açılma" denemesinde öncelik, her iki tarafta "siyasal" nitelikte görülüyordu. İçeride ekonomik nitelikli baskılar ise var olan üretime pazar aramak değil, dış dünyanın yapacağı yardımlar ve sağlayacağı diğer olanaklarla ithalatı ve üretimi arttırabilme amacındaydı. Dış sermayeye açılmanın sağlayacağı ekonomik olanaklar kadar içerdeki siyasal ve ekonomik düzenin, dönemin güçlü sınıflarında yarattığı endişeler ve kuşkularda baskının kaynağını oluşturuyordu. ABD ise, Türkiye’yi kurmasına öncülük ettiği yeni uluslararası ekonomik sistemin bir parçası olarak düşünmekteydi.¹¹²

Türkiye, 11 Mart 1947’de (5016 no.lu kanunla) Dünya Bankası ve IMF’ye üye oldu. Kuruluşları daha geç tarihlere rastlayan Dünya Bankası’nın yan kuruluşları IFC (İnternational Finance Corporation)ve IDA (İnternational Development Agency)’ya katılması ise, 1 Eylül 1956 ve 7 Eylül 1960’da gerçekleşti. Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) katılması 5 Aralık 1945’te (407 no.lu kanunla) oldu. Uluslararası Ödemeler Bankası’na (1936) katılması, ele aldığımız dönemden de sonra, 1964’tedir. GATT’a, OEEC’ye de üye olan Türkiye, OEEC’nin dağılması üzerine kurulan OECD’ye (293 no.lu kanunla) 1961’de üye oldu.¹¹³

Dönemin güçlü sınıflarında, yürürlükteki devletçi düzenin tasfiyesiyle birlikte yabancı sermayeye katılma isteğinin en belirgin ifadesi 1948 İktisat Kongresi’dir. Ahmet Hamdi Başar’ın kurduğu İstanbul Tüccar Derneği’nin düzenlediği bu kongrede, işadamları ve üniversite hocaları tarafından Türkiye’nin hızlı gelişmesinin koşulları saptanmıştı. Bunlar arasında, (yeni uluslararası sistemle pek bağdaşmadığı kabul edilen) devletçiliğin yavaş yavaş tasfiyesi ve dövizle sermaye kaynaklarının ktlığının açılması için yabancı sermayeye açılma vardı.

¹¹¹ a.g.e., s.87.

¹¹² Kazgan, a.g.e., s.80-81.

¹¹³ a.g.e., s.94-98.

1948 İktisat Kongresi'nde belirtilen bu görüşler, 1946'da ABD'nin yardım yapıp yapmama kararını almak için Türkiye'ye yolladığı (Standart Petrol Şirketi'nin bir yöneticisi olan) Max Thornburg'un raporlarına dayanarak karar verilmiştir.

Demokrat Parti'nin 1950'de yapılan seçimleri kazanması Türkiye'ye genel bir siyasi istikrar ve güven duygusu getirmiştir. 1950 yılı ortalarında Avrupa Kalkınma Planı'na dâhil edilen Türkiye'ye 100 milyon dolar ayrılınca, yerli ve yabancı sermaye sahipleri çeşitli endüstri dallarında yatırım yapmaya başladılar. Demokratlar tarafından çıkarılan Tabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, kârların dışarıya transferine müsaade etmek suretiyle yabancı sermayeyi Türkiye'de yatırım yapmaya teşvik amacını güdüyordu. Bu arada Türkiye'ye yabancı ülkeler tarafından birçok kredi de açılmış bulunuyordu. Bu imkânlarla dayanan hükümet, elektrik santralleri, çimento ve şeker fabrikaları inşasına girişti; tarımda makineleşmeye gidilmesi için çiftçilere bol bol kredi vermiştir.¹¹⁴

1950-1960 arasında kesintisiz iktidar olan Demokrat Parti döneminde ekonominin plansızlık nedeniyle içine düştüğü çıkmazlar görüldükten sonra, planlı bir kalkınma kararına gidilmiştir. Ekonomide meydana gelebilecek dar boğazları önlemek amacıyla, özel girişimin kalkınma planında, desteklenmesi önerilmiş ve prensip olarak karma ekonomi ilkesi benimsenmiştir. Ancak 1946'yı izleyen yıllarda siyasi iktidarların özellikle DP'nin, sınıfsal konumları tarıma dönük politikalarda büyük toprak sahipleri ile küçük çiftçi çıkarlarının çatıştığı her durumda toprak sahiplerinden yana politika geliştirdikleri görülmüştür.¹¹⁵

DP'nin yatırım politikası, endüstrileşme hamlesi tam bir başarıya ulaşmadıkça, küçük bireysel teşebbüsleri güçlendirecek nitelikte değildi. Üstelik yatırımlar, bütün iktisadi alanlardaki faaliyeti hızlandıracak ve halkın hayat seviyesini eşitlik içinde yükseltecek şekilde dağıtılmamıştı. İktisadi kalkınmanın bariz niteliği bariz niteliği, yabancı sermayeye ve dış kredilere dayanmasıydı. Tarımda'da, küçük çiftliklerin en önemli tarımsal teşebbüs olmasına rağmen, makineleşme yalnızca büyük çiftliklere yaradı. Küçük çiftlikler büyük çiftliklerin içinde eridi, varlıklarını koruyabilen küçük çiftçilerin iktisadi durumlarında kayda değer bir değişiklik olmadığı için bunlar

¹¹⁴ Karpat, *a.g.e.*, s. 542.

¹¹⁵ Korkut Boratav, *Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980, İktisat Tarihi*, Cilt 4, Cem Yay., İstanbul, 2000. s.347.

topraklarını eski usullerle işlemeye devam ettiler. Ekonomik bakımdan büyük tarımsal işletmelerin kurulması belki iyi bir gelişmeydi, ama bu şekilde bozulan toplumsal ve ekonomik dengenin tekrar kurulabilmesi için esaslı tedbirlere ihtiyaç vardı. Bu yatırımların sonucu olarak 1951-1953 yılları arasında Türkiye’de konjonktür yükseldi, bunun sağladığı refahtan faydalanan Demokrat Parti 1954 seçimlerini kolayca kazandı.¹¹⁶

Demokrat Parti, iktisadi yaşamda özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetlerini temel alan bir sanayileşme politikası izlemiştir. Bu dönemin belirgin özellikleri arasında kalkınmanın dış kaynaklara (ABD yardımı) bağlanmasını görüyoruz.¹¹⁷

Sonuç olarak dış yardımların gelmesi ile Türk ekonomisi dinamik bir döneme girmiş ve 1950-1960 döneminin ilk yıllarında yatırımların ve tarımsal üretimin hızla artışı büyük ölçüde dış yardımlarla karşılanmıştır.

¹¹⁶ Karpat, *a.g.e.*, s.543.

¹¹⁷ Esat Çam, "Türkiye'de Sanayileşmenin Siyasal Gelişme Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1.Baskı, S.2-3-4, 38, Ekim-Eylül, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1984, s.35.

İKİNCİ BÖLÜM

MARSHAL YARDIMLARI'NIN ADANA'DA EKONOMİK VE SOSYAL YAPIYA ETKİLERİ

1.MARSHAL YARDIMLARI'NIN ADANA'DAKİ EKONOMİK YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Adana ve Çukurova yöresi, on dokuzuncu yüzyılda, kapitalizmin nüfuz ettiği Osmanlı toprakları haline gelmiştir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren pamuğun bu topraklardaki ağırlığı giderek artmış, bir ihraç ürünü olarak yöreyi neredeyse tek ürüne, monokültüre mahkûm etmiştir. Bununla birlikte Çukurova'da oluşmaya başlayan sermaye birikimi netlik kazanmaya başlamıştır.¹¹⁸

Bu sermaye birikimi ile birlikte pamuk ticaretinin bölge ekonomisindeki önemi de ortaya çıkmıştır. Böylece pamuk ticaretinin düzenli bir şekilde yapılmasını sağlamak ve denetlemek üzere “Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odası” adıyla “Adana Sanayi Odası (ASO)”, daha sonraki bir tarihte ise “Adana Ticaret Odası (ATO)” kurulmuştur.¹¹⁹

1946 yılında Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi, siyasi tarihimiz açısından olduğu gibi ekonomik yönden de yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Eskiye oranla daha liberal bir ekonomik politikanın uygulanması özellikle özel kesimin güçlenmesi kısa sürede yüksek kapasiteli modern tesislerin kurularak üretime geçmesine olanak sağlamıştır.

Bu paralelde Adana'da 1956 yılı Sanayi Envanteri şöyle gelişmiştir:

- İplik Dokuma	7
-Bitkisel Yağ Fabrikası	7
-Un Fabrikası	3

¹¹⁸ Zafer Toprak, “20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova’da Emek ve Sermaye”, *Toplumsal Tarih*, S.191, Kasım 2009, s. 70; Nevzat Evrim Önal, *Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü*, 2. Baskı, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 61.

¹¹⁹AGV, *Sosyo-Ekonomik Rapor*, Adana Güç Birliği Vakfı, Adana,1999, s. 395-396.

-Çimento Fabrikası	1
-Çırçır Prese Fabrikası	49
-Tuğla Kiremit Fabrikası	2
-Sabun İmalathanesi	4
-Asbetli Levha Fabrikası	1
-Karo-Mozaik Tesisleri	4
-Hidro Elektrik Santrali	1

1956 yılında sanayide çalışanların sayısı 7.900 kişi olarak tesbit edilmiştir. Bu tarihten itibaren ülkemizde uygulanan hızlı kalkınma politikaları Adana'nın da aynı şekilde kalkınma ve gelişme süreci içine girmesini etkilemiştir.¹²⁰

Çukurova'da her zaman toprak bol, emek kıttır. Kavalalılar bölgeyi ele geçirip kendi yeni tarım politikalarını uygulamaya soktuklarında, dışarıdan tarım işçisi getirmişlerdir. Pamuk üretiminin başlamasıyla canlanan pazar ilişkileri ve uluslararası ticaret 1860'lardan itibaren makineleşmeyi teşvik edici olmuştur. Ancak tarımda makineleşme Marshall Yardımı'nın da etkisiyle 1950'lerden itibaren hız kazanmış. Yeni topraklar tarıma açılırken, ağaların ortakçıları borçlandırma yoluyla topraklarını genişletmeye çalışmaları, Çukurova'da elde ettikleri geliri nerede, nasıl tüketeceklerini bilmeyen büyük toprak sahiplerinin vardıkları israf düzeyiyle kendi kâhyalarına borçlanmalarına, topraklarının parça parça ellerinden çıkmasına yol açmıştı. Ancak bölgede sermaye birikimi sürecinin aşamalarını inceleyecek olursak, 1900'lü yılların başından, Cumhuriyet sonrasına kadar çok değişmeden devam eden ekonomik yaşam içerisinde, ticaret, az sayıdaki imalathaneler, çeşitli dükkânlar ile bunlardan mal alıp satan tüccarlar üzerinden yapılmaktaydı.

Bereketiyle ünlü Çukurova'da pamuk ve sanayi üretiminin yani sermaye birikimi ve girişimciliğin ortamı, başta narenciye olmak üzere diğer tarım ürünlerinin üretim koşullarıyla da belirlenmiştir. Pamuk ekimi yayılır ve pamuğa bağlı sanayi ve işletmeler gelişirken, ulusal ve uluslararası pazara yönelen diğer tarım ürünlerinin rekabeti, yalnızca kârlılık açısından değil, tarım işçisi ücretlerinden elde edilen gelirin harcanma biçimine, yani bütünüyle üretim ve tüketim ahlakına bağlıdır. Yeşilçam'a 1960'larda Adanalı Hacı Ağa tipini kazandıran süreç, büyük toprak sahiplerinin birdenbire pazara

¹²⁰ İlhan Yücel, *ADANA "Adana'da Sanayi"*, Kültür Ofset, 1994, Ankara, s.56

çıkan ürünleriyle, Adana'da tüketemeyecekleri kadar gelire kavuşmalarıdır. Bu gelir fazlasının kökeni, Adana'nın Osmanlı'dan miras aldığı toprak mülkiyetinin dokusundadır.¹²¹

Bu yıllarda Mersin-Tarsus-Adana demiryolu üzerinden Anadolu'nun tahıl, sebze ve meyve ihtiyacı büyük ölçüde karşılanıyordu. Toprak sahibi ağalar, çiftçiler, tüccarlar ve az sayıdaki küçük iş yeri sahibi ile esnaflar kentin ticaret eşrafını oluşturuyordu. Bunlar sonradan palazlanacak olan kentli, ilkel sermaye birikimini gerçekleştirmekte olan öncülerdi. Bölgede ilk sermaye birikim süreci birkaç temel parametreye dayandırılabilir. İlki kentin önde gelen ticaret eşrafı ile toprak sahiplerinin imparatorluğun dağılma sürecinde Cumhuriyetin kurucu kadrolarının yanında yer almışlardır. Özellikle Adana'nın önde gelen ilk sanayicilerinden Sadık Eliyeşil ve Karamehmetzade Hafız Mehmet Bey'in Fransız işgali sürecinde Tarsus Müdafai Hukuk Heyeti'nde görev almaları, bölgede pamuk ekimi ve bu ürünün işlenmesi için gerekli çırçır işletmesi kurmaya yönelmeleriyle sanayiciliğe doğru adım attılar. Bir diğer etmen ise, yine Tarsus'un önde gelen ticaret eşrafı ile toprak sahiplerinin, kenti terk eden Rum ve Ermenilerin mallarına satın alarak elde ettikleri söylenebilir. Bu anlamda söz konusu sürecin zenginleştirdiği sermayedarlardan, Karamehmetler ve Sadık Eliyeşil gibi isimler anılabilir. Sadık Eliyeşil Paşa, toprak ağalığı dışındaki zenginleşmesini girişimciliği ile elde etmiştir.¹²²

Adanada'ki kalkınma geneldir. Kişiye özel ayrıcalıklar tanınmamıştır. Çiftçi, ziraat amelesi, tüccar, sanayici, küçük esnaf toplumun tüm kesimleri zirai kalkınmadan faydalanmıştır. Gerek çiftçinin, gerek ziraat alesinin satın alma gücü de 1948 senesine nazaran 1953'te bir misli artmıştır. Bunun nedenleri de şuraya dayanmaktadır: Traktör ve ziraat aletleri önemli ölçüde artmış. Marshall Yardım'ından önce Çukurova'da eski sistem 885 traktör vardır. 1953 yılına gelindiğinde 3150 yeni Traktör vardır. Satışın uzun vadeli ve kredili olması makine alma imkânını genişletmiştir. Bunlar ve diğer makinelerin etkisiyle çiftçinin üretim gücü asgari yüzde iki yüz artmıştır. Makine gücünün artması tamir ve yedek parça işinin halledilmesini gerektiriyor. Bu alanda oluşan beklenti ise deneyimli tamirci ustalarının ve yetenekli makinistlerin çoğalmasındır. Küçük çiftçiler çocuklarını makinist mektebine göndererek kendi

¹²¹ ADASO, *Adana Sanayi Tarihi*, Adana Sanayi Odası, Adana, 2008, s.66.

¹²² ADASO, *a.g.e.*, s.66.

makinelerini kendileri kullanıyor. Yani bundan on beş sene önce ilk akine devrinde olduğu gibi Ova'nın bugün bir ziraat makinesi mezarlığı haline alması söz konusu değildir.¹²³

Makineleşmesinin artması işsizliği artıracak mı? Buharın icadı insanları nasıl işsiz bırakmamışsa, makineleşme de işsizliğe neden olamaz. Zira vaktiyle öküz çobanlığı yapan gençler, şimdi makinisttirler. Makine ne kadar çoğalırsa çoğalsın daima kol kuvvetine ihtiyaç olmuştur.¹²⁴

Adana çiftçilerinin genel olarak üç ana meselesi vardır: 1- Toprağın iyi hazırlanmasını temin edecek teknik vasıtalarla sahip olabilmek, 2- İyi vasıfta tohum, 3- Ekildiği tarihten mahsul haline gelinceye kadar nebatları hastalıktan ve haşerattan korumak.

Toprağı hazırlamak için eskiden kara sapan gibi iptidai bir alet kullanılıyordu. Kırk seneden beri Adana'ya demir pulluk, yirmi beş seneden beri de traktör girmeye başladı. Nihayet Marshall Yardımı sayesinde Adana tam manasıyla bir makine ziraati halini aldı. Bu suretle toprağı hazırlamak davası halledildi.

İyi vasıfta tohuma gelince, 1935 senesinden beri sarf edilen gayretle, gerek buğday, gerek pamuk tohumları ıslah edilmiştir. Bu günkü dava bunları bütün ihtiyaca yetecek dereceye çıkarmaktır. Bunun yakın bir gelecekte halledilmesi beklenebilir.

Mahsulün hastalıklardan ve haşerattan korunması güç bir iştir. Adana Haşeratla Mücadele Enstitüsü Müdürü Mesude İleri, bir buçuk seneden beri çok bilgili ve devamlı bir gayret sarfederek birçok haşerenin biyolojilerini tesbit etmiş, bu suretle mücadelede başarı elde etmeye başlanmıştır.¹²⁵

1.1.Adana Sanayisinin Gelişim Süreci

Çukurova ve Adana'nın, Türkiye ekonomisinde özel bir yer tutmaya başlaması, uluslararası pazara yönelik olarak sanayi hammaddesi olan pamuk ekimiyle başlamıştır. Adana'nın ekonomide dikkat çekici biçimde sanayi bölgesi haline gelmesi de, doğal olarak pamuğun ve yan ürünlerinin sanayide (yağ, sabun, iplik, elyaf, tekstil) kullanımıyla gerçekleşmiştir.

¹²³ A. Mısırlı, *Uluslar arası Ticaret Dergisi Çukurova Nushası*, Varol Matbaası İstanbul 1953, s. 13

¹²⁴ a.g.e. s. 13.

¹²⁵ a.g.e., s.12.

1860'lara kadar pamuk temizleme ve presleme işlemleri son derece ilkel yöntemler ile yürütülüyordu. Su olan yerlerde su değirmenleri, olmayan yerlerde ise çekim hayvanları tarafından çalıştırılan ilkel çırçır makinelerinde günde ortalama beş, en çok altı kilo temizlenmiş pamuk elde ediliyordu. Temizlenmiş pamuklar çok ilkel biçimlerde balyalandığı için balyalar standart boy ve ağırlıkta olmuyor, bu yüzden ihraç edilmek üzere yüklendikleri gemilerde standart balyalardan daha geniş bir hacim işgal ediyorlardı.¹²⁶

XIX. yüzyılın ortalarında Çukurova'da küçük ölçekli, gelişmiş teknolojiye sahip olmayan bir sanayi mevcuttu. 1852-1853 yıllarında bölgeyi dolaşan Longlois'in verdiği bilgilere göre, Adana ilinde 50 pamuk ve 10 keçe imalathanesi ile 22 basmahane ve 40 masara vardı ve bunlar şirket halinde ve bir bakanın himayesi altında çalıştırılırlardı.¹²⁷

Pamuk tarımının gelişmeye başlaması ile birlikte, pamuğu işleyecek sanayinin de kurulması yönünde bazı çalışmalarında başladığı görülmektedir. Adana'da temel tarım ürünü pamuk olduğundan bununla ilgili olarak agro sanayi gelişmiştir. Örneğin işlenmiş pamuğun çiğidinden yağ ve sabun üretimi gelişmiştir.

İlk çırçır fabrikası 1864 yılında Türkiye İş Bankası'nın eski merkez binasının bulunduğu yerde Fransız mühendis Justin Daudet¹²⁸ tarafından kuruldu. Ancak bu fabrika 11 yıl sonra Ceyhan'a taşındı. Aynı yıl ikinci fabrikanın açıldığı görülmektedir. Sadaret'ten Mabeyn'e yazılan 19 Rebiyülâhır 1281 (21 Eylül 1864) tarihli bir tezkerede, pamuğun temizlenmesi için Adana, Tarsus ve Mersin taraflarında birer fabrika inşasına ruhsat verilmesini talep eden James Gout adlı tüccara bu iznin verilmesi ve kendisinin fabrikalar için getireceği makinelerin gümrük resminden muaf tutulması istenmektedir.¹²⁹ Gout'un açtığı fabrikalarda 90 çırçır makinesi, 20 beygir gücünde iki buhar makinesi, iki su cenderesi ve iki su türbini bulunuyordu.¹³⁰

Adana'nın Batılı anlamda ilk sanayicisi olarak kabul edilebilecek olan Gout'un oldukça ilginç bir Türkiye serüveni var. Pamuk işleme sanayisindeki yetersiz teknolojinin ihracata zarar verdiğini gören Gout 1863 yılında İzmir, Bayındır ve Tire'de

¹²⁶ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s.135-136.

¹²⁷ Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış*, 9. Baskı Hakan Ofset, Adana, 1993, s.250.

¹²⁸ Seyit Ali Akgül, *Çağının Tanığı: Yeni Adana*, Bilgi Ofset, y.y.,t.y., s.56.

¹²⁹ Türk Ziraat Kongresi 1, *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, y.y., 1938, s.133.

¹³⁰ Kurmuş, *a.g.e.*, s.255.

çırçır fabrikaları kurmak için izin istedi. İzin alınca da İngiltere'den 70 çırçır makinesi getirterek fabrikaları kurmaya başladı. Gout ilk fabrikasını İzmir/Dolma Han'da kurdu. Bu fabrikada 15.000 sterlin değerinde makine vardı.

Gout'un bu ilk fabrikası, kısa bir süre sonra, fabrikanın üretime geçmesiyle zarar görmeye başlayacağını anlayan yerli üreticilerin kışkırtması ile yerli üreticilerin yanında çalışan işçiler tarafından yakıldı. Bu büyük tahribata rağmen Gout dört ay içinde "İngiltere ve Amerika'nın en iyi çırçır makinelerini" getirterek fabrikasını yeniden kurdu. Bu fabrikada pamuk diğer yerlere göre çok daha ucuz temizleniyordu. Gout ikinci fabrikasını Ocak 1863'te Manisa'da açtı. Aynı yıl Aydın ve Menemen'de iki fabrikayı daha faaliyete geçirdi. Gout'un fabrikalarında bir çırçır makinesi günde ortalama olarak 48 kilogram temiz pamuk üretebiliyordu. Yerli ilkel atölyelerde ise bu miktar altı kilogramın üstüne çıkamıyordu.

Bu durum, Gout'u kısa bir sürede İzmir'in en büyük ihracatçısı haline getirdi. 1863 yılı verilerine göre İzmir'den ihraç edilen pamuğun beşte birinden fazlası Gout'un fabrikalarından çıkıyordu. Bu başarısını gören Gout İzmir, Aydın ve Tire'de üç yeni fabrika kurmak için çalışmalara başladı, İngiltere'den makineler ısmarladı. Ancak 1865 yılında pamuk üretiminin beklenen düzeyde olmaması nedeniyle Gout yeterince hammadde sağlayamadı ve iflas etti. Bütün fabrikaları H. Lubbock adlı bir İngilizize satıldı.¹³¹ Yazdıklarımızdan anlaşılacağı gibi, modern anlamda sanayileşme ve makineleşme yabancıların yaptıkları sanayi girişimleriyle gelişmiştir.

1870'li yıllarda Adana'da münferit çırçır makineleri bulunduğu bunların genellikle evlerde ve çok küçük imalathanelerde kullanıldığı özellikle İngiliz konsolosluk raporlarında belirtilmektedir. Bu yıllarda Adana'da İngiliz ve Amerikan çırçır makineleri kullanılmaktaydı. 1871 yılında bir çırçır makinesi 50.000 batman (yaklaşık olarak 250 ton) kozayı temizliyordu.¹³²

XX. yüzyıla doğru giderken Adanalı gençlerin sanayiye olan ilgisinin artırılması için bazı çalışmalar yapılmış, Ramazanoğlu Piri Mehmet Paşa'nın vakıfları arasında bulunan bir imaretin arasına ıslahhane inşa edilmiş ve ıslahhane bünyesinde bir "sanayi okulu" açılmıştır. Ancak görülen bazı usulsüzlükler nedeni ile okul bir süre sonra kapatılmıştır. Fakat okul, Bahri Paşa'nın valiliği döneminde Muhtar Fikri bey ve

¹³¹ Adana Sanayi Odası, *a.g.e.*,s.66-68.

¹³² *a.g.e.*,s.284.

İhsan Beyin katkıları ile 1900 yılında "Adana Hamidiye Sanayi Mektebi" adıyla yeniden faaliyete geçmiş ve Adana sanayisi için ustalar yetiştirmiştir. Sanayi Mektebi'ni Mustafa Kemal, 15 Mart 1923 tarihinde okulu gezmiş ve geliştirilmesini istemiştir. Ancak, okul 25 Şubat 1924 tarihinde kapatılmış, Adana'ya yeni bir sanayi okulu ancak 1942 yılında açılabilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Adana'da oldukça sınırlı ve neredeyse tamamı pamuk üzerine yoğunlaşmış bir sanayi mevcuttu. 1924 yılında Adana'da pamuk, un, buz üreten Salih Efendi Fabrikası, pamuk ve buz üreten Hacı Yusufzade Mehmet Efendi Evladı Fabrikası, Fransızlar tarafından ilk işgal edilen kuruluşlardan biri olan ve pamuk ile un işleyen Subhi Paşa Fabrikası, işgal yıllarında Ermeniler tarafından tahrip edildiği için kullanılamayacak hale gelen Hacı İbrahim Ağa Fabrikası, yine tahrip edildiği için işletilemeyen Pamukçu Mustafa Ağazadeler Fabrikası, pamuk ve buz üreten Balıkcıoğlu Fabrikası, pamuk işleyen ve Zilanzade Mehmed Fuad Bey ve ortakları tarafından kiralanarak işletilen Kanlı Fabrika, pamuk işleme alanında çalışan Madam Papuçcu tarafından işletilen Papuçcuoğlu Fabrikası, geçmiş yıllarda "Alman Fabrikası" olarak bilinen, daha sonra Fransızlar tarafından el konulan ancak, bir kaza sonucu yıkıldığı için çalışmayan müdürlüğünü Halim Bey'in yaptığı İstikbal Adana Pamuk Şirketi Fabrikası kurulmuştur.¹³³

"Türkiye Milli İthalat ve İhracat Şirketi " tarafından işletilen ve un, pamuk ve buz üretiminde faaliyet gösteren Aşkıyan Fabrikası, Lütfi Bey tarafından işletilen ve pamuk ile buz üreten Mardikyan Fabrikası, "Kokonaki" adıyla bilinen ve pamuk ile buz üreten Habib Efendi Fabrikası, geçmiş yıllarda "Boduroğlu" adıyla anılan, pamuk işleyen ve un üreten Asım Bey ve Muhtar Bey Fabrikası, Adana'nın en eski sanayi kuruluşlarından biri olan, Tırpani tarafından kurulduktan sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ziraat Bankası'na devredilen fabrika, Reji idaresi Tütün ve Sigara Fabrikası, Murad Makarna Fabrikası, müdürlüğünü Ali Rana Bey'in yaptığı Şark Ziraat ve Sanayi Şirketi ve Simyonoğlu tarafından kurulan iplik ve dokuma üretiminin gerçekleştirildiği Milli Mensucat Şirketi Fabrikası bulunmaktadır.¹³⁴

¹³³ Remzi Oğuz Arık, *Adana Ticaret Rehberi*, y.y., 1924, s.137-140.

¹³⁴ Arık, *a.g.e.*, s.140.

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonraki yıllarda Adana sanayisinde oldukça önemli sayılabilecek gelişmeler yaşanmıştır. I.Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan Almanya'nın ödemekle yükümlü olduğu harp tazminatına mahsuben Adana'da bulunan ve Alman Fabrikası olarak bilinen prese ve çırçır fabrikasına Fransızlar el koymuş, fabrikanın adı Adana İstikbal Pamuk T.A.Ş. olarak değiştirilmiş. Bir Belçika firması Adana'da çok büyük bir çiftlik kurmuştur. Burada bir yandan modern yöntemlerle pamuk üretimi yapılırken, diğer yandan da iyi vasıflı pamukların ihracatı için otomatik Sawgin çırçıruları ve prese makinesi bulunan bir fabrika kurulmuştur.¹³⁵

Fransızlarla birlikte Adana'yı terk eden Rum ve Ermenilerin sahipsiz kalan malları emlak-i hazineye intikal etmiştir. Bunlardan istasyon semtinde bulunan ve Tırpani Fabrikası olarak bilinen çırçır, iplik ve bez fabrikası Ziraat Bankası'na, Simyonoğlu Fabrikası olarak bilinen çırçır, iplik ve bez fabrikası da Milli Mensucat Şirketi'ne devredilmiştir.

ABD'nin İstanbul konsolosu tarafından hazırlanan 1926 tarihli bir raporda, tahminen 64.000 kişinin yaşadığı Adana'nın tarımsal makinelerin önemli bir dağıtım merkezi olduğu kaydedilmektedir. Aynı raporda, Adana'nın Fransız işgali sırasında tahribata uğradığı, ancak kendisini diğer Anadolu kentlerine oranla daha hızlı yenilediği de belirtilmektedir.

Savaş yıllarında yabancılar tarafından bir şekilde ya tahrip edilen ya da el konulan işletmeler -ki bu işletmeler ağırlıklı olarak bölgenin tarım karakterine uygun pamuk işleme fabrikalarıydı- ve Cumhuriyet'in ilanından sonra bu işletmeler sayıca ve çeşitlilik bakımından artış göstermiş, o yıllarda dönemin koşulları dikkate alındığında bölge ekonomisine ciddi katkılar sağlamıştır. Adana'da ekonomik gelişimin göze çarpan en önemli ürünü pamuktur. Adana'ya büyük ölçüde makine gücünün gelmesi, iktisadi konumunu birden değiştirmiş, pamuk türlü türlü ticari ve sınai faaliyetleri arkasından sürüklediği gibi, geçim seviyesinde önemli bir yükselme görülmüştür. Böylece üretim hızı önemli ölçüde artmıştır.¹³⁶

Bu dönemde Adana'daki tarım aletleri sayısının ulaştığı noktaya dikkat çekmek amacıyla son yapılan (1961) ziraat makine ve aletleri sayımında traktör fazlalığı ile Adana başta gelmektedir. Halen faal vaziyette 5250 traktörü bulunan bölgemizi 3285

¹³⁵ a.g.e., s.141.

¹³⁶ A. Mısırlı, a.g.e. s. 9.

traktörle Konya, 2859'la Ankara, 2539'la İzmir, 2411'le Manisa, 1979'la Tekirdağ, 1318'le Hatay, 1190'la Edirne, 1250 traktörle Antalya illeri takip etmektedir. Türkiye'deki traktör sayısı 42,505 bunun 1299 devlete aittir.¹³⁷

1.2. 1950 ve Sonrası Adana'da Kurulan Holdingler

Adana'da 1950'den sonra şirketleşme birden hız kazanır. 1951'de Adana'nın en büyük çiftçileri arasında bulunan Paksoylar, tarım kesiminde yaşanan sıkıntıların giderilmesine yönelik olarak Abdullakadir Paksoy'un başkanlığında toplanmış ve sanayiye girmeye karar vermiş 17 Şubat 1951 tarihinde 550.000 tl sermayeyle Paksoy Limited Ortaklığı kurulmuştur.

Pamuk Ticaret ve Sanayi T.A.Ş./Paktaş 1951 yılında Salih Soyekici 162 arkadaşla beraber kurulmuştur. 1968 yılında Halis Toprak tarafından satın alınmıştır.

Ahmet Sapmaz ve Bekir Sapmaz 1951'de Güney Sanayi'yi kurmuştur.

Gene 1951'de Hacı Ömer Sabancı, Kemal Pekün, Hacı Mehmet Sabancı, Sinan Bosna, Sakıp Sabancı, Mustafa Fadıl Bosna, İhsan Sabancı, Hacı Sabancı, Eşrefe Bosna, Aysel Bosna, Mesrur Pekün, Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.O'nı kurmuşlardır.¹³⁸

Kil/ Toprak Limited Ortaklığı Tuğka ve Kiremit Fabrikası 1 Ocak 1953 tarihinde Mustafa Özgür, Emin Özgür, Kemal Özgür, Mustafa Salih Özgür, Turhan Cemal Beriker ve Korkut Beriker tarafından kurulmuştur.

Saba Toprak Sanayii İşletmeleri Ltd. Şirketi 1953 yılında, 1957'de DP Kayseri Milletvekili olan Ömer Başegmez ve Eşi, oğlu ve kızından oluşan aile efradı tarafından kurulmuştur.

Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Sanayii T.A.O 1953'te Darendeli Sabuncu ailesinden Ahmet Sabuncu, Hanım Sabuncu, Mehmet Sabuncu, Nuri Sabuncu, Sunar Sabuncu, Kifayet Ocakçı, Ahmet Ertik, Mustafa Ökke tarafından kurulmuştur.

1954 yılında Özbucak Sanayi ve Ticaret T.A.O İplik ve Dokuma Fabrikası kurulmuştur. 1954'te Eliyeşil ve Karamehmetler tarafından Pamukbank kurulmuştur.

¹³⁷ Adana Ticaret ve Sanayi Odası Gazetesi, 1 Kasım 1961, s. 2.

¹³⁸ Kudret Emiroğlu, *Adana'ya Kar Yağmış, (Adana Üzerine Yazılar)*, "Adana'da Sanayi ve Sanayiciler Hakkında", dnl. Behçet Çelik, İletişim Yay. İstanbul, 2006, s. 290.

1956'da Özgüç Limited Ortaklığı/ Amyant/ Çimento Atermit Fabrikası kurulmuştur.¹³⁹

Adana'da Tekstil Sanayi dışında toprak, gıda sanayi gelişmeye başlarken önem taşıyan yön, Güney Sanayi ile Bossa'nın, yani Sarmazlarla Sabancılarının ilk kez ayrı ayrı kurdukları şirketlerin gerçek sanayi kurma yolunda atılım yapmaları ve basma fabrikalarına dönüşmeleridir. Bu iki şirket, altmışlı yıllar boyunca basma üretiminde de, istihdam hacminde de Adana'nın en büyük iki kuruluşu olmuştur.

1960'lar boyunca Adana sanayisinde en önemli yere sahip olan şirketin çalışma yöntemi el yordamı ve sezgilere dayanırken, 1970'lerden itibaren pamuk dışına yabancı sermaye ve teknolojiyle doğrudan ilişki içinde montaj sanayi ve bayiliklere doğru açılım başlamıştır. Adana'da bu yeni girişimin öncüsü, yine Sabancılarla Sarmazların ortaklığı ile kurulan SASA'dır.¹⁴⁰

Eliyeşil ve Karamahmetler 1950'de Dünya Bankası aracılığıyla Türk Sınayi ve Kalkınma Bankası'nın kurucu ortakları arasına girdiler. Çukurova Grubu, tekstil sanayinde önemli adımlar atarken, bir yandan da 1940'lara doğru tarım araçları acenteliği/ temsilciliği işine girdi, asıl büyük atılımını ise iş makinaları temsilciliği olarak gerçekleştirdi. 1950'lerde başlayan karayolu, baraj gibi büyük çaplı altyapı yatırımlarında kullanılan iş makinalarının hemen tümünü Karamahmet ve Eliyeşil aile şirketi ithal ediyordu. Caterpillar'ın temsilciliği ile başlayan ve kısmen imalatçılığı ile süren bu süreç, gruba önemli sıçrama yapma olanağı sağladı. 1954'de kurulan Pamukbank ise bu büyümede yeni bir kaldıraç oldu.

Zamanla tek başına Sabancılarının olan Toroslar Yağ Fabrikası, 1957 yılında ' ilk Mutfak Margarini' ve 1967 yılında 'ilk kahvaltılık margarin' üretimine başladı.¹⁴¹

Adana Sanayinde özel sektör büyük bir ağırlığa sahiptir. Özel sektörün toplam istihdam içindeki payı yüzde 85'in üzerindedir. Toplam iş yerlerinin yüzde 95'e yakın kısmı da özel sektöre aittir. Adana sanayinde yaratılan toplam katma değerin yüzde 95'ten fazlasını üreten özel sektör. Toplam yatırımların neredeyse tamamını gerçekleştirmektedir.¹⁴²

¹³⁹ Emiroğlu, *a.g.e.* s. 291.

¹⁴⁰ *a.g.e.* s. 294.

¹⁴¹ *a.g.e.* s. 294.

¹⁴² Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 301.

Yukarıda söz ettiğimiz üzere 1950'li yıllarda başlatılan büyük altyapı projeleriyle beraber ciddi atılımlar yapan bu şirketler kısa sürede öz sermayelerini arttırmış ve tekstil, montaj sanayi, yağ üretimi, sentetik elyaf vb. gibi sektörlerde faaliyet gösterebilecek kabiliyete ulaşmışlardır.

1968-1980 yılları arasında Türkiye'deki 'En Büyük 100 Şirket' arasına giren Adana şirketleri şunlardır:

Akdeniz Nebati Yağlar ve Tekstil Sanayii A.Ş.

Bossa Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Çukurova Makine İmalat ve Ticaret A.Ş.

Çukurova Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Güney Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Marsa Margarin Sanayi A.Ş.

Milli Mensucat Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Paksoy Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Sapteks Sapmaz Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş.

SASA Suni ve Sentetik Elyaf Sanayi A.Ş.

Teksa Tekstil Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Toroslar Ticaret T.A.Ş.

Adana sanayisinde önemli bir yere sahip olan Çukobirlik için bir parantez açmak yerinde olur. Zira 1940 yılında kabul edilen kanunla Adana, Ceyhan ve Tarsus Tarım Satış Kooperatifleri'nin kurdukları Kooperatifler Birliği olan Çukobirlik, zaman içinde gösterdiği gelişimle Mersin'den Şırnak'a, Elazığ'dan Hatay'a kadar uzanan ve on iki İli kapsayan bir alanda otuz sekiz kooperatif ile altmış iki binden fazla üretici ortağına hizmet vermiştir. Ortaklarından aldığı ürünleri kendi tesislerinde işleyen Çukobirlik'in ilk fabrikası, 1951'de satın aldığı, Belçika'lı ortakları tarafından Ziraat Bankası'na devredilen çırçır ve prese fabrikasıdır.¹⁴³

¹⁴³ Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 301-302

1.3. 1940'larda Çırçır Sektörü

1944 yılında Adana'da bulunan 23 Çırçır fabrikasında 775 çırçır makinesi çalıştırılıyordu. Yılın altı ayında faaliyet gösteren bu fabrikalarda yılda 93 bin balya (yaklaşık olarak 18.600 ton) pamuk işleniyordu.

Kentte bulunan 6 prese fabrikasında 91.600 balya pamuk preselenmektedir. Pamukların %35'ten fazlası Ziraat Bankası Pamuk Müessesesi Fabrikasında preselenirken, bu fabrikayı 26.355 balya ile Türk Nebati Yağlar Sanayisi, 14,787 balya ile Malatya Bez ve İplik Fabrikalarına bağlı olarak çalışan Adana Çırçır ve Prese Fabrikası izlemektedir. Ergirler Ortaklığı Pamuk Fabrikası, Mehmet Nuri Sabuncu Prese Fabrikası ve S.R. Gilodo fabrikası da 5.000 - 6.000 balya arasında pamuk preselemektedir. Yine S.R. Gilodo Fabrikası'nda 130'dan fazla işçi çalışmakta olup yılda 1,7 milyon kg. çiğit yağı üretilmektedir. 11 un fabrikası ve değirmeninde kentin ihtiyacını karşılayacak miktarda olmak üzere yılda 28 bin ton'a yakın üretim gerçekleştirilmekteydi.¹⁴⁴

Adana'da bu görece gelişmiş sanayilerin yanı sıra el tezgâhlarında da üretim gerçekleştirilmektedir. Merkeze bağlı köylerde 160 tezgâh bulunmakta olup bunların 15'in çorap imal edilmektedir. İplikleri İktisat Vekâleti (Bakanlığı) tarafından sağlanan, geri kalan 145 tezgâhta'da yılda 1,3 milyon metre kumaş dokunmaktadır.

1947 yılına gelindiğinde Adana Sanayi ve Ticaret Odası'nın "Gıda Sanayi Grubu"nda yer alan üyelerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Aynı yıl "Pamuk Sanayi" Grubu'nda 23 üyenin bulunduğu görülmektedir.¹⁴⁵ 1951 yılında Eylül ayında yapılan tahminlere göre Adana Seyhan ilinde (Ceyhan, Karaisalı, Kozan, Osmaniye, Kadirli ve Bahçe ilçeleri dahil) 1951 yılında 250. 500 hektar arazi ekilmiş ve 241.498 balya pamuk üretimi yapılmıştır. Bunun 14.000 balyası yerli ve geri kalanı Akala pamuğudur. Görüldüğü üzere arazi sahiplerinin günden güne yeni makineler edinmiş ve önemli ölçüde elde ettikleri ürün artmıştır. Bununla beraber Seyhan Barajı'nın inşasıyla Çukurova ve Adana'nın önemi artacak aynı ölçüde halkta refaha kavuşmuştur.¹⁴⁶

1940'lı yıllara kadar Adana sanayisinin belkemiğini çırçır ve prese gibi pamuk işleme tesisleri oluşturunuyordu. 1950'lerde sanayi, teknolojiye daha ileri bir yapıya

¹⁴⁴ Adana Sanayi Odası, *a.g.e.*, s.137.

¹⁴⁵ *a.g.e.*, s.137.

¹⁴⁶ Mısırlı, *a.g.e.* s. 9.

ulaşmış, bunlar ikinci plana düşmüş, artık dokuma ve yağ sanayinin yan kuruluşları haline donuşmeye başlamıştır.¹⁴⁷

1.4. Varlık Vergisi ve Adana'da Uygulanması

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de mülkiyet yapısını önemli ölçüde değiştiren uygulamalardan birisi de Varlık Vergisi'nin çıkarılmasıdır. Savaşın getirdiği sıkıntıların aşılması için önce 18 Ocak 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu yürürlüğe kondu. Ancak, buradan elde edilen gelirler yeterli olmayınca ve fiyat artışları devam edince 12 Kasım 1942 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanunu çıkarıldı.¹⁴⁸

Kanun, servet ve fevkalade kazançlara yöneliktir. Kanun esas itibariyle kazanç vergisi mükelleflerini, büyük çiftçileri, 2500 lira gelir sağlayan veya 5.000 lira değerinde emlakı bulunanları kapsamaktadır. Şirket ortaklarına da şirketin yanısıra vergi yükü getirilebilir. Verginin en büyük özelliği tamamiyle takdire bağlı olmasıdır. Kanun ile mahallin en büyük mülki amiri, mal memuru, ticaret erbabı ve belediyeden seçilecek üyelerden oluşan bir komisyon kurulması ve bu komisyonun tam yetkili olması hükme bağlanmıştır. Vergiye itiraz hakkı bulunmamaktadır. Belirli süreler içinde vergisini ödemeyenlerin mal varlığına el konulacak, ayrıca "borçlular" zorunlu çalışan uygulamasına tabi tutulacaktır. Varlık Vergisi Kanunu ile ülke genelinde 115 bin'e yakın mükelleften 465 milyon lira tutarında vergi alınması öngörülmüştür.¹⁴⁹

Kanun gereği olarak o tarihte "Seyhan" adının taşıyan Adana vilayetinin her kazasında en büyük mülki amirin başkanlığında komisyonlar kuruldu. Adana'da Vali Akif İyidoğan başkanlığında toplanan Varlık Vergisi Komisyonu'nda defterdar, Belediye'den avukat Kemal Çelik, T. Kadri Ramazanoğlu, Ticaret Odası'ndan İdare Meclisi Başkan Vekili İbrahim Burduloğlu ve İdare Meclisi üyesi Hasan Atıl, Ziraat Odası'ndan Recai Tarımer ve Halim Savatlı görev aldı. Komisyonun hazırladığı ilk liste 1942 yılı Aralık ortasında ilan edildi. Buna göre Adana'da 1.057 mükellefe 8 milyon

¹⁴⁷ Emiroğlu, *a.g.e.* s. 296.

¹⁴⁸ Mısırlı, *a.g.e.* s.137.

¹⁴⁹ Adana Sanayi Odası, *a.g.e.* s.137.

liradan fazla vergi tarh edildi. Mükelleflerin 508'i tüccar, 512'si çiftçi ve 37'si gayrimenkul sahibi idi.¹⁵⁰

Türkiye genelinde vergi tarh edilirken mükelleflerin dini inançları esas alındı, listeler vergi mükellefinin müslim, gayri müslim ve dönme olmaları dikkate alınarak hazırlandı. Bu arada arada "ecnebler" için de bir liste yayınlandı. Uygulamada genellikle gayrimüslimlere tarh edilen vergi tutarı müslimlere tarh edilenlerden kat kat fazla oldu. Benzer durum Adana'da da görülmektedir. Adana'daki mükelleflerin sayısal olarak %4,5'ini teşkil eden Musevi tüccar ve işadamlarından toplam vergilerin % 25'inin alınması öngörüldü. Ayrıca 60 kadar mükellef Adana'dan toplanacak toplam verginin yaklaşık % 70'ini ödemekle yükümlü tutuldu. Bu arada belirtilmesi gerekir ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Adana Valiliği yapan Hilmi Uran Adana'lı vergi mükelleflerine tarh edilen vergi yükünün azaltılması için çalışmalar yaptı.¹⁵¹

Verginin açıklandıktan sonra 15 gün içinde ödenmesinin zorunlu olması, buna faiz eklenerek sürenin ancak bir aya kadar çıkabilmesi bir çok mükellefi zor durumda bıraktı. Çok sayıda mükellef elindeki mal varlığını gerçek değerinin çok altında satarak borcunu ödedi. Belirlenen süre içinde vergisini ödeyemeyen 162 mükellef hakkında Tahsil-i Emval Kanunu uygulandı ve el konulan malları kamu tarafından yine düşük fiyatlar satıldı. Buna karşılık Adana'dan hiçbir mükellef önce Aşkale'de, sonra Sivrihisar'da kurulan çalışma kamplarına gönderilmedi. Bu arada Türkiye İş Bankası İdare Meclisi, varlık vergisi mükelleflerinin vergi borclarının kolaylıkla ödeyebilmesi için "bazı şartlar dairesinde muamele ifası hususunda" umum müdürlüğe yetki verdi.¹⁵²

Bu çerçevede ilk olarak Ankara, Adana, Tarsus ve Mersin'de de toplam 25 mukellefe teminat istenmeksizin kredi açılması kararlaştırıldı. Tarsus'ta Şadi Eliyeşil'e 700 bin lira, Mehmet ve Hasan Karamahmet'e toplam 130 bin lira, İbrahim Behlil ve ortaklarına toplam 300 bin lira, Adana'da Nuri Has'a 200 bin lira ve Hacı Ömer Sabancı'ya 150 bin lira kredi verildi. Bankanın bu uygulamasından kısa bir süre sonra teminat göstermesi kaydıyla Yako Benyeş'in de yararlanabileceği belirtildi.¹⁵³

¹⁵⁰ Adana Sanayi Odası, *a.g.e.*, s.137.

¹⁵¹ *a.g.e.*, s.138.

¹⁵² *a.g.e.*, s.138.

¹⁵³ Uygur Kocabaşoğlu - Güven Sak - Sinan Sönmez- Funda Erkal- Özgür Gökmen- Nesim Şeker- Murat Ulutekin, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2001 s.229-230.

Adana'da ikinci bir liste Mart 1943 tarihinde yayımlandı ve 110 bin lira tutarında yeni vergi istendi. Bu listede yer alanlar vergi borçlarını genellikle ödediler. İlk listede yer alanlarda da salınan verginin % 90'ını aşan kısmı " bir şekilde" tahsil edildi. Tarh, tahakkuk ve tahsil aşamalarındaki adaletsizlik ve özellikle azınlıkları hedef alması bakımından Türk vergi tarihinde kendine özgü bir nitelik taşıyan Varlık Vergisi uygulaması, tüm Türkiye'de olduğu gibi Adana'da da mülkiyet yapısının değişmesine yol açtı. Vergiden sonra özellikle birçok Musevi asıllı tüccar ve sanayici Adana'yı terk etti. Varlık Vergisi Mart 1944 çıkarılan bir kanun ile tasiye edildi ve o güne kadar ödenmeyen ve/veya tahsil edilemeyen vergiler silindi.¹⁵⁴

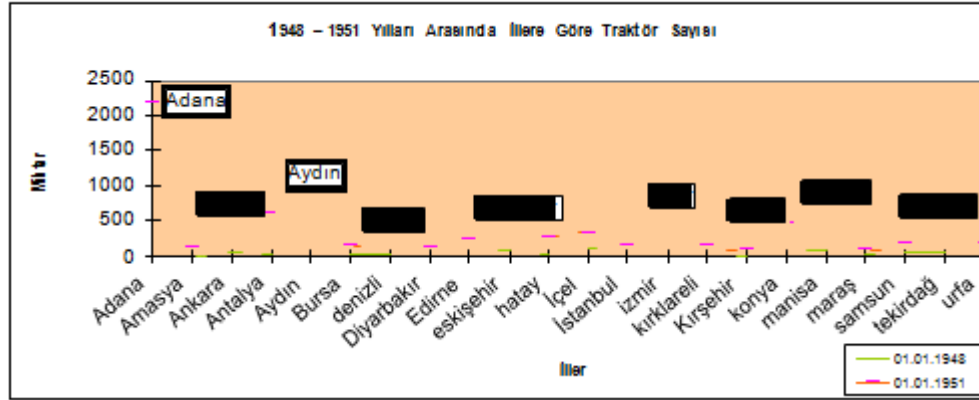
1.5. 1945 ve Sonrası Adana Ekonomisi ve Marshall Yardımları Kapsamında Verilen Tarım Aletlerinin Dağıtımı.

XX. Yüzyılın başlarında mekanize tarıma geçiş konusunda önemli adımlar atılmıştı. Bu harla işleyen tarım aletleri diğer yerler gibi burada da kullanılmaya başlandı. Özellikle pulluk çekimine yarayan lokomobiller ekim sürecinde işe yaramakta, hayvan ve insan gücüne olan ihtiyacı azaltmaktaydı. Ancak lokomobiller zengin ve büyük çiftlik sahipleri tarafından kullanılabiliyordu. Bunun dışındaki arazilerde demirden yapılma pulluklar varsa da bunlar verimli bir şekilde kullanılamıyordu. Dolayısıyla geleneksel arazinin çok büyük bir bölümü karasabanla sürülüyordu. Çukurova'da biz ile beş bin dönüm arasında toprağa sahip olanlar vardı. Bunların bir kısmı ekiliyordu. Bunların dışında 200 ile 500, 600 dönüme sahip olanların yanı sıra çoğunluğun on dönüm toprağı vardı. Çukurova toprağının üçte biri büyük toprak sahiplerinin elindeydi. 100 dönüm ve üzerinde toprağı olanların kendi tarım aletleri varken 50 dönüm altındakiler alet ve edavatı kira yoluyla temin etmekteydiler.¹⁵⁵ Bu noktada Traktör sayısı ile ilgili sayısal verilere değinmek gerekir. Zira Marshall planı kapsamında ABD'ye sipariş edilen tarım aletlerinin ilk partisi Türkiye'ye 2 Mayıs 1949 tarihinde gelmiştir. Aşağıda verilen tabloda Traktörlerin illere göre dağılımı verilmektedir.

¹⁵⁴ Muhammet Güçlü, "Varlık Vergisi Seyhan (Adana) uygulaması" *Mülkiyeliler Birliği*, C., XXI, No 203, Ekim/Kasım-1997, s. 31-35.

¹⁵⁵ Cevdet Kırpık, "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Adana Tarım İşçileri", *Tarihte Adana ve Çukurova* C. 3, Nobel Kitabevi, Adana 2016, s. 395.

Tablo 2. 1948 – 1951 Yılları Arasında İllere Göre Traktör Sayısı

Türkiye’de büyük oranda iyi toprağın meralara ayrılmış olduğu, aslında bu toprakların ekilmeye müsait olduğunu bilinmektedir. Ekim için kullanılan topraklardan da dinlendirme, tohum bakımı ve iyi tohum yetiştirme aşamalarını kapsayan modern ziraat usullerinin uygulanması halinde daha çok mahsül alınabilir ve ayrıca farklı ekim teknikleri kullanılarak toprağın verimi arttırılabilir. Özellikle Adana bölgesinde sulama imkânının olması ve toprak tipinin sulamaya uygun olması ayrıca bir avantajdır.¹⁵⁶

Çukurova dünyanın en verimli toprak parçalarından biridir. Burada iklim çeşitli ve kazançlı toprak mahsüllerini geniş ölçüde yetiştirmeye elverişlidir. Köylü oldukça çalışkan ve yüzyılların verdiği tecrübeye sahiptir. Cumhuriyet hükümeti vergileri azaltmış, kredi sağlamış, köylünün kalkınmasını sağlamıştır buna rağmen, Adana çiftçisinin kalkınması istenilen düzeye ulaşamamıştır.¹⁵⁷ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki duruma baktığımızda savaşa katılmamış olmasına rağmen, savaşın meydana getirdiği olumsuz koşulların ülke ekonomisi üzerinde oldukça etkili olduğunu daha önce de belirtmiştik, savaş nedeniyle yetişkin erkek nüfusun silah altına alınması, maddi kaynakların askeri harcamalara akıtılması savunma harcamalarının yapılması nedeniyle uygulanan savaş ekonomisi politikaları kaçınılmaz olarak üretim ve istihdamı olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş yılları, milli gelir ile birlikte sınaî ve tarımsal üretimde de düşüşün yaşandığı yıllardır. Ayrıca kuraklık çiftçi için tam bir kâbus demek yerinde olacaktır. Zira 1947 Nisan ayında yaşanan kuraklık çiftçiye zor bir duruma sokmuştur. Dağ köylerinde kuraklık yüzünden çiftçinin hiç mahsül alamayacak duruma düştüğü ve

¹⁵⁶ Türk Sözü, 11 Eylül 1949, s. 1

¹⁵⁷ Selahaddin Onur, "Çukurovada Köy Kalkınma Davası" *Çiftçi Yolu*, 1947, c.1, S.4, s. 1.

kendi ihtiyaçlarını dahi karşılayacak kadar mahsöl elde edemedikleri görölmüştür.¹⁵⁸ Hiç şüphesiz bu durumdan en çok etkilenenler kırsalda ve kentlerde yaşayan düşük gelirli ailelerdir. Bu yetersiz beslenme ve düşük yaşam standardı ölüm oranlarını da arttırmıştır. Köylülerin silah altına alınması, dolayısıyla tarımsal üretimde meydana gelen gerileme ve bununla birlikte ithalat koşullarındaki daralma, beraberinde enflasyonist baskıyı da getirmiştir. Yine çiftçinin durumunu gösteren önemli bir haber dönemin yerel gazetesi olan 1946 tarihli Yeni Adana gazetesine şu şekilde yansımıştır:

*"ukurovada, yeni mahsul hububat istihsal edilerek satışa arzedilmiş olmasına rağmen, çiftçinin para darlığından kurtulamamış büyük bir sıkıntı içinde ırpınmaktadır."*¹⁵⁹

Kentte yaşayanların yiyecek, ısınma gibi ihtiyaçların sağlanması konusunda yaşanan sıkıntılar ise savaş yıllarında yaşanan sorunlardan bir diğeridir. Boratav bu döneme dair ekonomik sorunların giderilmesi adına üretimin artırımı ve enflasyonun düşürölmesi yönünde uygulamalara gidilmesi gerektiğini oysaki sebepler yerine sonuçlarla ilgilenildiğine işaret eder.¹⁶⁰ O dönemde Marshall yardımlarıyla birlikte gelişen tarımda makineleşme kırsaldaki emeğe dayalı nüfusun ve bilhassa çalışanların örgütsüz olması, tarım ve sanayideki mobilizasyon ve kapitalist sisteme angaje olma durumuyla yaşanan hızlı değişim makineleşmeyle açığa çıkan işsizlik, çalışanların toplumsal statülerindeki değişiklikleri ile toplum içindeki konumlarını günlük pratikleri ve ayakta kalma çabalarını Marshall yardımlarının bölgede yarattığı sosyal ve ekonomik değişimleri tespit etmek mümkündür.

Bu yardımların öncelikle bölgedeki büyük toprak sahiplerine verilmesi nedeniyle geleneksel olan tarımsal üretimden makineleşmeye, fabrikasyon üretime geçilmesiyle artık kırsalda üretemeyen, geçinmekte zorlanan (her ne kadar göçler mevsimlik olsa da) areyi büyük kentlere göç ederek iş bulmayı uman işsiz bir nüfus oluşmuştur. Kentte olmanın bir takım cazip noktaları olmakla birlikte bunun kişisel bir tercihten ziyade bir zorunluluk halini aldığı görölmektedir. O dönemin atmosferini eserlerinde her yönüyle en iyi yansıtan edebiyatçımız Orhan Kemal, " ...Hepimizinki de

¹⁵⁸ Muzaffer Alap, "Çukurova Çiftçisi ve Kuraklık Felaketi", *Çiftçi Yolu*, 1947, c. 1, S.3, s. 3.

¹⁵⁹ Yeni Adana Gazetesi 10 Haziran 1946 s.12

¹⁶⁰ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2005*, s.83.

bir ekmek derdi mesela", "Gözü çıksın. Yurdumuzu yuvamızı ne diye teptik ?..."¹⁶¹
Şeklinde ifade eder.

Tablo 3. 1948-1952 Yılları Arasında Çeşitli Tarım Ürünlerinin Üretim ve Ekim Alanlarında Yaşanan Değişme

Ürün Cinsi	Üretim (1000 Ton)			Ekim alanı (1000 Hektar)		
	1948	1952	Değişim (%)	1948	1952	Değişim (%)
I) Hububat	9.041	12.285	37	8070	9901	23
Arpa	2.167	3200	48	1828	2300	26
Buğday	4.867	6500	34	4538	5450	20
Çavdar	514	670	31	453	587	30
Dan	82	80	—3	66	76	15
Kaplıca	89	125	40	108	133	23
Mahlût	241	395	64	240	305	27
Mısır	696	830	19	535	640	20
Pirinç	60	85	42	26	50	92
Yulaf	325	400	23	275	360	31
II) Baklagiller						
a) İnsan Gıdası						
Bakla	42	36	—17	47	36	—22
Fasulye	86	98	14	93	83	—11
Mercimek	40	70	75	49	55	12
Nohut	86	91	6	86	80	—7
b) Hayvan Yemi						
Burçak	90	110	22	106	120	13
Fiğ	28	55	96	29	40	38
III) Sınai Bitkiler						
Pamuk	58	170	193	298	672	126
Pancar	727	1100	51	49	49	0
Patates	457	870	92	66	102	54

Kaynak: Türkiye'de Marshall Planı, Cilt 13, s.15

Tablo incelendiğin 1948- 1952 yılları arasında hububat üretiminin % 37 arttığı, endüstriyel tarım ürünleri kategorisinde yer alan ve başta pamuk olmak üzere, pancar ve patates ise daha yüksek üretim artışı sağlandığı görülmektedir. Endüstriyel tarım ürünleri arasında ise özellikle pamuk üretiminde %93 oranında artış yaşanmıştır.¹⁶²

Türkiye, siyasi açıdan çok partili bir yapıya geçerken, iktisadi olarak da 1930'lardan beri uygulanan "devletçi iktisat politikası"nı bırakıp daha liberal bir çizgi izlemeye yönelmiştir. Savaş sonrası ortaya çıkan "yeni dünya düzeni" içinde yer almak isteyen Türkiye, özellikle ABD tarafından yapılan yardımlardan yararlanmak amacıyla 1945 yılında "Türk Sanayi'nin Harp Zamanından Sulh Zamanına İntikali ve Sulh

¹⁶¹ Orhan Kemal, *Bereketli Topraklar Üzerinde*, Everest Yay. İstanbul, 2010, s. 12.

¹⁶² Tören, *a.g.t.*, s. 151.

Zamanının Muhtemel Yeni Şartlarına İntibak Devresinde Korunması ve Geliştirilmesi ile ilgili Genel Problemler Hakkında Ön Rapor"u hazırladı.¹⁶³ Bir yıl sonra bu rapora dayanan bir plan hazırlanarak ABD'den yardım istendi. Ancak, ABD, söz konusu raporun "devletçilik" anlayışını sürdürdüğünü belirterek yardımda bulunmayı reddetti. Bunun üzerine ertesi yıl 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlandı.

TABLO 4. Başlangıçtan 1955 Yılına Kadar Marshall Planı Kapsamında Tarıma Ayrılan Direkt Yardımların Kullanım Alanları

Cinsi	Tutar(Dolar)
Tohum	95.000
Gübreler	500.000
Süperfosfat hammadresi	400.000
Mücadele ilaçları ve hammadresi	3.193.000
Veteriner ilaçları	168.000
Kimyevi maddeler	36.000
Laboratuvar kimyevi maddesi	40.000
El aletleri	8.000
Ambalaj malzemesi	62.000
Jeneratör	54.000
Telsiz istasyonu-seyyar telsiz	65.000
Tulumba-arazi açma ekipmanları	917.196
Seyyar tamirhane	150.000
Ziraat aletleri*	28.674.500
Yedek parça	15.605.000
Konserve ve gübre fabrikası malz.	70.000
Kamyonet-Jeep akaryakıt tankeri vs.	1.894.000
Tank tipi traktör(küçük)	2.345.000
Tank tipi traktör(büyük)	750.000
Tekerlekli traktör	14.735.000
Tayyare-Zirai mücadele için	97.000
Fenni aletler-Laboratuvar malzemesi	343.000
Lastik tamir malz.—Yangın sönd. cih.	168.000
Ziraat makineleri lastikleri	2.126.000
Tamir ekipmanları	485.000
Deniz navlunu	3.481.000
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na	814.000
1950–51 devresine nakil	—784.000
Toplam	76.491.696

Kaynak: Türkiye'de Marshall Planı 9.10.11.14.18.19.23 No'lu Raporlardan derlenmiştir

*Balya makinesi, londleverer, scraper, tırnak, kendi yürür biçer döğer, pamuk sapı kesen makineler, pamuk çırçır cihazları, pulluk, hububat mibzeri, meyve ambalaj makinesi, kuluçka tavuk kesme yolma ekipmanları...

¹⁶³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, Cilt II.*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s.414-416.

1948 tarihli Çiftçi Yolu aylık tarım dergisinde, dönemin Çiftçi Birliği Başkanı olan Fazlı Meto, "Marshall Planın Türk Çiftçisi'ne Sağlayacağı Faydalar" adlı makalesinde, "Amerikalılar, asil milletimizin, siyasi, toplumsal, ekonomik alandaki hamlelerine hayran kalmakla beraber Türk milletinin taşıdığı ağır yükü hafifletmek arzusunu göstermiştir. Ziraatımızın ve çiftçimizin kalkınmasını hedefleyerek ziraat alet ve makinelerini temin etmek suretiyle yardım etmek istemişlerdir. Bu yardım dört sene zarfında 16,5 Milyon dolarlık uzun vadeli ve % 2,5 faizli krediyi memleketimiz için tahsis etmişlerdir.¹⁶⁴ Burada dikkat çeken bir diğer önemli husus bu krediyle yalnız Amerkia'dan değil Avrupa'nın başka memleketlerinden de ziraat makine ve aletleri alınabilecektir. Ayrıca bu kredinin kullanım şekline gelince; Ziraat makine ve alet ithalatçıları kendi firmalarının her sene kendilerine tahsis edebilecekleri kontenjanların Dolar tutarını Marşal kredisinden Hükümetimiz kanalıyla ödeyeceklerdir.¹⁶⁵ Ancak bugün hala geçerliliğini koruyan bir konu olan tarımda maliyeti azaltıp ürün kalitesini yükseltip dünya pazarına açılma gerekliliği 1947'de de Adana çiftçisinin gündemindeydi nitekim Adana'da Çukurova pamuk, tarım satış kooperatifleri birliğinin Adana için önemli işler başarmışlardır. Ayrıca Çukurova bölgesinin tamamında sadece yedi adet kredi kooperatifi mevcuttur. Tabi ovanın büyüklüğünü dikkate alırsak bu sayının son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Zira ovanın ürünlerini dünya çapındaki rakipleri karşısında ayakta tutabilmek için bu ürünleri kalitece yükseltmek ve ucuza mal etmek gerekmektedir. Bunun da yegâne yolu kooperatifleşmekten geçmektedir. Ovada aktif olarak kullanılan 400-500 makine üretimi arttıracak kapasitede değildi. Yine Adana çiftçisinin kalkınabilmesi için satın alma gücünün artırılması amacıyla çiftçilerin bireysel uğraşları yerine satın alma kabiliyetini arttıracak olan kooperatifler altında birleşmeleri çiftçileri daha güçlü kılacaktır.¹⁶⁶

Kooperatifleşmenin yanı sıra Adana çiftçisinin diğer önemli sorunlarından birisi de çiftçiyi destekleyen bir bankacılık sisteminin olmamasıdır. 1930 yılından çıkartılan bir kanunla öz sermayesi arttırılmış bu çerçevede Çukurova ve Adana çiftçisine de kredi

¹⁶⁴ Fazlı Meto, "Marshall Planını Türk Çiftçisine Sağlayacağı Faydalar" *Çiftçi Yolu*, 1948, c.2, S.18, s. 3.

¹⁶⁵ a.g.m.,s. 3.

¹⁶⁶ Muzaffer Alap, "Çukurovada İstihsal Ve İstihlak Kooperatifleri Kurmanın Zamanı Gelmedi mi?", *Çiftçi Yolu*, 1947, c. 1, S.5, s.9.

sağlanmış ancak bu krediler ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir. Bunun bir nedeni kredilerin az ve kısa vadeli olmasıdır.¹⁶⁷

1946 yılından sonra adım adım gerçekleşen gelişmeler Adana sanayisini de yakından etkiledi. Savaş yıllarında oldukça önemli boyutlara ulaşan sermaye birikimi, özellikle de ticaret sermayesi, değişmeye başlayan iç ve dış koşulların da etkisi ile toplumsal yapı üzerinde belirgin olmaya başladı.

1948-1952 yılları arasında uygulanması öngörülen 1947 Planı'nın en büyük özelliği, ulaştırma, enerji ve sulama gibi alt yapı yatırımlarına ağırlık vermesidir. Ayrıca, bazı sanayi alanlarında yatırımların özel kesim tarafından yapılabilmesine imkan sağlanması, özel kesim tarafından işletilmesi mümkün olan bir kısım sınai kuruluşun da zaman içinde özel sektöre devredilebileceğinin açıklanması Türkiye'de hakim olan iktisadi düşünce biçiminin ne ölçüde değiştiğinin bir göstergesidir.

Plan'ın:

"Bataklıkların kurutularak ziraata elverişli bir hale getirilmesi, su taşkınlarının önüne geçilmek suretiyle taşkın sahalarında emniyetli bir ziraatın sağlanması, yurdun muhtelif sularından istifade olunarak sulama ziraatının tatbiki suretiyle toprak veriminin artırılması zirai kalkınma planının başlıca tamamlayıcı cüzlerindendir".

Kaydının yer aldığı "Büyük Su İşleri" başlıklı üçüncü bölümünde beş yıl içinde Seyhan havzasında toplam 57 milyon TL ve Berdan havzasına toplam 3 milyon TL tutarında yatırım yapılması kararlaştırılmıştır. Yatırımlardan sonra Seyhan havzasından 124 milyon TL ve Berdan havzasından 10 milyon TL tutarında gelir sağlanması beklenmektedir.

1947 ve sonrasında, ABD, Türkiye'ye Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde birçok uzman göndermiştir. Uzmanlar tarafından hazırlanan raporların ortak noktası ekonomide kamu girişimciliğinin daraltılması, Türkiye'de kim tarafından olursa olsun ağır sanayi kurulmaması ve Türkiye'nin başta tarım ürünlerinin işlenmesi olmak üzere hafif metal, inşaat malzemesi deri, orman ürünleri, seramik ve el sanatları

¹⁶⁷ Selahaddin Onur, "Çukurovada Kuvvetli Bir Çiftçi Bankasına İhtiyaç Vardır", *Çiftçi Yolu*, 1948, c.1, S.11, s.3.

alanlarında gelişmesinin sağlanmasıdır.¹⁶⁸ Bu raporlar doğrultusunda izlenen politikalar sonucu 1950'li yıllardan itibaren tarımda olağanüstü bir "traktörleşme" süreci başlamış, demiryolları yerine karayollarının yapımına hız verilmiştir. Bu süreçten Adana da payını almış, bölgeye çok sayıda tarım ile tarıma dayalı sanayilerde kullanılacak araç-gereç girmiştir.¹⁶⁹

1950'lere kadar Adana sanayisine Milli Mensucat Fabrikası ile Sümerbank'a ait mensucat fabrikası damgasını vurmuştur. Bu iki fabrika Adana'daki sınai istihdamın yaklaşık olarak yarısını karşılamaktaydı.

Türkiye'de dokuma sanayisinin öncülüğünü yapan Sümerbank 1946 yılında, 60 yıl kadar önce Tırpani kardeşler tarafından kurulan dokuma fabrikasını satın aldı ve Sümerbank Kayseri Pamuklu Sanayisi'ne bağlı Adana Bez Fabrikası'nı ve 1949 yılında da Sümerbank pamuk fabrikalarının gereksinimini karşılamak amacıyla Adana Pamuk Satın Alma ve Çırçır Fabrikalarını kurdu.

Devletin bu girişimleri özel sektör tarafından da takip edildi ve Adana'da yeni sanayi kuruluşları oluşturulmaya başlandı. Bu gelişmede 1948 yılında kurulan Akbank'ın da önemli katkıları oldu. Çoğunlukla Adana'da yaşayan ve işlerini sürdüren Kayserililer tarafından kurulan Akbank ile yerel fonların değerlendirilmesi ve özellikle sanayi kesimine yeni bir kaynağın yaratılması sağlandı.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile siyasal iktidara "liberal" görüş açısından daha yakın olan bir partinin gelmesi tüm Türkiye'de olduğu gibi Adana'da da bazı değişikliklere yol açtı. 1950'lerden başlayarak Adana'da özel sektör girişimcilerinin öncülüğünde gerçekleşen gelişmeler yalnız Adana'da değil, Hatay ve İçel ile birlikte Çukurova'nın genelinde ortaya çıkan dönüşümlerin bir parçası oldu. 1963 yılında Adana'da faaliyet gösteren 85 büyük iş yerinin 43'ü, bir diğer ifade ile yarısı 1950-1959 yılları arasında kuruldu. Bu arada Demokrat Parti yönetiminin, bugünkü yaklaşımlara benzer şekilde, kamunun elinde bulunan bazı küçük işletmeleri "özelleştirmesi" Adana'lı sanayicilerin yeni ufuklara yönelmesine neden olmuştur.¹⁷⁰

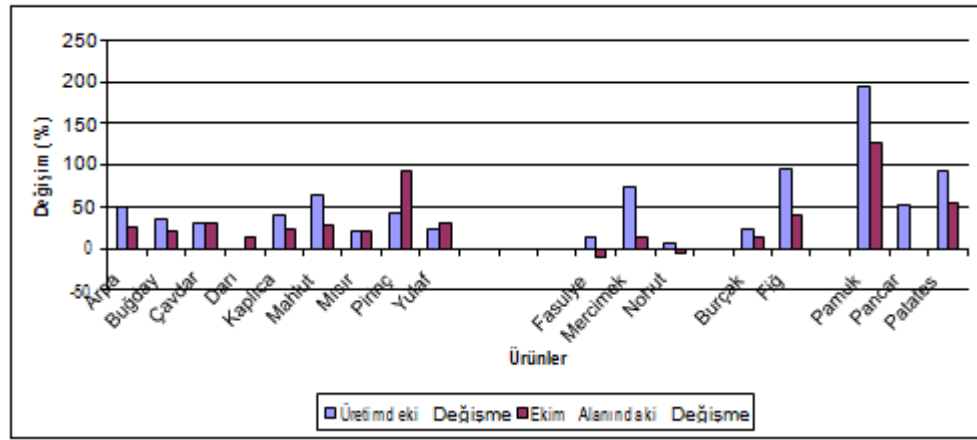
¹⁶⁸ Bu raporlara örnek olarak bkz: Max Weston Thornburg – Graham Spry – Georg Soule; *Turkey - An Economic Appraisal*, Bu raporun çevirileri için bkn. Max Weston Thornburg; Türkiye Nasıl Yükselir ve Max Weston Thornburg; *Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi*. Ankara 1950.

¹⁶⁹ Adana Sanayi Odası, *a.g.e.*, s.154-155.

¹⁷⁰ *a.g.e.*, s.97.

Marshall Planı'nın tarımsal alandaki etkileri üretim açısından incelenecek olduğunda vurgulanması gereken noktalardan ilki ise verimlilikteki artış ve ekim alanlarındaki genişleme olmuştur. Ekim alanlarındaki değişim ise bakla, fasulye, nohut ve pancar haricindeki bütün tarım ürünlerinin ekim alanları genişledi. Ekim alanlarındaki en büyük artış gene pamukta gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri ile ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken bir başka durum ise, birçok tarım ürününün ekim alanındaki artışın üretim artışından daha küçük olmasıdır. Arpa, buğday, çavdar, kaplıca (taneleri ufak bir cins buğday), mahlût (karışık, karma), mercimek, burçak, fiğ, pamuk, pancar, patates gibi ürünlerde üretimdeki artışın ekim alanlarındaki artıştan daha büyük olmuştur. Öte yandan kimi tarım ürünlerinde ise, ekim alanları azaldığı halde üretim artmıştır. Bu durumda rol oynayan en önemli faktörün ise tarımda başta makineleşme olmak üzere modern üretim yöntemlerinin kullanılması olduğu söylenebilir.¹⁷¹

Tablo 5. 1948- 1952 Yılları Arasında Tarımsal Üretimde ve Ekilen Alanlardaki Değişme

Ülkenin tarım potansiyelini gören ABD'li yetkililer 1949 yılında ülkeyi ziyaret edecek olan bir heyetin bölge basınına: “...Memleketimizin de üye bulunduğu Dünya İaşe ve Tarım Organizasyonu'na mensup 11 kişilik bir heyet ziyarette bulunacaklardır. Teşkilata mensup temaslar yapmaya memur bulunan heyet, memleketimizde de tarım işleri hakkında ilgililerle temaslarda bulunacaktır...”¹⁷² şeklinde ifade etmişlerdir.

¹⁷¹ Tören, a.g.t., s.151.

¹⁷² Türk Sözü, 27 Ocak 1949, s. 2.

Tarım aletlerinin dağıtımıyla ilgili ihtiyaç durumunu yerinde tespit etmek isteyen ABD’li yetkililer bölgeyi ziyaret etmişlerdir. Heyet Adana’da bir gün kalarak incelemelerde bulunmuş ve Teknik Ziraat ve Çukurova Pamuk Islah ve Üretim çiftliğinin verdiği brifinge katılmışlar, Amerikan heyeti yaptıkları bu incelemeler sonucunda, yapılan yardımın yerinde olduğu kanaatine varmışlardır.¹⁷³

Yine Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye gönderilen ilk parti 1800 kg ve 36 beygir kuvvetinde 21 traktör İstanbul’a gelmiştir. Bununla beraber 1200 kg ağırlığında dişli sapanlar Fergo adındaki Norveç gemisi tarafından getirilmiştir. Bu gemi Türkiye’ye Marshall planı gereğince zirai malzeme getirecek beş gemiden biridir. Diğer dört gemi de kısa zamanda Türkiye’ye gelecektir. Türk zirai üretimini arttırmak ve şose sistemini geliştirmek amacıyla Marshall Planı’na göre ilk 15 ayı için ABD, Türkiye’ye 49 milyon 700 bin dolar tahsis etmiştir.¹⁷⁴

Ayrıca plan çerçevesinde verilen tarım alet ve makinelerinden yeni bir parti, *“...51 adet Oliver traktörü, İstanbul’a gelmiş ve traktörlerin tahliyesine başlanmıştır. Bundan başka Zirai Donatım Kurumuna ait 200 traktör 23 Nisan’da 260 traktör 29 Nisan’da yola çıkarılmıştır. Türk Sözü gazetesindeki habere göre; Toplamda 460 traktörlük bu partinin de bu günlerde İstanbul’a gelmesi beklenmektedir. Keza 12 Mayıs’ta Eksbrook vapuru ile 128 ve 18 Mayıs’ta Sammervel vapuru ile 104 toplamda 232 biçerdöver Amerika’dan yola çıkarılmış olacaktır. Bu makinelerin dışında pulluk, mibzer ve kültivatör gibi diğer bir kısım malzemenin de vapurlara yüklenmesine başlanmıştır. Yine bu kapsamda alınan Jhondeere marka traktörlerden müteşekkil başka bir malzeme de halen yolda bulunmaktadır...”*¹⁷⁵ Çiftçilerimize verilecek olan traktör dağıtımı için bir komisyonun kurulacağını ve ihtiyaca göre bu komisyonca çiftçilerimize traktör dağıtımı yapılacağını belirtmiştik. Bu arada komisyon birkaç kere toplanmış ilçelerimizden gerekli olan bilgiler beklenmektedir. Son olarak Kozan ve Kadirli’den de gerekli olan bilgi gelmiş ve istek listeleri süratle tamamlanmıştır. Yalnız muhtelif büyüklükte olmak üzere Seyan ilçesine ayrılan 200 kadar traktörü almak için tam 903 istekli çiftçi mevcuttur. Bunun için de komisyon bazı hususları dikkate alacaktır.

¹⁷³ Türk Sözü 21 Ağustos 1949, s. 1.

¹⁷⁴ Türk Sözü, 06 Mayıs 1949, s. 1.

¹⁷⁵ Türk Sözü, 13 Mayıs 1949, s. 1-2.

Adana özelinde dağıtılan tarım aletleri yine o dönemin yerel gazetesine şu şekilde haber olmuştur:

*“Plan çerçevesinde çiftçilerimize verilmek üzere Seyhan ilçesine ayrılan 400 kadar muhtelif büyüklükteki traktörlerin dağıtımı dün Valinin başkanlığında toplanan özel komisyon tarafından yapılmıştır. Bu dağıtımda çiftçinin işlettiği arazi miktarı ve ihtiyacı dikkate alınarak yapılmıştır. İlk dağıtım miktarı 42 olup bunlardan 18 tanesi 50 beygir kuvvetinden fazla olan traktör diğer 47 tanesi de biçerdöverdir. 50 beygir kuvvetinden fazla olan traktörler, 4 bin dönümden yukarı olan arazi sahiplerine verilmiş olup bunlardan 10 tanesi Adana’ya 3’ü Ceyhan’a 1’i Kozan’a diğeri de Kadirli çiftçilerine ayrılmıştır. Diğer 37 biçerdöver de yine çiftçinin işletmiş olduğu arazi miktarına ve ihtiyaca göre dağıtılacaktır. Komisyon bugün de dağıtıma devam edecek ve 50 çeki kuvvetindeki küçük traktörlerle, pullukların dağıtımını yapacaktır.”*¹⁷⁶

50 çeki beygir kuvvetinden az olan traktörler dağıtılmış ve 2000 - 4000 dönüm arazi sahibi olan çiftçilere 24- 36 çeki beygir kuvvetinde olan traktörler, 500- 1000 dönüm arasında arazisi olan çiftçiler de 24 çeki beygir kuvvetinde olan traktörler dağıtılmıştır.¹⁷⁷ Daha sonraki dağıtımlarda ise 71 adet traktör verilmiş, bunlardan 30 tanesi Adana, 1 tanesi Kozan, 15 tanesi Kadirli, 22 tanesi Ceyhan ve 3 tanesi ise Osmaniye’ye ayrılmıştır.¹⁷⁸

Türk Ticaret Bankası’nın finanse etmekte olduğu “TİTAŞ” Ticaret Türk Anonim Şirketi aracılığıyla İtalya’dan ithal edilen FIAT marka traktör ve zirai makineler Adana’lı çiftçiler tarafından rağbet görmüştür. Çukurova bölgesinde artan traktör ve tarım aletleri sayısı ile bu aletlerin bakım ve onarımı gündeme gelmiş Adana’da “Traktör Teknik Yardım Servisi” kurulmuştur. Adana’da kurulmuş olan bu servis istasyonunda traktörün tüm kısımlarının tamir ve kontrolünü yapabilecek önemli ve hassas makineli aletler mevcuttur. Aynı zamanda farklı tip traktörler için büyük ölçüde yedek parça deposu bulunmaktadır. Burada parça, en son teknik ve organizasyon yöntemleriyle kategorize edilen parçalar başvuran çiftçilerin hizmetine sunulmuştur.¹⁷⁹

Fiat fabrikalar grubu aynı zamanda traktörleri işletecek veya tamir edecek ve bu aletlerin sürekliliğini sağlayacak Türk teknik elemanlar yetiştirmek amacıyla İtalya’dan

¹⁷⁶ Türk Sözü, 14 Haziran 1949 s. 1.

¹⁷⁷ Türk Sözü, 15 Haziran 1949 s. 1.

¹⁷⁸ Türk Sözü, s.1.

¹⁷⁹ Mısırlı, a.g.e. s. 23

Adana'ya iki teknik eleman göndermiştir. Bu elemanlar TİTAŞ'ın uzun zamandan beri traktör konusunda uzmanlaşmış olan kendi yerli elemanlarıyla beraber ortak mesai harcayarak kursalar açmışlar ve böylece ihtiyaç duyulan teknik eleman ve yedek parça konusunu tamamen kendi payına çözmüştür.¹⁸⁰

Tarımsal alandaki tüm gelişmelere rağmen 10 Ağustos 1949 tarihli Türk Sözü adlı yerel gazetede ki haber şöyledir: *"Memleketimizin bu yıl hububat noksanı bir milyon ton olarak tahmin edilmektedir. Kasaba ve şehirler dışında yaşayanlar senelik gıdaları olan miktarı kendi mahsullerinden ayırarak stok yaptıkları nazarı itibare alınarak yalnız İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer bazı büyük şehirlerin hububat ihtiyacı noksanı 300 bin ton olarak hesaplanmaktadır. Hükümet her şeyden evvel bu işi halletmeye karar vermiştir. Bu maksatla ilk tedbir olarak bedeli dolarla, altın stokundan ayrılacak meblağla ödenmek üzere Kanada'dan 114 bin ton buğday alınmış da peyder pey gelmeye başlamıştır. Diğer taraftan Suriye ile yapılan anlaşma gereğince Suriye'den hususi olarak Türk parası karşılığı fakat karşılığında canlı hayvan vermek suretiyle 100 bin ton buğday temin edilmiştir.*

*Suriye ve Mısır arasında cereyan etmekte olan ticaret muzakerelerinde kesin bir sonuca varılmaması durumunda Suriyeliler derhal yeniden aynı şartlat altında bize 100 bin ton daha buğday vereceklerini bildirmişlerdir."*¹⁸¹

Yardım kapsamında modernize edilen tarımsal üretime rağmen ülke ihtiyacı için gerekli temel gıda maddesini ithal etmek zorunda kalınmıştır. Dahası ABD'den buğday ithal ederek bedeli Marshall kapsamında verilen kredi kullanılarak ödenmiştir. Haber ilgili gazetede şu şekilde yer almıştır: *"...Amerika önümüzdeki büyük sıkıntıyı görerek derhal on gün içinde 18 bin ton buğday sevkiyatına karar vermiştir. Bunun bedeli de önümüzdeki sene içinde Marshall yardımına karşılık olarak verilmiş olan 10 milyon dolardan mahsup edilecektir..."*¹⁸² Birinci partiyi oluşturan bu dağıtımda traktör alan çiftçilere pullukta verilmektedir. Be suretle dağıtım işini üstlenen komisyon, ileride müracaat edipte traktörünü alamayan çiftçi olursa bu traktörleri başkalarına vermek için komisyon tekrar toplanacaktır. Böylece birincisinden istifade edemeyen çiftçilerin ikinci

¹⁸⁰ Mısırlı, *a.g.e.* s. 23.

¹⁸¹ Türk Sözü, 10 Ağustos 1949, s. 1-3.

¹⁸² Türk Sözü, 10 Ağustos 1949, s.3.

dağıtımda faydalanmaları sağlanacaktır.¹⁸³ Ancak 1948 yılındaki aşırı yağışlar sonucunda Adana’da meydana gelen sel nedeniyle çiftçiye yardım etmek amacıyla Ziraî Donatım Kurumu tarafından Ankara’dan Adana ili emrine verilen 34 traktörden 25’inin satılması için emir gelmiştir. Bu traktörlerin elektrikli olanlarının fiyatı 4835, 24 lira elektrikli olmayan traktörler için biçilen değer 4603,71 lira olarak tespit edilmiştir.¹⁸⁴

Sel felaketi sonrası su basan tarlalar ekime hazırlamak için Ziraat İşletmesi traktörlerinden Adana’ya tahsis edilen 34 traktör, teknisyenlerle beraber montaj işlemi için Adana’ya gelmişlerdir.¹⁸⁵

Bu kapsamda bölgeye gösterilen önemi belirtmek açısından 1948 tarihinde İsmet İnönü’nün Adana’ya yaptığı ziyaretten söz etmek gerekir. Sellerden dolayı inşası süren seddin yapımı ve Kozan, Kadirli gibi Adana’nın narenciye açısından verimli bölgelerini ziyaret etmiştir.¹⁸⁶

Yine bölgeye gösterilen öneme binaen 8 Nisan 1948 tarihli yerel gazetenin haberi dikkat çekicidir. Zira bu haber “...İngiliz Büyükelçisi şehrimize geldi...” şeklindedir. Haberin içeriği ise şöyledir: “...İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir David Kelly, eşi Lady Kelly ve çocukları bugün öğleye doğru İskenderun’dan otomobille şehrimize gelmişlerdir. Adana Valisi Zühtü Durukan’ı ziyaret eden Büyükelçi Bayındırlık Bakanı Kasım Gülek’in köşklerinde öğle yemeği yemişlerdir. Büyükelçi ailesiyle beraber dün Antakya’da ve İskenderun’da incelemelerde bulunmuş İngilizler tarafından yapılan hafriyat yerlerini gezmişlerdir...”¹⁸⁷

Bölgenin önemi tarımsal potansiyelinden dolayı ulusal ve uluslar arası düzeyde her daim ilgi odağı olmuştur. Ancak bu tarihlerde buğdayda yaşanan rekolte azlığına rağmen pamuk üretimi dikkate değer bir şekilde artmıştır. Hatta bu tarihte Ticaret Bakanlığı tarafından başlatılan insiyatifle pamuk ihracına mücade edilmiş, pamuk ihracatının dolar ve sterlinle yapılabileceği değerlendirilmiştir. Pamuklar, ya Ziraat bankası aracılığıyla satılacak ya da % 5 komisyonla ihracatçılar satacaklardır.¹⁸⁸

¹⁸³ Türk Sözü 16 Haziran 1949, s. 1.

¹⁸⁴ Yeni Adana, 6 Mayıs 1948, s. 2.

¹⁸⁵ Yeni Adana, 14 Mart 1948, s. 2.

¹⁸⁶ Yeni Adana, 08 Mart 1948, s. 1.

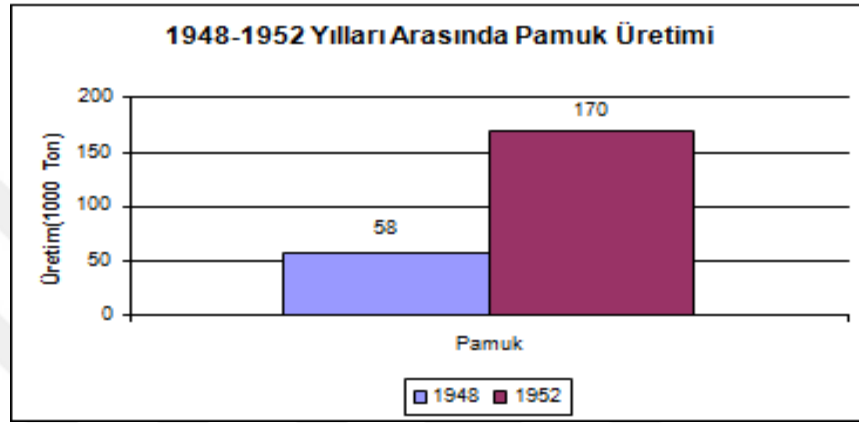
¹⁸⁷ Yeni Adana, 08 Nisan 1948, s. 1.

¹⁸⁸ Yeni Adana, 31 Mayıs 1948, s. 2.

1948 yılında Çukurova’da sebze mahsulünün bol olması hasebiyle kamyonla nakliyat yapanların daha süratle hareket etmeleri için İstanbul- Adana yolu üç güne indirilmiş ayrıca İstanbul- Adana yolcu katarları hergün işler hale getirilmiştir. Böylece bu hatlarda olan yoğunluk önlenmeye çalışılmıştır.¹⁸⁹

Pamuk üretiminde yaşanan değişim aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir.

Tablo 6. 1948-1952 Yılları Arasında Pamuk Üretimi

Taplodan da anlaşılacağı üzere yardım kapsamında gelen tarım alet ve makinalarının etkisiyle 1948 ila 1952 yılları arasındaki dört yıl gibi kısa bir sürede 112 bin ton gibi muazzam bir üretim artışı olmuştur. Pamukta görülen bu üretim artışı Karşılığında tarım aletleri almak üzere ihrac edilen bir tarım kalemine dönüşüyor. Ticaret Bakanlığı 5452 ton pamuğun, pamuk ipliği, ziraat aletleri, istihsal (üretim) makineleri, inşaat demiri, nakil araçları ve Bakanlıkça uygun görülen diğer ihtiyaç malzemeleri karşılığında pamuk ihraç etmiştir. Böylece mağdur edilmiş Adana çiftçisinin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulacağı ve bu ihracat karşılığında alınacak makinelerle Adana ilinin tarımsal kalkınması sağlanacak ve iplikle el tezgâhlarının atıl kalmaktan kurtarılacaktır.¹⁹⁰ Yine bu tarihlerde gerçekleşen bir hadiseden pamuk ihracatının aslında dolaylı olarak yapıldığını öğrenmekteyiz.

Lübnan 1953 yılında Ankara’da büyükelçiliğini açtığında ilk büyükelçinin oğlu işadamı Adnan Kassar, Çin’e ihracat için Türkiye’den pamuk tedarik edebileceğimiz bir yer var mıdır diyerek babasından yardım ister, Babasının büyükelçi olması sebebiyle

¹⁸⁹ Yeni Adana, 24 Haziran 1948, s. 1

¹⁹⁰ Yeni Adana, 12 Haziran 1948, s. 1

soruşturur ve Merkezi şu anda Adana Karataş caddesinde olan Çukobirlik fabrikasıyla bağlantı kurmasını söyler. Bunun üzerine Adnan Kassar, Ankara'ya babasının yanına gider oradan karayoluyla Adana'ya geçer. Çukobirlikten önce bin ton, sonra on bin ton pamuk alır. O pamukları Mersin'den Beyrut'a, oradan da Çin'e gönderir..."¹⁹¹

1.6. Adana Sanayi Odası'nın Kurulması

1950'li yıllarda gerçekleştirdikleri atılım ile belirli bir güç haline gelen Adanalı sanayiciler, edindikleri bu sermaye birikimini daha verimli yatırımlara dönüştürmek ve kurumsallaştırmak adına 5590 sayılı kanunun sağladığı imkânlardan yararlanarak kendi bağımsız odalarının kurmak için 1966 yılının ortalarında çalışmalara başlamıştır.¹⁹²

Yapılan çalışmalar sonucunda Adana Sanayisinin büyük bir kısmını oluşturan 161 firmayı temsilen 181 sanayici ve yönetici 5 Temmuz 1966 tarihinde Adana I. Noterliği'nde bir "Tutanak" tanzim ettirdi. Bu tutanakta; Bilindiği gibi, içinde bulunduğumuz planlı kalkınma devrinde esas gaye, milli gelirimizin sür'atle yükseltilmesidir. Bu gayenin gerçekleşmesinde sanayi faaliyetleri birinci derecede önem taşımaktadır. Bugün refah seviyeleri yükselmiş medeni memleketler, hemen istisnasız sanayide ileri gitmiş memleketlerdir. Memleketimizde sanayinin inkişafı, bu sahada mevcut çeşitli engellerin ve ağır formalitelerin giderilmesine ve bunların yerine teşvik edici, yapıcı faktörlerin ikame edilmesine bağlı bulunmaktadır. Kanaatimizce sanayi gelişmesine müsait bir ortamın tesisi ancak bu sahada uzun emek, bilgi ve tecrübe sahibi sanayicilerin birlikte çalışmasına bağlıdır. Tecrübeler, bütün iyi niyetlere rağmen, aynı problemlerle karşı karşıya olmayan gruplar içinde, bunların çözümünün pek güç olduğunu göstermiştir. Yurdun suratlı kalkınma ihtiyacı, sanayi ile ilgili muhtelif problemlerin ciddiyetle ele alınmasını ve ilgili mercilere kolaylıkla ulaştırılmasını zaruri kılmaktadır.

Planla ilgili hususlar, sanayi yatırımlarının teşviki, çeşitli vergi münasebetleri, sanayi bölgeleri, sanayi mamüllerinin ihracı, sanayimizin reorganizasyonu, işveren ve işçi münasebetleri ve nihayet Müşterek Pazar gibi çeşitli önemli mevzularda bilgi, ihtisas ve tecrübeye dayanan çalışmalara sür'atle başlamak zorundayız. Adana'da

¹⁹¹Hürriyet, 18 Aralık 2016, s. 12

¹⁹²Ticaret ve Sanayi Odası Gazetesi, "Şehrimizde Müstakil bir Sanayi Odası Kurma Teşebbüsü Gerçekleşiyor", 21 Temmuz 1966.

kurulacak bir sanayi odasının bu sahada yapacağı müsbet çalışmaların ve bilhassa ilgili resmi organlarla yakın temaslar sonucunda varılacak neticelerin önemine samimiyetle inanıyoruz." denilmekte ve yapılacak işlemlerin takibinde Sakıp Sabancı, Ahmet Kavrakoğlu, Yalçın Yarman, Hizbullah Ocak, Mustafa Paksoy ve Selahattin Cankı'nın vekil ve temsilci olarak seçildiği belirtilmektedir.¹⁹³

1.7. 1951 Ankara Pamuk Kongresi

Ülkenin tarıma en elverişli illerinden biri olan Adana üretilen tarım politikalarının önemli bir parçasıdır. Özellikle pamuk ekiminden önemli miktarda verim alması Adana'nın 1951 yılında yapılan pamuk kongresine yetiştirilen pamuk'un işlenmesi, sanayide kullanımı ve ihracatı gibi stratejileri belirlemek için katılmıştır. Dolayısıyla Adana yeni döneme de bir kongre ile başlamıştır. Mart 1951 tarihinde Ankara'da yapılan Pamuk Kongresine Adana'yı temsilen Çukurova Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Umum Müdür İrfan lk, Adana Pamuk Islah İstasyonu ve Devlet iftliği Müdürü Necati Turgay, Adana iti Birliği Başkanı Fazlı Meto, Çukurova ifti Derneği'nden Selim Sarp, Adana Pamuk Borsasından Abdullah Durdu, Adana Ticaret Odası'ndan Feyzi Dural'dan oluşan altı kişilik bir heyet katılmıştır.

Kongrede 1951 yılı pamuk ekim ve üretimine hazırlık üzerinde durulmuş, ırır sanayisinin durumu incelenmiştir. Ayrıca Türk pamuklarının tasnif ve standardize edilmesine esas teşkil edecek hususlar üzerinde durulmuş, ulusal ve uluslararası pamuk piyasası hakkında görüş bildirilmiştir.

Bu kongrede Adana pamuk sanayisi açısından en önemli konu ırır tesislerinde yapılmak istenen değişiklik olmuştur. Konu ile ilgili olarak İrfan lk yaptığı açıklamada;

"Sawginned tesisleri pamuğın ırırılanması mevzuunda Rollerginned tesislerine nazaran ve bilhassa teknik bakımdan daha mtekmil bir vasıta olarak mütalaa edilmektedir. Amerika'ya imtisalen bizde de bu yolda bir karara varılması ihtimali endişe uyandırmış bulunmaktadır. Zira Çukurova bölgesinde 40'a yakın Rollerginned pamuğunu tercih etmekte, daha doğrusu Sawginned pamuklarına randıman noksanlarıyla mütenasip bir fiyat vermeye yanaşmamaktadırlar.

¹⁹³ Adana I. Noterliği, 5 Temmuz 1966 tarih, 6993 ve 6395 sayılı tutanak ve ekleri.

Diğer taraftan Sawginned tesisiyle elde edilen pamukların daha parlak ve temiz olmasına mukabil, elyaf kısmen veya tamamen kırılmaktadır. Bu da ayrı bir mühim bir mahsur teşkil etmektedir. Bu itibarla Çukurova için her iki sistemin tamamen serbest bırakılması zaruridir" demiştir.¹⁹⁴

Bu çerçevede Adana'nın tohumluk çığit ihtiyacı için Çiftçi Birliği tarafından Tarım Bakanlığı ve Sümerbank müessesesi nezinde vermiş bulunmakta ve suretle Adana'nın çığit ihtiyacı karşılanmış olmaktadır.¹⁹⁵

1951 yılında Pektaş Pamuk ve Ticaret A.Ş., ve Paksoy Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1952 yılında Güney Sanayi, 1953'te Bossa, Akdeniz Nebati Yağ Sanayisi ve Sapmaz firması ile 1954'te Akdeniz Mensucat kuruldu. Bu kuruluşlar özel sektörün Türkiye çapında tekstil sanayisine öncülük etmesine yol açtı.

Aynı yıllarda Kemal Has bir dokuma fabrikası kurmak için çalışmalarda bulundu. Bu arada Sümerbank Adana İplik ve Bez fabrikasının genişletilmesi için yatırım yapıldı, bu amaca yönelik olarak Almanya'dan makineler ithal edildi.¹⁹⁶ 1953 yılında kurulan Saba ile 1956 yılında kurulan Özgüç firmaları da toprak sanayisi alanında faaliyet göstererek bölgede pamuk dışında farklı bir alanda öncülük görevini üstlendi.

¹⁹⁴Yeni Adana Gazetesi, 15 Mart 1951, s.2., ve Yeni Adana Gazetesi, 23 Mart 1951, s.4.

¹⁹⁵ Türk Sözü Gazetesi, 23 Ocak 1949, s. 1

¹⁹⁶ Yeni Adana Gazetesi, "Şehrimize Kurulacak Fabrikalar", 5 Temmuz 1954. s.2.

Tablo 7. Adana'da Bulunan Büyük Sanayi Müesseselerinin Kuruluş Yılları

Sektörler	Toplam Müesseseler sayısı	1940 Önce	1940-1949	1950-1959	1960-1963	Bilinmeyen
Gıda	15	2	3	6	3	1
Tütün	2	1	-	1	-	-
Dokuma	43	6	10	21	5	1
Ağaç/Mamulleri	3	-	-	3	-	-
Kağıt/Ürünleri	1	-	-	1	-	-
Matbaacılık	7	1	-	3	3	-
Deri/Kürk	1	-	-	-	1	-
Kauçuk	1	-	-	1	-	-
Kimya Sanayi	2	-	-	2	-	-
Metal Dışı Eşya	4	-	-	2	2	-
Madeni Eşya	1	1	-	-	-	-
MakineİmalatSan	3	-	1	1	1	-
ElektrikMakineleri				1		
TaşıtAraçları	1	-	-		-	-
	1	-	-	1	-	-
TOLAM	82	11	14	25	15	2
Kaynak: Sanayi ve İşyerleri Sayımı: İmalat Sanayisi-1964, DİE yay, Ankara-1976,S.307-308						

1.8. Ulaşım Alanındaki Etkileri

19. yy ortalarında Çukurova, iç bölgelerle ulaşım olanakları oldukça kısıtlı olan bir yöreydi. Bölgenin doğal bir sınır yaratan dağlarla çevrili olması diğer bölgelerle ulaşımı önemli ölçüde etkilemekteydi. Denizden yapılan ulaşım ise yeterince liman ve iskelenin olmaması nedeniyle oldukça azdı. Bu dönemde ulaşım hayvanlarla yapılmakta, tüccarlar deve kervanlarıyla mal taşımaktaydı. Üretilen malların büyük bölümü yerel olarak tüketilmekteydi. "...Ticari Adana'dan bahsederken her şeyden evvel ulaşım araçlarını, yolları zikretmek lazım gelir..." diyen Remzi Oğuz Arık, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki durumunu şu satırlarla anlatır:

"...Adana-Yenice-Tarsus-Mersin şosesi ile Adana-Pozantı şosesi keza Adana-Ceyhan-Osmaniye şoseleri vardır. Bu şoseler kara ulaşımını temin ederler. Sancak, kaza merkezleri arasında gerçi, çok eski zamanlarda yapılmış, şimdi bozulmuş yolların izleri varsa da yazın toz topraktan, hele kışın çamur, bataktan işlemek imkânı yoktur diyebiliriz. Yüreğir ovasında öyle köyler var ki bütün kış sanki üstlerinden kuş uçmaz, kervan geçmez. Ne hayvan, ne araba işlemez. Onlarda inlerine çekilir, zaruri bir gurbet devresi yaşarlar.

Mesela Kozan'la Adana arasında güya şose var. Hâlbuki köprüler o kadar berbat, yollar o kadar bozuk ki otomobille rahat gitmek havanın en iyi zamanında müstesnayı mazhariyetlerdendir. Beygir ve tahta arabalardan başka bu berbat yollarda iş görecektir vasıta faydalı olmaz. Hayvanla, deve ile araba ile yapılacak ticaretin zaman, mal oluş, tamamlık, sağlamlık gibi şartlardan ne kadar kaybettireceği açıklamaya gerek yoktur.

Kasabalar, köyler arasındaki yollardan tafsilen bahsetmeye lüzum görmüyorum. Yazın ovanın yüzünde elde harita oldukça bulunabilen kışın hiçbir işe yaramayan izleri yol diye mevzu bahis etmek cidden faydasız ve keder vericidir.

Bütün karayollarında deve, at, deve, eşek, katır, öküz, manda, inek gibi muhtelif hayvanat ve onların vasıtasıyla kağı denenen öküz arabası, manda arabaları, tek at, eşek, katır koşulmuş muhacir arabaları ulaşım aracı hizmetini görür. Kağının kalkmasını heyecanla istemek için iki tekerleğin ve üzerindeki bütün sıkletin (ağırlığın) insafsızca tazyikine maruz kalan, buzağı boyunda öküzleri, onların perişan vaziyetini görmek, fakat hepsinden evvel de memleketin dağ, ova yollarında kağıda başka vasıtanın işlemesini temin edecek tadilat, inşaatta bulunmak lazımdır.

Yolların ilkel şeklinden bahsederken, Adana, Seyhan nehrinden bahsetmek gerekir. Kereste nakliyatı Seyhan nehrinde sallarla yapılırdı. Bununla birlikte Anadolu'nun en büyük nehirlerinden biri sayılan Seyhan nehrinde motor, hatta kayık bile yoktur..."¹⁹⁷

İngilizlerin pamuk üretimini geliştirmek için Çukurova'ya girmesi, Çukurova'da kapitalist ilişkilerin kurulmaya başlanmasının temellerinden birini oluşturur. İngilizler gereksinim duydukları pamuğun iç bölgelerde de üretilmesi, ürünlerin kolayca ve maliyeti fazla etkilemeyecek biçimde ihraç merkezlerine getirilmesi için bölgede bir ulaşım şebekesi kurmaya çalıştılar. Kâr miktarının yükselmesi üretim yeri ile ticari

¹⁹⁷ Remzi Oğuz Arık, a.g.e., s.108-110.

merkezler arasındaki "ulaşılabilirlik" ile yakından bağlantılıdır. Bir başka deyişle, ulaşım ile üretim ve ticaret arasında birbirini sürekli tamamlayan, aynı zamanda birbirine bağımlı olarak gelişen bir ilgi vardır.

Bölgedeki ulaşım olanaklarını düzeltilmesi için XIX. yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli projeler yapılmıştır. Örneğin, 1856 yılında İngilizler tarafından hazırlanan bir proje, bölgenin doğusunda doğal bir liman olan İskenderun'dan başlayıp Antakya-Halep-Kurna üzerinden Basra'ya ulaşacak bir demir yolunun inşasını öngörmektedir. Kâğıt üzerinde kalan bu proje, yine İngilizler tarafından 1898 yılında bir kez daha gündeme getirilmiş ancak yine gerçekleşmemiştir. Yine 1870'lerde Mersin-Adana-İskenderun, ayrıca Kilis-Antep-Urfa ve Diyarbakır ve yine Ankara-Koçhisar-Aksaray-Kozan-Adana arasında İngilizler tarafından düşünülüp hayata geçirilemeyen demiryolu inşa projeleriydi.¹⁹⁸ Batılıların bu coğrafyayla ilgili projeleri bu bölgeyle ne kadar ilgili olduklarının bir göstergesidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'nin ciddi savunma önlemleri alması, ordunun büyüklüğünün bir milyonun üzerine çıkması ve dış ticaret ilişkilerinin savaş koşullarını ve dış siyasal ilişkilere göre yeniden tanımlanmak zorunda kalınması, ulaşım kesiminin yeni koşullara uyum sağlamasını gerektirmiştir. Cumhuriyet yönetimi, Savaş öncesinde, ulaşım hizmetlerini geliştirmek için altyapının inşası ve işletilmesi işlevlerini net olarak ayıyarak iki ayrı bakanlık örgütlemeye gitmiştir; temelde altyapı inşası Nafia Vekâleti'nde kalırken, işletme işlevleri yeni kurulan Münakalât Vekâleti'ne devredilmiştir.¹⁹⁹ Yol yapımının illere bırakılmayarak daha çok Bakanlık elinde toplanmasının temel nedeni, bu dönemde yapılacak yolların hangilerinin olacağının savaş stratejilerine uygun olarak belirlenmesi olmuştur. Bu bakımdan bu dönemde yapılan yollar savaş cephelerindeki değişmeye bağlı olarak Trakya ve Çukurova'da kurulan bölge müdürlükleri eliyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde özellikle asfalt kaplama yolların yapılmasıyla yol yapımında teknik ilerlemeler de söz konusu olmuş ve yollar hayvanla çekilen arabalar için olmaktan çok, daha hızlı olan motorlu araçlar için yapılmaya başlanmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁸ Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele'nin Ekonomik Kökenleri*, Köz Yayınları, İstanbul, 1974, s.84-89.

¹⁹⁹ Tekeli, İlkin, C.2., a.g.e, s.363.

²⁰⁰ a.g.e, s.374-375.

Türkiye, karayollarını geliştirmek için zaman zaman yeni karyolu programları hazırlamış ama uygulayamamıştır. Bayındırlık Bakanı Ali Fuat Cebesoy'un bir konuşmasında belirttiğine göre, savaşın ilk yıllarında maliyetinin 370 milyon lira olacağı tahmin edilen 44 bin km'lik bir karayolu programı bulunuyordu. Böyle bir planın paralelinde Bakanlığa, 1939 yılında çıkarılan 3611 sayılı yasayla bölge müdürlükleri kurulması imkânı verilmiştir. Bu yasaya dayanarak İran transit yolu ve İzmir çevresi turistik yolları için bölge müdürlükleri kurulmuş ve böylece savaş başlayınca Trakya ve Çukurova'daki yol işlerinin önem kazanması üzerine, kurulacak olan İstanbul ve Mersin bölge müdürlüklerinin de yolu açılmıştır.²⁰¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin 'Marshall' adıyla verdiği yardımla, Türkiye'de tarımın gelişmesi, ihracatın artırılması öngörülmüş, ürünün pazara kolay ulaşımını sağlamak için yol yapım makineleri alınarak, Mersin, Tarsus, Adana, İskenderun ve Pozantı-Ulukışla yolları 'Milli Şoseler' olarak yapılmıştır. Bu nedenle Adana-Mersin ve Tarsus arasındaki karayolunun yöredeki diğer adı "NATO yolu"dur. Bu ismin bir nedeni de, Adana'da yapımı başlanan İncirlik Amerikan Üssü'ne bu yol üzerinden yıllarca Mersin limanından ağır tonajlı araçlarla malzeme ve mühimmat taşınmasıdır. Bu ulaşımı sağlamak için önce sağlam bir yol gerekiyordu. Çukurova'yı Anadolu'ya bağlayan bu yolların açılmasıyla öncelikle ticarete iç pazara yönelik belirli bir canlılık ve gelişme gösterdi.²⁰²

Yabancıların bölgeye olan ilgisine dikkat çekmek için yol yapım çalışmalarına katılan yabancı uzmanlar olmuştur. Dönemin yerel gazetelerine yansıyan haberlerden biri şöyledir: “...Bir müddet önce başlanmış olan büyük yol programımız üzerinde tetkiklerde bulunmak üzere bölgemize gelmiş bulunan Bayındırlık Bakanlığı Şoseler Dairesi Başkanı Vecdi Diker ile kendisine refekat eden Yollar Gurubu Başkanı Mr. Villiam, Bakım Şefi Mr. Marsh e diğer Türk ve yabancı uzmanlar Adana, Mersin ve İskenderun'da tetkiklerine devam etmektedirler. Bu çalışmalar yol programımızın gelişmesi bakımından çok faydalı olmuştur...”²⁰³

Amerikan yardımı gereğince verilen makinelerin verimli şekilde kullanılması önem arz eden bir konudur. Dolayısıyla bunların bakımı için farklı büyüklüklerde 58

²⁰¹ a.g.e, s.372.

²⁰² Uğur Pişmanlık, *Tarsus İşçi Sınıfı Tarihi*, Yazılama Yay, İstanbul, 2013. s.86-87.

²⁰³ Türk Sözü, 26 Mart 1949, s. 1.

atölye ayrıca 200 kısım atölyesi kurulmuştur. Hükümetle ABD arasında yardım anlaşmasına ek olarak imzalanan bir anlaşma gereğince Amerika yollar Daire'sine mensup uzmanların ülkemize geldikleri gerek yeni yolların yapılması gerekse de mevcut yolların ıslah ve bakımı noktasında bir program tespit edilmesi ve yol makinalarının kullanılması için gereken personelin yetiştirilmesi üzerine çalışmışlardır.²⁰⁴

Tablo 8. 1948 – 1960 Yılları Arasında Marshall Planı Kapsamında Karayollarına Ayrılan Kaynaklar

Yıllar	Yardımlar			Toplam
	Direkt yardım	Endirekt yardımlar		
		Tiraj hakkı	Başlangıç bakiyesi	
1948-49	5.000.000	-	-	5.000.000
1949-50	9.000.000	251.000	-	9.251.000
1950-51	4.500.000	-	-	4.500.000
1951-52	3.369.000	-	-	3.369.000
1952-53	-	-	1.313.000	1.313.000
1953-54	6.200.000	-	-	6.200.000
1954-55	7.057.000	-	-	7.057.000
1955-56	830.000	-	-	830.000
1956-57	1.675.000	-	-	1.675.000
1957-58	500.000	-	-	500.000
1958-59	650.000	-	-	650.000
1959-60	44.684,51	-	-	44.684,51
Toplam	38.825.685	251.000,00	1.313.000	40.389.685

Kaynak: Türkiye'de Marshall Planı Cilt 9-41'den derlenmiştir.

1949 yılında İskenderun iskelesinde yine Plan kapsamında Türkiye'ye ayrılan tahsisattan beş milyon dolarlık yol inşa malzemesinin gelmeye başlaması törenlerle karşılanmıştır. Türk ve Amerikan bayraklarıyla donatılmış iskelede hazır bulunan bando tarafından istiklal Marşı ve Amerikan Milli Marşı çalınmıştır.²⁰⁵

Türkiye gerek ürettiği ürünleri ihraç etmek için gerekse dışarıya tarımsal ürün veya hammadde satabilmek için ve kendi ekonomisini canlandırabilmek için öncelikle ulaştırma ağını genişletmesi gerekiyordu. Bu Türkiye'nin refahını olumlu yönde

²⁰⁴ Yeni Adana, 29 Mart 1948, s. 1.

²⁰⁵ Türk Sözü, 25 Eylül 1949, s. 1

etkileyeceği gibi etkileşim içerisinde olduğu ülkelerinde de refahını etkileyecekti. Öncelikle ziraat ve maden alanlarında ulaşım yetersizliğinden kaynaklanan sorunları ve kayıpları önlemek amacıyla gelişmiş bir yol hattı oluşturması gerekiyordu. Ulaşım sorununun giderilmesi yine Marshall Planı çerçevesinde yeni yollar açmak amacıyla düzenlemeler yapılmış ve bunun sonucunda yol yapımında kullanılacak malzemeler temin edilmiştir. Türkiye'ye yapılan doğrudan yol yardımları 1949 sonu itibariyle, şu şekildedir:

Tablo 9. 1949 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye'ye Yapılan Yol Yardımları

Yardım	1948-1949 (\$)	1949-1950 (\$)
Malzeme	3.400.000	7.260.000
Deniz Nakliyesi	900.000	1.240.000
Teknik Hizmetler	700.000	500.000
Toplam	5.000.000	9.000.000

Kaynak: BCA, BMGMEK,030.10.0.0/268.807.3.

Bu bilgilere göre 1948-1949 yılları arasında 5 milyon dolar, 1949-1950 döneminde 9 milyon dolarlık kaynak ayrılmıştır. Bu kaynağın büyük bir bölümü ile malzeme alınmıştır. 1948-1949 döneminde ayrılan kaynaktan 1 milyon 738 bin 132,44 dolar kullanılmıştır. Meblağın kalan kısmıyla da kısa bir süre sonra yol malzemeleri getirilecektir. Bu kaynaklar yol yardımları kapsamında kullanılmıştır. Ayrıca bu çerçevede teknik eleman açığı doğmuştur. Bunun üzerine, karayollarında istihdam edilmek üzere, 1951 yılının ilk üç ayı içerisinde 1 milyon 494 bin 403,36 dolar tutarında malzeme tahsis edilmiştir. Bu devre zarfında, teknik yardım bakımından, ABD'de yollar idaresi tarafından açılan bir kursta eğitim görmek için gönderilmiş olan 24 kişilik karayolu personeli, ABD'de kurslara devam etmekteydi. Ayrıca beş ay devam edecek olan teknik kurs için üç kişi daha ABD'ye gönderilmişti.²⁰⁶

²⁰⁶ Türkiye'de Marşal Planı, Cilt 6, s.12-13.

Tablo 10. 1949–50 Döneminde Tiraj Hakları Kapsamında Demiryollarına Yapılan Tahsislerle Sipariş Verilen Malzeme

Cins	Adet	Tutar
Ray, travers ve tespit malzemesi	Muhtelif	2.784.999
Dört tonluk yük vagonları	135	794340
Beş tonluk portabl vinç	7	149303
Tirfonözler	8	6459
Ray testere makinaları	Muhtelif	1983
Motorlu tren	16	4166176
Motorlu tren yedekleri	Muhtelif	320824
AB4 tipi yolcu vagonu	30	1080000
C4 tipi yolcu vagonu	75	2086875
DP4 tipi yolcu vagonu	15	346.125
Toplam		11.737.084

Kaynak: Türkiye’de Marşal Planı, Cilt 13, s.26.

Hava ulaştırmacılığı ile ilgili çalışmalar, hava meydanları inşaatları ve Türk Hava Yolları üzerinden yürütülmüştür. 1950–1954 yılları arasında hava meydanları için, bir kısmı direkt bir kısmı endirekt yardım olmak üzere, ayrılan 2.440.000 dolar ile Esenboğa, Adana, Yeşilköy, İzmir, Van, Kars, Diyarbakır, Elazığ, Afyon hava meydanları için, traktör, kamyon, cip, vagon ve çeşitli inşaat malzemeleri satın alınmıştır.²⁰⁷ 1955–59 yılları arasında Türk Hava Yolları’na ayrılan 1.061.000 dolar ile çeşitli teknik malzeme ve uçak yedek parçaları (özellikle C 47) ithalatında kullanılmıştır.²⁰⁸

1949 yılında Türkiye’ye gelmek üzere 350 adet büyük tipte kamyon ve 10 adet kar temizleme makinası Baltimore’de Maryland’den hareket etmiştir. Bu malzeme Türkiye’nin yol programında kullanılmak üzere gelen gerekli malzemelerdir. Bu yollar programı, Amerikan yol uzmanları ve Türk mühendis ve işçilerinin işbirliğiyle yürütülmektedir. Programın amacı Türkiye’nin üretim merkezlerinden yüzlerce kilometre uzakta olan limanlara malların süratle naklini sağlamak amacını gütmektedir. Söz konusu olan program ABD’nin Türkiye’ye yardım programından ayrılan beş

²⁰⁷Türkiye’de Marşal Planı, Cilt 1-3, s. 23, Türkiye’de Marşal Planı, Cilt 19, s.16, Türkiye’de Marşal Planı, Cilt 23, s.18, Türkiye’de Marşal Planı, Cilt 1-4, s.20–21.

²⁰⁸Türkiye’de Marşal Planı, Cilt 38, s.28.

milyon dolar ve İktisadi İşbirliği İdaresi için tahsis edilmiş beş milyon ilave kredi ile uygulanacaktır.²⁰⁹

1.9.Enerji Alanındaki Etkileri

Marshall Planı kapsamında yürütülen enerji projeleri ile Türkiye’de elektrik kullanımını yaygınlaştırarak kömür tüketiminde tasarruf sağlanması ve Ereğli Kömür İşletmeleri’nin üretimini arttırmak suretiyle ihraç edilebilecek kömür miktarının arttırılması hedeflenmiştir. Marshall Planı kapsamında enerji alanında şu çalışmalar yürütülmüştür:

- Çatalağzı santralinden Adapazarı ve İzmit’ten geçecek bir hava hattının inşası,
- Sarıyar’da bir hidrolik santral kurulması ve bu santralin Adapazarı’nda Çatalağzı-İstanbul hattına bağlanması,
- Sarıyar santralinden Ankara ve Kırıkkale’ye bir hat çekilmesi,
- Çatalağzı ile Karabük arasında bir havai hat çekilmesi.

Bu projeler yardımıyla, senede 510 milyon kw/saatlik kömürden tasarruf sağlanması planlanmıştır. Enerji başlığı altında yürütülen çalışmalardan bir başkası olan Seyhan Hidrolik Santrali Projesi ile de senede 211milyon kilovat saat elektrik üretilmesi ve böylelikle 137 bin ton “iyicins” kömür den tasarruf yapılması ön görülmüştür. Bu projeler için gereksinim duyulan finansman tutarı ise, Seyhan santral projesi hariç, 1948–52 yılları için 56.200.000 dolar olmuştur. Ancak bu tutarın tümü Marshall Yardımları’ndan sağlanmamıştır. 1949–1960 yılları arasında enerji işleri için Etibank’a ayrılan kaynak tutarı 25 milyon 404 bin dolar olmuştur. Bu tutarın kullanım alanları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

²⁰⁹ Türk Sözü, 17 Aralık 1949, s.1

Tablo 11. Marshall Planı Kapsamında Etibank Aracılığıyla Enerji Alanına Aktarılan Kaynaklar (Dolar)

DirektYardımlar	Miktar
Sarıyar Santrali ve HavaHattı	14.752.000
Kandilli Vaniköy HavaHattı	6.609.000
Ümraniye Silahtar ve Boğaz Atlama	1.039.000
Bursa Eskişehir HavaHattı	250.000
12 Şehir İrtibatı	734.000
Direkt YardımToplamı	23.384.000
Endirekt Yardımlar (Özel Kaynak)	
Sarıyar Santrali	2.000.000
Bursa Eskişehir HavaHattı	20.000
Endirekt Yardım Toplamı	2.020.000
Genel Toplam	25.404.000

Kaynak:Türkiye’de Marşal Planı,Cilt9,s.41

Tabloda görüldüğü üzere enerji işleri için Etibank’a ayrılan kaynakların tamamı hava hatlarının inşasında ve ABD’den çeşitli malzemelerin ithalatında kullanılmıştır. Bununla birlikte enerji alanında yürütülen çalışmalar, ABD sermayesine ve bu dönemde başta ABD sermayesi olmak üzere bayındırlık işlerinin ihalesini alan yabancı firmalar ile ortaklık ilişkisi geliştirme olanağı elde eden Türkiye sermayesine iş/kar alanı yaratacak biçiminde kurgulanmıştır. Kuzey Batı Anadolu Enerji hatlarının Stoneand Webster Engineering Corporation, Seyhan Hidrolik Santrali projesi International Engineering Co. Inc. isimli ABD firmalarına ihale edilmesi, enerji projeleri ile ABD sermayesine kar alanı yaratılmasına örnek oluştururken, RAR ve AMAÇ isimli Türk firmalarının Sarıyar Barajı’nın inşaat ihalesini alan Alman konsorsiyumu Tahompson Starret ile ortaklık kurması ise Marshall Planı vesilesiyle Türkiye sermayesine yaratılan kar alanlarına örnek oluşturmaktadır.

Enerji işleri ile ilgili kaynak aktarılan bir başka alanda Elektrik İşleri Etüd İdaresi (Eİİİ) olmuştur. Söz konusu kuruma 1950–51 döneminde 60.000 dolar, 1959–60 döneminde de 200.000 dolar olmak üzere toplam 260.000 dolar kaynak ayrılmış, bu tutarla, “Türkiye’de Mevcut Elektrik Santralleriyle Elektriklenme Planı Etüdü” ve “Türkiye Elektrifikasyonu Şebeke Analizöründe Etüd Edilmesi” isimli projelerde kullanılmak üzere sondaj malzemeleri ithal edilmiştir.

2. MARSHALL YARDIMLARI'NIN ADANA'DAKİ SOSYAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslar arası ölçekte yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak Türkiye de dünyayla birlikte hızlı bir şekilde kapitalistleşme sürecine girmiş, bu kapitalist ilişkiler Türkiye'de uygulanan iktisadi politikalarda da etkili olmuştur. Bu geçiş sürecinde öncelikle tarım alanında etkili olan ve Marshall Yardım Planı çerçevesinde gerçekleşen makineleşme, kırsal kesimde yaşayanlarla birlikte kentlileri ve dolayısıyla tüm toplumu etkilemiştir. Değişen toplum yapısı, toplumsal sıralamada alt düzeyde bulunan özellikle örgütsüz işçiler tarafından farklı tutunma ve ayakta kalma mekanizmalarının geliştirilmesine neden olmuştur. Doğal olarak yeni koşullar yeni kurumsallaşmaları zorunlu hale getirmiştir.

Çukurova'nın verimli toprakları üzerinde yer alan Adana kent merkezi, ilin güney bölümünde ovalık alan üzerinde konumlanmıştır. Kent 1950'li yıllara kadar Seyhan nehri kıyısında kendi kimlik öğelerine sahip küçük bir kent niteliği taşıırken, sanayinin bölgeye girmesi ile birlikte göçe bağlı olarak hem sosyo-kültürel, hem de mekânsal bir değişim sürecine girmiştir.

Adana, o yıllarda tarım endüstrisinin gelişmeye, kapitalist üretim biçiminin hayata geçmeye başladığı bir şehirdir. Anadolu'nun çeşitli köylerinden, sırtlarında urbalarıyla, korku ve umut dolu gözlerle "ekmek"e akın eden köylü-işçilerin, onbinlerce dönüm arazinin pamuklarını büyük bir iştahla eriten fabrikaların, yeni üretim-tüketim biçimlerine ayak uyduramayıp, sosyo-ekonomik konumu sarsılanların mekânıdır. Yeni türeyen yarı şehirli yarı köylü, yarı burjuva, yarı feodal zenginlerin memleketidir.²¹⁰

2.1.Toprak Sahiplerine (Ağalar) Etkisi

Türkiye'de ağalığın ve büyük toprak sahipliğinin başlıca kökleri şöylece sıralanabilir: Osmanlı'daki fiili durumun uzantısı olarak bazen de sonradan, Osmanlı'dan kalma tapu senetleri gösterilerek edinilen büyük toprak mülkiyeti, Cumhuriyet döneminin başlangıçtaki mirasıydı. Cumhuriyet kurulduğunda kırsal

²¹⁰Özerinç, a.g.t.,s.47.

kesimde yaşayan ailelerin % 5'i tüm toprakların %65'ine sahipti.²¹¹ Bunun yanı sıra, devlet ya da büyük uğraşlarla köylüler daha önce hiç işlenmemiş toprakları tarım yapılabilir hale getirdikleri zaman, bunlara büyük toprak sahiplerinin el koyduğu görülmektedir.

Büyük toprak mülkiyetinin ikinci kaynağı, azınlıklara ve yabancılara ait mülklerin devralınmasıdır. 1915 Ermeni Tehciri'nden başlayarak, 1920'lerin ve 1930'ların nüfus mübadelesi sırasında hem Müslüman olmayan azınlıkların toprakları, hem de İngilizlere ait özellikle Çukurova ve Ege bölgelerindeki büyük modern çiftlikler parçalanmadan büyük mülkiyet olarak o yörelerin iktisadi ve siyasi bakımdan güçlü kişilerince sahiplenildi.²¹²

1960'lara kadar ağalar ve büyük toprak sahipleri meclislerde ağırlıklı olarak temsil edilen etkili bir siyasi güçtü; 1930'lardan 1945'e kadar süren toprak reformu tartışmaları bu gücün kanıtıdır. Bu sınıfın iktisadi işlevlerine gelince köylülerle, tefeci ve tüccar kimlikleriyle ilişkideydiler; küçük köylülerin ve marabalarının üstündeki kişisel, siyasi ve iktisadi nüfuzlarını kullanarak, köylünün ürününün yarısına el koyuyorlardı. Bir gazetede çıkan "münevver büyük çiftlik sahipleri" ile yapılan röportajda, buğday ziraatının çok zor ve düşük verimli bir iş olduğunu belirten büyük toprak sahipleri, ziyan etmemek için topraklarını ortakçılıkla işlettiklerini belirtirler. Bunlara göre, "köylü yapacak bir şey bilmediği için, yarı aç yarı tok bu tarlalarda cesurane çalışarak yarıcılık"²¹³ yapmaktadır.

Kendi topraklarından geçimlik gelir elde edemediği için ortakçılık ya da kiracılık yapan köylüler, genellikle kendi üretim araçlarını kullanmakta, masraf ve vergiler kendilerine ait olmak üzere mahsulü, büyük toprak sahibi ile yarı yarıya paylaşılmaktaydılar.²¹⁴

Türkiye tarımını araştıran ABD'li bir araştırmacı bu durumu şöyle değerlendirir: "Eğer Türkiye'de tarımın gelişmesi isteniyorsa, köylünün cebinden, şehirlerde oturan ve üretken olmayan büyük toprak sahiplerinin cebine aktarılan tarım gelirleri çok ciddi bir

²¹¹ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara, 1973, s.24.

²¹² Bkz. J. Hinderink, J. M.B. Kıray, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, Praeger Publishers, 1970, s.18-19.

²¹³ Cumhuriyet, 12 Mayıs 1924. s.2.

²¹⁴ Hamit Sadi Selen, *İktisadi Türkiye*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1934, s. 63.

biçimde azaltılmalıdır”.²¹⁵ Toprak sahiplerinin ırgatlarla ilişkilerine baktığımızda ağalar amele ve ırgatlarla doğrudan görüşmezler, elçi/kâhya aracılığıyla iletişim sağlanır ve tarla işleri bu kişiler tarafından yaptırıldı. Elçiler adeta ağanın köylüler ve çalışanlar üzerindeki isteklerini yerine getiren birer paralı asker gibidirler. Ağalar adamları vasıtasıyla her anlamda onları sömürür, tüketirler. Irgatbaşlarını, kâtiplerini işçilerin üzerinde bir zorba olarak dikerler. Adamlarının dalaverelerine zaman zaman göz yumarlar. Çünkü bilirler ki onlara biraz göz yummak, kendileri için gelir kaynağıdır.²¹⁶

Köylünün ağalarca nasıl sömürüldüğüne ilişkin pek çok araştırma ve gözlemden sadece küçük bir örnek verelim: Ortakçılık eden köylü, (...) kendi hissesine düşen mahsulü borcuna mukabil toprak sahibine verir ve elinde bir şey kalmaz. Yaşayabilmek için tekrar borçlanır. Ekseriyetle büyük çiftliklerin yanında bulunan köylerin halkı, çiftlik topraklarında ortakçılık etmek mecburiyetinde kaldıklarından toprak sahiplerine bu şekilde borçlanmışlardır”.²¹⁷

“Murabaha mahiyetinde kredi verenler umumiyetle o mahalin tüccarı veya büyük çiftçisidir”²¹⁸

Savaşta yıkılan Avrupa için gıda maddesi ve hammadde sağlanması Türkiye'nin işlenmeyen geniş toprakları da eklenince, büyük toprak sahipleri açısından yeni üretim ve kâr olanağı oluştu. Ne var ki, Türkiye'de yol ve tarımsal makine eksikliği, var olan imkânları kullanmayı iyice sınırlamaktaydı. Her ne kadar Türkiye savaş döneminde yıllık ithalatın iki katı kadar (500 milyon dolar) altın ve döviz rezervi biriktirdiyse de, savaş sonrası yıllarda dünyada sermaye donanımı satın almak (talebin yüksekliğine karşılık üretim kapasitesinin sınırlı olması dolayısıyla) çok güçlü. Böylece dönemin güçlü sınıfları olan büyük toprak sahipleri ve tüccarlar, hem siyasal güvence ve rejimin pekişmesi hem de ortaya çıkabilecek ekonomik olanaklardan yararlanabilmek için, " dışa açılma"yı gerekli gördüler. 1950'deki iktidar değişmesi ve bu sınıfların önderliğini yapan Demokrat Parti'yi (DP) iktidara gelmeden önce, daha CHP iktidarı döneminde

²¹⁵ D. Richard Robinson, “Village Economics”, RDR 36, Lettertoth Enstitue of Current World Affairs, 8 Ağustos 1949, s. 35.

²¹⁶ Emine Özerinç, "Orhan Kemal'in Fabrika ve Toprak İşçilerini Konu Alan Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var ve Hanımın Çiftliği Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım", , Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kuzey Kıbrıs, 2010, s.42.

²¹⁷ İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri”, *Kadro*, Mart 1932, sayı 3, s. 34.

²¹⁸ Yusuf Zaim Atasagun, *Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri*, İstanbul, 1940, s. 158.

bunun ilk adımları atıldı; dış yardım alma ve bunun karşılığında beklenen koşulları yerine getirme işlevi adım adım devreye konmaya başladı.²¹⁹

1950-60 döneminde, Marshall Planı'yla sağlanan kredilerle tarım kesiminde olağanüstü hızlı bir traktörleşme süreci ve köylerden kentlere göç yaşandı. 1950'lerin başında ABD Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı, traktörleşmenin sonuçlarını saptamak üzere SBF (Siyasal Bilgiler Fakültesi) Profesörler Kurulu'na bir araştırma yaptırdı. Bu araştırma sonuçlarına göre: *Traktör mübayaasıyla, yeni arazi satın alma ihtiyacı bir arada gelişmiştir. Mülkiyetteki bu genişleme hem aynı köy hudutları içinde, hem de başka köy sınırlarını aşmak suretiyle vuku bulmuştur. (...) Satın alınan arazinin % 64'ü daha önce tamamen işlenmekte, % 13'ü kısmen işlenmekte ve % 23'ü hiç işlenmeyen arazidir. Tamamen ve kısmen işlenmekte olan arazinin makine sahibinin mülkiyetine geçmesi, küçük işletmelerin büyük işletmelere yer terk etmesi demektir. Küçük mülkiyetin böylece büyük mülkiyete yer terk edişi, üzerinde durulmaya değer sosyal bir olaydır.*²²⁰

ABD'nin artık kullanmadığı birinci nesil traktörler, ABD kredileriyle alındı; kredilerden en çok 600 + dönüm toprağı olanlar yararlandı. 1948'de 2000 olan traktör sayısı, 10 yıl içinde 40.000 arttı. Tanktan bozma bu traktörler, toprağı çok derinden yaralıyordu; etkisi 20 yıl sonra keşfedilecek toprak erozyonu başlamıştı. Traktörle köy ortak malı olan meralar yok edildi. Bu, az sayıda hayvanı olan köylüler için ek bir darbeydi. Dağ taş sürüldü ve devlet arazileri de fiilen büyük özel mülkiyete geçti. Meraların ve devlet topraklarının yanı sıra, traktörleşen büyük toprak sahipleri, küçük köylüyü topraksızlaştırarak, kentlere doğru sürdü. 1950 öncesi 10 yılda kent nüfusu % 21 artmışken, 1950-1960 arasında % 79 arttı. Kentlerde sanayi olmadığı için topraksızlaşan köylülerin şanslıları inşaat işçisi oldu; diğerleri işsizler ordusuna katıldı.²²¹

Adana Seyhan Ziraat Odası üyesi Rıfat Kodal'ın tespiti bu görüşü destekler niteliktedir. Zira, "toprak sahipleri birim sahada daha fazla ürün alarak, daha fazla tarımsal teknik ekipman ithal ederek, daha fazla yatırım yapma şansına kavuşmuşlardır.

²¹⁹ Kazgan, a.g.e., s. 80.

²²⁰ Türkiye'de Ziraat Makineleşme, Ziraatta Makina Kullanılmasının Doğurduğu Teknik, Ekonomik ve Sosyal Meseleler Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, S.39-21, 1954, s. 99-100.

²²¹ Oya Köymen, "Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar - Üretenler - Patronlar", *Mülkiye*, 2009, Cilt XXXIII, Sayı:262, s.29.

1950'li yıllarda bahçe tarımı yapılarak üretilen üretilen narenciye miktarı 600-700 bin ton iken, makineleşmeyle beraber bu oran 2,5 milyon ton civarına ulaşmıştır. Bugün Türkiye'nin yaş meyve-sebze ihracatı 2,5 milyar doları aşmıştır. Böylece zenginleşen toprak sahipleri daha çok maliyeti olan teknik ekipman ve sulama sistemleri ithal ederek bahçe yatırımlarına yönelmişlerdir. Sonuç olarak Traktör, tarım aleti girdisi ve sulama konseptinin değişmesi toprak sahiplerinin sermaye birikimi açısından ciddi katkılar sağlamıştır”²²²

Tablo 12. 1948-1951 Yılları Arasında Türkiye’de İllere Göre Traktör Sayısı

İllere Göre Traktör Sayısı			% Değişim
İller	01.01.1948	01.01.1951	
Adana	650	2200	338
Amasya	10	121	1110
Ankara	53	541	921
Antalya	23	418	1717
Aydın	134	948	607
Bursa	30	165	450
Denizli	23	305	1226
Diyarbakır	6	123	1950
Edirne	42	255	507
Eskişehir	87	471	441
Hatay	23	290	1161
İçel	125	340	172
İstanbul	96	158	65
İzmir	75	689	819
Kırklareli	42	170	305
Kırşehir	5	106	2020
Konya	54	475	780
Manisa	75	702	836
Maraş	20	101	405
Samsun	56	173	209
Tekirdağ	62	489	689
Urfa	10	194	1840

Kaynak: Türkiye’de Marsal Planı, Cilt 8, s.17

Tabloda bu süreçte Türkiye’de birçok ilde olduğu gibi Adana’da da Traktör sayısında ciddi bir artış görülmüştür. Traktör kullanımının yaygınlaşması sonunda ekilen alanın ve tarımsal hâsılanın hızla büyüdüğü bir zaman aralığıdır. Belli bir noktadan sonra, tarım kesimi anlamlı bir iç birikimi bizzat sağlayacak bir dinamizm ve ivme kazanacak ve bütün bu etkilerin sonunda yüksek tempolu üretim artışları gerçekleşecektir.²²³

²²² Adana –Seyhan Ziraat Odası üyesi Rıfat Kodal ile yapılan röportaj (04.01.2013)

²²³ Boratav, a.g.e., s.347.

2.2.Toprakta Çalışanlara (Köylü-Çalışanlara) Etkisi

Marshall yardımlarının bölgesel etkilerini değerlendirirken, toprak sahipleri, topraktan geçinenler (ırgatlar) ve küçük esnaflar gibi toplumun farklı katmanlarını dikkate almak gerekir. Toprak sahipleri açısından bu durum avantajlı bir ortam oluşturmuştu. Zira ürün yelpazesi genişlemiş, yıllık ürün artmıştı. Çalışanlar açısından bu pek iç açıcı değildi. Çünkü emek yoğun üretim biçimi geride kalıyor, makine ağırlıklı bir üretim sürecine geçiliyordu. Dolayısıyla teknik eleman açığını gündeme getiren bu süreç gençlerin traktör kullanımı ve tamiri, motor ustalığı ve tarım aletlerinin bakım ve onarımında gerçekleştirecek bir meslek grubu oluştu. Bu çerçevede döneme ait tarımsal verilere değinmek yerinde olacaktır.

Türkiye'nin özgünlüğünün, kendi kendine yeten yani işlediği topraklardan asgari bir hane halkı geliri elde eden büyük bir köylü kitlesi olduğu savına karşı, ekonomik parametrelere dayanarak temel sorumuz: Kendi kendine yeten köylü kimdir ve tarımsal nüfusun içinde oranı nedir?

1930'larda Ömer Lütfü Barkan, İsmail Hüsrev Tökin ve Ziraat Vekâleti'nin yaptığı hesaplara göre asgari geçimlik toprağın sınırı 100 dönümdür. Örneğin Ziraat Vekâleti anketine göre, net ekili alan olarak 40 dönüme kadar toprak işleyenlerin, kira ve faiz ödemeleri, net tarımsal gelirlerinin üstünde, 40-70 dönüm arasında toprak işleyenlerin ise kira ve faiz ödemeleri, net tarımsal gelirlerinin yarısından fazladır. Bu durumda net 100 dönüm ekili toprağın ancak asgari geçime yeteceği belirtilmektedir.²²⁴ Ömer Lütfü Barkan'ın 1934 için yaptığı hesaplara göre bir çiftçi ailesinin asgari geçimi için en az 100 dönüm toprak gereklidir.²²⁵ İsmail Hüsrev Tökin'in hesapları da asgari geçimlik toprağın 70-100 dönüm arasında olduğunu göstermektedir.²²⁶

1930'larda köylülerin % 80'inin işlediği toprak miktarı en çok 100 dönümdür; % 60'ının işlediği toprak ise 50 dönümden azdır. Daha sonraki yıllarda ürüne ve bölgelere göre yapılan hesaplarda da bu sınır ortalama olarak aşağı yukarı aynı çıkmaktadır.²²⁷ Demek ki, kendine yeten "küçük topraklı" olarak tanımlanan köylülüğün büyük çoğunluğunun karakteristik özelliği geçimlikten az toprak işleyen kendi kendine

²²⁴ Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, Ankara, 1938, Takım 22, s. 32-33, 43.

²²⁵ Ömer Lütfü Barkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu ve Türkiye'de Zirai Reformun Ana Meseleleri," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ekim 1944- Ocak 1945, C.6, s. 90.

²²⁶ İsmail Hüsrev Tökin, "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı, Fakat Nasıl?", *Kadro*, 1933, sayı 21, s. 35.

²²⁷ Bkz. Köymen, *a.g.e*, Tarım İstatistikleri eki.

yetmeyen köylülerdir. Ağa topraklarında ortakçılık ve başka ek işler yapan, sürekli tefecilerden borçlanmaya gereksinim duyanlar işte bu “kendine yeten” diye tanımlanan köylülerdir. Ayrıca bunlar hiçbir şekilde devlet taban fiyatı politikalarından etkilenmeyen üreticilerdir. Çünkü ürünlerini pazarlaması bir yana, ürettikleri zaten asgari tüketimlerine bile yetmemektedir. Bunun yanı sıra, ister krizlerde olsun, isterse vergilerini ya da borçlarını ödeyememeleri durumunda olsun, bu küçük ya da yoksul köylüler, topraklarını en kolay kaybeden gruptu. Nitekim Şükrü Kaya gibi bir siyasetçi bile mecliste açıkça “Bugün memleketimizde birçokları başkalarının topraklarında çalışmaktadır, (...) (bunlar) ancak kara ekmek yiyebilecek haldedir. Böylece ‘Türk köylüsü Türkün efendisidir’ demek bir süsten başka bir şey olmuyor” diyebilmektedir.²²⁸

Zafer Toprak, Cumhuriyet'in ilk yıllarına ilişkin olarak tarımda işçilik ve ücretler konusunda şu bilgileri vermektedir:

"1. Yaz ya da kış kalan yanaşma ve tutmalar, yaz tutmaları ve kış tutmaları diye iki türdü. Kış tutmaları Ekim ayından Mayıs'a kadar tutulurdu. Ekim'de genellikle pamuk ekimi son bulmuş ve sapan işi bitmiş olurdu. Kış tutmaları normal zamanlarda ortalama 75 lira, bir çift çizme, bir takım elbise ve ikramiye olarak 4 dönüm kadar bir pamuk tarlasını ekilmiş olarak alırlardı. Yeme-içme ve yatmaları, iâşe ve ibateleri çiftliğe aitti. Yaz tutmaları 13 Mayıs başlangıç olmak üzere beş ay süreyle 13 Ekim'e kadar tutulurdu. Bunlar pamuk hasadı ile uğraşırlardı. Yaz tutmaları yaz işlerinin fazlalığı nedeniyle normal yıllarda 85 lira ücretle bir çift çizme, bir takım elbise alırlardı. Kendilerine İkramiye olarak, kış tutmalarında olduğu gibi birşey ekilmezdi. Yaz ve kış tutmaları çiftliklerin bütün sürekli işlerini görürlerdi.

2. İkinci tür amele çapa amelesiydi. Genellikle pamuk çapası ve ikinci derecede de diğer bitkilerin çapasını yaparlardı. Çukurova'da iki ay kalırlar, haftada 5,5 gün çalışırlardı. Haftalık ücretleri 150-350 kuruş arasındaydı. İaşeleri çiftlik sahibi tarafından sağlanır. Tahıl hasat amelesinin iâşelerinden de çiftçi sorumluydu. O gün addedilen haftada ortalama yedi lira alırlardı. Pamuk hasat amelesinin çoğunluğu Adana dâhilinde oturan çiftçilerdi. Bunlara ücret olarak pamuk kozasının % 9'u ve çekirdekli pamuk için de her okkada ortalama 10 kuruş verilirdi. İâşe ve ibateleri kendilerine aitti.

²²⁸Karınca, Temmuz 1934, sayı 2, s. 4.

3. Yevmiyeciler üçüncü tür geçici işçilerdi. Günde ortalama 60 kuruş alıyorlardı. İaşeleri çiftçiye aitti. Aylıkçı diye adlandırılan işçiler ise saman çekmek, arabacılık, bekçilik, tohum ekmek (bidercilik) gibi fazla işleri zamanında yapmak için tutulurlardı. Aylıkları 25 lira dolayındaydı. İaşe ve ibateleri mal sahibi tarafından karşılanırdı. Adana'da ayrıca makine işçileri vardı. Ustalarına 90 yardımcılarına 30 lira ücret verilirdi."²²⁹

Bu süreçte oluşan iş kollarının her hangi bir denetime tabi olmadığı, işçilerinde her hangi bir güvence ağı içerisinde yer almadıkları görülmektedir. Dolayısıyla çalışma koşullarının ağırlığından dolayı birçok işçinin hastalandığı, bu hastalanan çalışanların yerine sırada bekleyen birçok işsiz olduğundan, onların yerine çalışmaya başlarlardı.

Olumsuz çalışma koşulları nedeniyle hastalıklar ve ölümler artmıştır. Olumsuz iş koşullarından kaynaklanan ölümlerin toplum tarafından kaderci bir yaklaşımla karşılanarak hastalık ve ölüm sebeplerinin sorgulanmaması, "alinyazısı" ve "Allah'ın emri" gibi sebeplerle kabullenici bir yaklaşımla karşılanırdı.

Herhangi bir sosyal güvenlik ağından yoksun (mevsimlik) işçiler, böyle durumlarda ya kendi başlarının çaresine bakma yollarına gidecek ya da ölüme terk edilmeye razı geleceklerdir.²³⁰ İşçilerin Çukurovaya gelip gitmeleri son derece meşakattiydi. En önemli olumsuzluk ulaşım imkânlarının elverişsiz ve mesafenin uzak olmasıydı. Konya'dan gelen demiryolu hattının Adana üzerinden batıya doğru uzanması, bu hat güzargahındakilerin bölgeye gelip gidişlerini kolaylaştırmışsa da külliyatlı işçi veren diğer bölgeler için durum değişmemişti. Çalışma sahasında bakım sorunu yaşanacağından hayvanlarla gelme yerine yaya gelmenin daha yaygın olması kuvvetle muhtemeldir. Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında yol yapımı ve karayolu taşımacılığının artmasıyla geliş gidişlerin daha da kolaylaştığını tahmin etmek zor değildir.²³¹

Tarımda çalışanları olumsuz etkileyen bir diğer durumda, Marshall yardımları traktör ve makine alımlarında kullanılırken; tarıma yönelik diğer politikalarla da desteklenen bu uygulamalar köylüleri, köyden şehre göçe yöneltmiştir. Bu kesim bir

²²⁹ Zafer Toprak, "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova'da Emek ve Sermaye", *Toplumsal Tarih*, S.191, Kasım 2009, s. 70; aktaran; Uğur Pişmanlık, *Tarsus İşçi Sınıfı Tarihi*, s. 76-78.

²³⁰ Elif Hacısalıhoğlu, "1945-1960 Döneminde Türkiye'de Çalışma Yaşamının Orhan Kemal Romanlarında Temsili", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s.70

²³¹ Kırpık, *a.g.m*, s. 400

yandan sanayi için ucuz işgücünü oluştururken, işçilerin gözünden bakıldığında ise refahın düştüğü ve kentteki mevcut dengenin alt üst olduğu; beraberinde birçok kişinin işsiz kalmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. Zira bu durum tespiti Orhan Kemal'in Adana'yı konu alan romanlarına bu şekilde yansımıştır:

"...Memlekete doldu makine, doldu makine. İşsizlik çoğaldı. Makine insanı yerinden, ekmeğinden etti. Köylerden şehre ırgat akını var. Görmüyor musunuz, memleket dilenciyle doldu. Bu kadar dilenciye ne zaman gördük? Köylerden şehre akın var ana! Şehir işçisinin dirliği de bozuldu. Fabrikaların önüne git bak. Boy boy, çeşit çeşit babayiğitler, ana kuzuları. Onlarında artlarında besledikleri boğazlar var, onlarında çoluk çocukları, babaları, anaları var. Herkes ekmek peşinde koşuyor!..."²³²

2.3.Makineleşmenin Etkileri

Makineleşmenin etkilerine değinmeden önce gelen tarım aletlerinin ne şekilde dağıtıldığına değinmekte fayda var. Marshal planı gereğince ithal edilecek traktörlerden Adana ilinin ihtiyacının tespitine Ziraat Müdürlüğü tarafından başlanmıştır. Marshal planı gereğince ilimize gelecek olan traktörlerden faydalanmak isteyen çiftçilerimiz Ziraat Müdürlüğünde bulunan beyannameleri doldurmak zorundadırlar. Beş yüz dönümden fazla araziye bilfiil eken veya ortaklıkla beş yüz dönümden fazla araziye işleyenler traktör alabileceklerdir. Traktörler peşin bedelle veya dört seneyi geçmemek üzere taksitle verilecektir. Tarım Bakanlığınca hazırlanan talimata göre tahsis edilecek traktörlerin büyüklüğü arazinin büyüklüğüne bağlı olacaktır.²³³

Makineleşmenin sağladığı faydalar arasında, farklı iş kollarının ortaya çıktığı söylenebilir. Yaşar Kemal'in romanlarına konu olan Çukurova anlatımlarında değindiği üzere, *"...1949 yılı... Adana'nın hayatında büyük değişiklik oldu. Bir Traktör akınıdır başladı. Al alana. Önüne gelen traktöre saldırdı. Beş onunu, hiç gereği yokken alanını mı, iki gün içinde yepyeni traktörü çalıştıramayıp parçalayanını mı ararsın... bir traktör hummasıdır sardı Çukurova'yı..."*

²³² Hacısalioğlu, a.g.t., s.71.

²³³ Türk Sözü, 19 Şubat 1949, s. 1-3

Adana'da kasabalarda, kime kimi sorsam, kimi arasam," çocuklar ne yapıyorlar?" desem, iki kişiden biri mutlak çocuğunun şoför yahut makinist olduğunu söylüyor. Bu, hayret edilecek bir olay değildir. Çukurova öylesine motorla (traktör) dolmuş ki... Yüz dönüm, yüz elli dönüm toprağı olan köylü, bir traktör alıp evin kapısına dayamış.²³⁴ Buradan yola çıkarak şunu söylemekte fayda var tamircilik, şoförlük gibi yeni iş kollarının ortaya çıkmasıyla bölge insanına istihdam olanakları doğmuştur. Zira makineleşmenin faydalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Emeğin verimini, üreticinin gelirini ve ücretleri yükseltir.

Zamandan tasarruf sağlar.

Emekten tasarruf sağlar.

Mevsimlik faaliyetlerde ve belli aylarda işçi talebini arttırır.

Tarımda çalışan aktif nüfus bazı amaçlar için azaltır. Sanayileşme planının gerekli kıldığı işgücünü sağlamak için.

Emek yerine geçerek işgücü yetersizliğini gidermektedir.

Üretim hacmini ve kalitesini arttırır.

Bazı mahsulün üretimini sonlandırarak, bazı ürünlerin üretimine ise olanak hazırlamaktadır.

İş hayvanlarına olan ihtiyacı azaltmış ve böylece onların bakım masraflarından tasarruf sağlamıştır.

Kredi talebini de arttırmıştır. Akaryakıt, tamirat, vs. masrafları tohum, ilaç, gübre girdi fiyatları artmış ama bankacılık da gelişmeye başlamıştır.

Köy ve kentli ilişkilerini genişletmiştir.

İstihdamı arttırabilir. Yılda çok üretim yapmak, çeşitli ürün için gerekli kaynakların hazırlanması ve kullanılması işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Üretim ile ürün elde edilişi arasındaki süreyi de belli ölçüde kısaltır.

Üretim için toprağı daha kolay, daha rahat bir biçimde ve çok daha kısa sürede hazırlar.²³⁵

Gelen traktörlerle toprağın ilkel yöntemlerle işlenmesine son verilmiş emeğin yerini makinenin almasıyla ilk defa tarımsal makinelerle işlenecek olan toprakta verim

²³⁴Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s.30.

²³⁵Ali Özgüven, *Tarım ekonomisi ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997, s.101.

artmış bu da çiftçinin çalışma motivasyonunu arttırmıştır. Bu durum Yaşar Kemal'in Yusufçuk Yusuf adlı romanına şu şekilde yansımıştır, "*Şu bataklıktan kurtulmuş yağlı, bereket fışkıran toprağa belki de dünya kurulduğundan bu yana saban girmemiş, bu toprak bütün balını içinde saklamıştır. Yüz bin yıldır balı alınmamış bir peteğe benzer.*

Yeni toprağa arkasında büyük kötenlerle traktörler girmişti. Yabanıl toprak renk renk, boy boy traktörlerin çektiği kötenlerle ölüm kalım savaşındaydı. Kendini ele vermemek insanoğlunun demirine, taraktörüne, kul köle olmamak için var gücüyle dayatıyordu. Ama yenilecekti. Yenilecek ve büyük, sulu, insan başı büyüklüğünde portakallar, kan kırmızısı şeftaliler, ballı incirler, içinden ışıktandırılmış kehribarlar gibi incirler, sarı, altın ışıltısında karakılçık ekinler, pampalpampal açılmış pamuklar verecekti.

Ve turuncu traktörün üstünde olan Habip Usta aşkla, şehvetle toprağı deşen traktörünü sürüyordu. Elli yaşlarındaydı. Çok yanık, kırıksıklıkları derin, olgun bir yüzü, sütbeyaz saçı ve bıyıkları vardı. Yılların güneşi gözlerini kırıksık içinde bırakmış, gözleri kırışığa batmıştı. Habip Usta Çukurova'ya gelen ilk traktörü kendisinin kullandığını önüne gelene söyler, bununla övünürdü... Gerçekten traktörü çok severdi.

Ve şimdi bu yüz bin yıllık bakire bataklık toprağını sürmekten mutluydu. Toprak derine iden büyük pulluğun ağzında ufalanıyor, peynir gibi sağa yatıp, yağlı sırtı ışıldıyor. Yerden pulluk demirinin her işleyişinde yeni, taze, baş döndüren bir koku fışkırıyor. Toprak sürülüyor, ufalanıyor, açılıyor, güzelleşiyor, kokuyordu.

Bir dümdüz ovaya traktörlerle düşmüş, gece gündüz demiyor, toprakla cebelleşiyordu. Bu toprağı sürmekten o kadar mutluydu ki, gece de ancak bir iki saat uyuyordu. Bu toprakta daha üç dört ay çalışılırdı. Bu da onu daha çok mutlu kılıyordu.²³⁶

Makineleşmeyle birlikte emeğin yoğun olduğu tarımda/toprakta çalışanlar işlerini kaybettiler bir işsizlik ortamı doğmuştur. Yaşar Kemal'in romanında değindiği gibi " *...Eskiden bütün Orta Anadolu, yakın iller iş için yazın Çukurova'ya inerlerdi. Yüz binler iş bulurdu. Şimdi yok. Topraksız köylü yarıcıydı. Şimdi yok. Topraksız köylü ırgattı. Şimdi değil. Herkes, hiç olmazsa karnını doyuracak bir parça ekmek*

²³⁶ Yaşar Kemal, *Yusufçuk Yusuf (Akçasazın Ağaları 2)*, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2008, s. 421-423.

*bulurdu. Şimdi değil. Çukurova insanının macerası büyük..."*²³⁷

Makineleşme, az işgücünün istihdamını gerektirdiğinden işsizliğe yol açmaktadır. Böylece, işgücü faydasız bir hale gelir.

Emeğin niteliğini değiştirir. Fiziki güç kullanarak yapılan bir iş, makine karşısında fiziki güce bir de makineyi yönetmek için bilgi eklenmiştir.

Makinenin gelişmesi, yönetimi güçleştirmiş, maliyetleri yükseltmiştir. Makinelerin amortismanı ve risk payları fazladır. Üstelik her makine her toprak ile uyum sağlayamaz.

Teknik gelişmeler karşısında değer kaybeder. Pahalı bir makineyi yılın belli günlerinde kullanmak sadece ağır amortismanlara değil, aynı zamanda bazı parçaların değişmesi, teknolojik değer kaybına da sebep olmaktadır.

Bir makine, diğer bir makinenin de alımını zorunlu kılabilir.

Üreticileri tarımsal ürün piyasalarına yöneltir.

Masraf kapılarını (yedek parça gibi) açmakta, makine yılın belli aylarında çalışmaktadır ve artan yatırımlar amortisman (aşınma) paylarını dolayısıyla fiyatları yükseltmektedir.

Tarım alanları dağınık olduğu için makineleri tamir edecek işyerlerinin kurulması zordur.²³⁸

Sonuç olarak tarımda makine kullanımının zamanla yaygınlaşması işçiye duyulan ihtiyacı azaltsa da tamamen bitiremedi. Çünkü makinelerin birçoğu öncelikle ekim amaçlı olarak kullanıldı. Hububat üretiminde makine kullanımı geniş arazilerde işçiye olan ihtiyacı minimum düzeye düşürürken pamuk ziraatinde aynı etkiyi gösteremedi. Çapanın ve toplanmanın elle yapılması bu alandaki işçiliği daha uzun süre canlı tuttu. Çukurova'da tarım işçiliği, ürün çeşidi, modern tarım usüllerinin gelişmesi ve mekanik tarımın yaygınlaşması gibi hususlarla bağlantılı olarak ve değişerek günümüze kadar geldi.²³⁹

²³⁷ Yaşar Kemal, *Bu Diyar Baştan Başa*, Cem Yay. İstanbul. 1971 S. 32

²³⁸ Ahmet Yıldız, "Tarım Alanında Makineleşmenin İstihdam Üzerindeki Etkileri", Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı E-MBA Programı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, s.13-14.

²³⁹ Kırpık, *a.g.m*, s. 412.

2.4. Köyden Kente Göç Olgusu ve Gecekondulaşma

Ülkemizde 1950'ler de başlayan kırsaldaki makineleşme nedeniyle bölgedeki işsizliğin artması ve geçim kaygıları topraksız kitleleri büyük şehirlere göç etmeye zorlamıştır. Dolayısıyla insan emeğine dayanan birçok işi tarım araçlarının devralması ve işlerin daha seri ve etkili şekilde yapılmaya başlanması bu alandaki işsizliğin artmasına neden olmuş ve büyük kentlere göç artmıştır. Bu göç artışlarının sonucu olarak kentteki konut kiralari artmıştır, bu nedenle çalışanların da ya şehir dışlarına doğru yerleşmeye ya da iş yerlerinin yakınlarına gecekondu yapmaya yöneldiği görülür. Bu yönelişi yetersiz altyapı sorunu ve şehir merkezinden uzaklaşanlar için ulaşım sorununu da beraberinde getirir.²⁴⁰ İşçilerin beslenmelerindeki yetersizliğin yanı sıra dönem itibariyle zatürree ve sıtma da baş edilmesi gereken yaygın hastalıklar arasındadır. Bunların yanı sıra iş yerindeki denetimleri yetersiz, meydana gelen iş kazaları ise yoğunluklu olarak işçilerden değil makinelerin kalitesinin düşük olması ve alt yapı nedeniyle meydana gelmektedir.²⁴¹

Makinenin tarım alanına girişi ile farklılık gösteren insan ve toprak ilişkileri toplumsal dinamiklerin tamamına sirayet etmekteydi. Yoksullaşan ırgatlar toprak sahiplerinin teknolojik ve siyasal dönüşümler karşısında kendilerini yeniden konumlandırmaya çalışıyorlardı. Bu noktada görüşme yaptığımız, Adana Seyhan Ziraat Odası yönetim kurulu üyelerinden Rıfat Kodal'ın tespitiyle, "tarımda makineleşmeyle kırsaldan kente göçün nedenlerini, insanların düzenli bir iş, daha iyi bir gelir, sendika gibi sosyal hakların olduğu işleri tercih ettiklerini ifade etmiştir."²⁴²

Çukurova'nın geleneksel tarım işçiliği paralelinde gelişen makineleşmeyle birlikte değişen toplumsal olgular içinde farklı etnik gruplara mensup insanları da bir

²⁴⁰ Güzel, "İkinci Dünya Savaşı Boyunca Emek ve Sermaye", s.211. Devlet işletmelerinde istihdam edilenlere sunulan toplu konut imkânları ise yeterli olmaz. Özel sektör işçileri ise bu sorunu kooperatifçiliğe girerek çözmeye uğraşmışlarsa da bundan istenen sonuç alınamaz. A. Özsun, "İşletmeler Bakanlığı Teşkilatına Ait Kanun Tasarısında Bulunması Gereken Sosyal İşler Mevzuları", *İş Dergisi*, XV.,100, 1 Şubat 1949, s.8-12 Aktaran:Güzel, "İkinci Dünya Savaşı Boyunca Emek ve Sermaye",s.212.

²⁴¹ Güzel, *a.g.m.*,s.212-213.

²⁴²Röportaj, Seyhan Ziraat Odası yönetim kurulu üyesi Rıfat Kodal, 04.01.2013, Adana.

araya getirmiştir.²⁴³ Yine bu çerçevede tekstil, gıda, hizmet gibi sektörlerin gelişmesiyle bu göç hareketi hız kazandı.

Eskimiş kurumların, göç ile birlikte kentlere yığılan nüfusun iş ve konut talebine yeterli karşılığı verememesi sonucu yeni bir sektörün yani gecekondu olgusunun ortaya çıkması ve yoğun göç alan şehirlerde gettolaşma benzeri yerleşim alanları oluşması bir yandan toplum kesimleri arasında genel bir gerilime yol açarken, bir yandan da gecekondu alanlarında kendine özgü bir kurallar ve ilişkiler sisteminin doğmasına neden olmuş; gecekondu, düşük yaşam standardına sahip, içinde yaşayanların taleplerini genellikle çatışmalı ve sert olarak ifade etmelerini zorunlu kılan, kendi içinde gerilimli kentsel ortamlar haline gelmiştir.²⁴⁴

2.5. Toplumun Kültürel Yapısına Etkisi

1946-1960 arası yıllar Amerikan yardımlarıyla beraber Türk toplumunda belli ölçülerde davranış değişikliğinde beraber getirdi. Türkiye'nin görünümü farklılaşmaya başlamıştır. Ekonomik ve politik değişimler zaman içinde kültür alanına da yansımaya başlamıştır. Uygulanan tarım politikaları sonucu kırsal nüfusun kentlere gelmesi ile bir yandan da çevre değerleride kentlere geliyordu. Gündelik hayatın dokusu Batılı değerlerle yeniden inşa edilmiştir. 1960'a kadar "nasıl yaşanacağı"nı genel olarak belirleyen toplumsal referans kaynakları aile, akraba ve yerel unsurlardır. Bu tarihten itibaren hızlanan iletişim, nüfusun tarımdan kopmaya başlaması ve toplumsal hareketliliğin yoğunlaşması nedenleriyle geleneksel yapı çözülmüş ve batılı değerler kendiliğinden benimsenmeye başlanmıştır.²⁴⁵ 1949 Yılıının son günlerinde Türk-Amerikan kültürel ilişkileri konusunda önemli bir gelişme yaşanmıştır. 27 Aralık 1949'da Türkiye ve Amerika arasında bir " Kültür Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşma gereğince, Türkiye Amerikaya borçlu olduğu yarım milyon doları Türkiye'de bazı kültürel faaliyetlere sarf edecektir. ²⁴⁶1950 yılının başlarında Türk ve Amerikan kadınlarının birbirlerini tanımalarını sağlayacak, aralarındaki dostluğu kuvvetlendirecek

²⁴³Funda Masdar, "Türk Sinemasında Orhan Kemal Uyarlamaları: Yedi Örnek", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van, 2011, s.149.

²⁴⁴Sema Erder, *Kentsel Gerilim*, Um:ag Vakfı Yay., Ankara, 2002, s.292-296.

²⁴⁵Marım,a.g.,t,s.172.

²⁴⁶a.g.t, s.171.

bir adım atılarak Ankara'da "Türk-Amerikan Kadınlar Derneği" kurulmuştur. Derneğin amacı Türk ve Amerikan kadınları arasındaki ilişkiyi artırmak, Amerikalı kadınlara Türkiye'yi tanıtmak olarak belirlenmiştir.²⁴⁷

Türkiye'de 1950'li yıllarda sinema-edebiyat ilişkisi farklı bir boyut kazanmış, 27 Mayıs 1960'dan sonra yürürlüğe giren anayasanın belli özgürlükler sağlaması; bu ilişkiye fikirsel alışveriş anlamında yeni bir boyut kazandırmış, sinemacıları topluma dönmeye, toplumsal-siyasal olanla ilgilenmeye, ülke gerçeklerini konu edinen yapıtlar veren edebiyatçılarla daha sık çalışmaya yönlendirmişti. Dönemin toplumcu gerçekçi kalemlerinden olan Orhan Kemal de bu ilişkiye edebi üslubu ve diyaloglarındaki başarısıyla dâhil olan yazarlarımızdandır.²⁴⁸

Gerek Marshall yardımlarının sağladığı kısmi ekonomik rahatlık, gerekse de çok partili hayata geçiş ve 1960 anayasasının sağladığı özgürlük ortamı 15 Eylül 1914'de Adana'nın Ceyhan ilçesinde doğan Orhan Kemal eserleriyle, toplumsal yaşamımızın değişim dönemlerini birey-toplum ilişkileri çerçevesinde gerçekçi bir biçimde dile getiren, tarla ırgatlarından fabrika işçilerine uzanan, kimi zaman emekçileri, kimi zaman işsiz insanları konu edinen, ekmek kavgası veren yoksul kesimin yaşamını anlatır.²⁴⁹

Toplumcu gerçekçi akımın temel unsuru olan 'ezilen insan' ise hemen tüm yapıtlarının ana kahramanlarıdır. Çukurova olgusunu, kırsal kesimin ve taşranın bütün gerçekliğini eserlerinde konu edinen yazar. Türkiye'nin tarihsel süreci ile modernleşme, tarımda makineleşme, kırsal alanda toprak ilişkileri, abrikalaşma, kapitalizmin etkileri ve sömürü düzenini bütün çıplaklığı ve yazara yüklediği sorumlulukla kaleme almıştır. Tanık olduğu dönemi ve tanık olduğu insanları yazan Orhan Kemal, tanık olmayı yeterli bulmamış, insanları anlama, yaşam mücadelelerine katkı sunmayı da ihmal etmemiş hatta bunu yazarın en büyük sorumluluğu olarak kabul etmiştir.²⁵⁰

Marshall yardımlarının Çukurovada yarattığı toplumsal değişimin bir diğer yüzü de bölgenin kültürel kodlarına hâkim olan ve Çukurova gerçekliğini sosyal ve ekonomik olgularıyla beraber mükemmel şekilde eserlerinde işleyen Orhan Kemal'dir. Zira yazar, kente göç süreciyle birlikte Adana'dan aldığı küçük adamın kentin varoşlarına,

²⁴⁷Marım, *a.g.t.*, s. 171.

²⁴⁸Funda Masdar, "Orhan Kemal Uyarlamalarında Çukurova Gerçeğinin Yansımaları", *TurkishStudies-International PeriodicalfortheLanguages, LiteratureandHistory of theTurkishorTurkic Volume 7/4*, Ankara , Fall 2012, p.2388,

²⁴⁹Masdar, *a.g.m.*, s.,2388.

²⁵⁰ Asım Bezirci, *Orhan Kemal*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 47.

fabrikalarına ama aynı küçük hayatlarla taşır. Bu defa konular kentte var olma ayakta kalma mücadelesine dönüşür.²⁵¹

2.6. Arabesk Kültürün Oluşması ve Yarattığı Elitler

Bu başlığın yegane önermesi arabeskin bir anomali değil, Türkiye'nin modernleşmesindeki mekânsal ve simgesel göç ile inşa edilen ve yaşayan popüler kültürün tarihi bir biçimlenmesi olduğudur. Zira bu melez kültür, kırsal göçmen kitlelerinin 1950'lerden itibaren Türk toplumundaki hızlı modernleşmeyle biçimlenen yaşantılarını dile getirmiş, bu kitlelerce popüler hale getirilmiştir.²⁵² Bu kültür, bir zamanlar Cumhuriyet'in temeli olarak saygı gösterilen, göç edip yedek iş gücü olarak kent merkezlerinin sınırında yaşamaya başlamalarıyla ortaya çıkan kitleleri, yerleşik öteki kentlilerce istenmeyen köylülerin çok tartışılan kent kültürüdür. Bu bakımdan, arabeskin hikâyesi Üçüncü Dünya denen ülkelerin "Batılılaşması"nında hikayesidir ve arabeskin anlaşılması, Türkiye'deki modernleşme sürecinin ve projesinin çelişkilerini ve karasızlıklarını kavramada son derece önemlidir.²⁵³

Köyden çalışmak üzere kente göç eden insanların uyum süreci içerisinde duygusal dünyalarında hissettikleri göç etmeden önce yaşadıkları ortam ile yeni yerleştikleri ortamı kıyaslayıp nispeten 'ferah' duygusu hissederlerken, daha sonraki dönemlerde kendilerini kentlilerle kıyasladıklarında 'yoksulluk' hissiyatında oldukları görülür. Dolayısıyla 1960'ların sonlarında gecekondualarda yaşayan kırsal göçmenlerin özlemlerini yakalayan bu arabesk kültür, özünde Türk klasik ve halk müziği motiflerinin Batı ve Mısır unsurlarıyla iç içe geçtiği yeni bir karma tarzıdır. Yine bir müzik terimi olarak "Arabesk" evrensel müzik kurallarının dışında gelişen bir müzik çeşidi olarak isimlendirilebilir. Arabesk kavramı kültürel anlamda ise ne köyde ne de kentte görülen kentleşme ile birlikte oluşan ve gelişen yeni bir çeşit kent kültürü ve kentte oluşan yaşam tarzını ifade etmektedir.

Bu kültürü besleyen asıl faktörün yoksulluk olduğunu kabul edersek bireyin temel yaşam kaynaklarından yoksun olması ki bunlar yeme, içme, barınma, ısınma,

²⁵¹ Ali İhsan Kolcu, *Cumhuriyet Edebiyatı II*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2008. s.2392.

²⁵² Meral Özbek, *Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği*, s. 169.

www.ata.boun.edu.tr(e.t 23.10.2016)

²⁵³ Özbek, *a.g.m.*, s.169.

eğitim ve sağlık gibi temel gereksinimlerdir, bireyin bu öğeleri karşılayacak maddi gücünün olmaması yoksulluğu getirmiştir. Kendini yoksul hisseden birey aynı zamanda toplum içerisinde yabancılaşacaktır. Yoksulluk, çoğunlukla süreklilik gösteren bir durumdur. Yeterli eğitim alamamış, kendisine düzenli bir gelir getirecek bir mesleği olmayan, dayanışma ağlarının dışında kalan bir bireyin yoksulluktan kurtulabilmesi neredeyse olanaksızdır. Yoksul ailelerin çocukları da genellikle yoksul olmaya mahkûmdur. Çünkü ailenin geçimine katkı sağlamak için küçük yaşta çalışmaya başlayan ve bu yüzden öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalan çocuklar da nitelikli bir iş gücü haline gelme şansı bulamamaktadır.²⁵⁴

Bir başka açıdan yoksulluk, genellikle iki şekilde tanımlanmaktadır: 1) Mutlak yoksulluk: İnsanın biyolojik olarak ihtiyaç duyduğu kaloriyi ve gerekli diğer besin bileşenlerini alamamasıdır. 2) Görelî yoksulluk: Toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalınmasıdır. Günümüzde yoksulluk denildiğinde daha çok görelî yoksulluk kavramı anlaşılmaktadır.²⁵⁵

Arabesk kültür ve müziği üzerine fikir yürütmenin bir diğer yolu, halk kimliğinin, yani kentleşen halk sınıflarının Türkiye'deki özgül kapitalist modernleşme sürecine tepkilerinin mecazi bir biçimi olarak görmektir. Resmi kültür politikaları, serpiyen piyasa güçleri, yeni ortaya çıkan kültür sanayii ve kentin kenar mahallelerindeki değişen yaşam şartları gibi bir dizi etki arabesk kültür ve müziğini beslemiştir.²⁵⁶

Görüldüğü gibi köyden kente göç ile kentte oluşan yoksulluk ciddi ilişki içindedir. Yoksulluk yaşadığı için kente göç eden ve mesleki olarak herhangi bir vasma sahip olmayan dolayısıyla düzenli bir iş bulamayan göçmen kitlesi kent yoksulu olma gerçekliği ile karşı karşıya kalmıştır. Köyden kente göç eden göçmenlerin barınma, iş bulma gibi konularda aile, akraba hemşeri dayanışması içinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla modernleşmeye hem tepki veren hem de onay veren spontan bir halk tepkisi görülür. Göç eden köylülerin daha kendilerinin herhangi bir işleri olmamasına karşın, tanıştıkları kişilere "hemşerilerinin" fabrikasında iş olanağı olduğunu, kendilerine de iş

²⁵⁴ Mübaccel B. Kıray, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, y.y. 1998, s.150.

²⁵⁵ İlhan Tekeli, "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", "Yoksulluk Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk Kent Yoksulluğu, <http://www.tesev.org.tr> (06.08.2013).

²⁵⁶ Özbek, *a.g.m* s.169

olanağı vaat eden mektuptan söz ederler."...*Kendiliğimizden gidilir mi? Bize haber saldı, biz de eh dedik gidiyoruz...*"²⁵⁷ Orhan Kemal'in Çukurova'da köylüler ve çalışma hayatı konularına yer verdiği Bereketli Topraklar Üzerinde isimli romanında bahsettiği gibi birbirlerine destek olmak ve dayanışma gayreti içinde oldukları söylenebilir.

Türk halk şiiri ve müziğindeki protesto geleneği 1950'lerin sonlarında canlanmıştı. O sırada âşıklar beraberlerinde bağlamalarını ve yeni şiirlerini de getirerek büyük kentlere göç ediyorlardı; bu şiirler artık zengin ile fakir arasındaki basit çatışmalar üzerinde durmuyor, "yoz toplumsal düzen"i protesto eden daha incelikli temalar içeriyordu. Canlanan protesto geleneği Adanalı Ferdi Tayfur'un²⁵⁸ arabesk müziğine de yansımıştı, ama o bunu sulandırıp harmanlayarak kitle tüketimine dönük yeni bir hümanizm geleneği yarattı. Gencebay'ın en ünlü şarkılarından "Batsın Bu Dünya"nın başlığı toptan bir reddedişi belirtiyormuş gibi görünse de, bu değişimden hoşnuttu. Ona göre bu değişim dışlama ya da zor yerine, özümseme ve sevecenlik yoluyla gerçekleşmeliydi. Şarkının başlığı kapitalist modernleşmenin insanlıktan çıkarıcı saldırılarına karşı insanların duygusal tepkilerini güçlendirmeye yönelikti.

Örneğin Adana Pamuk işçilerinin durumu İbrahim Tatlıses'in '*Yorgunum*' adlı parçasında ifadesini bulur. Parçada geçen '*yalvardım benimle gelen olmadı*', '*yalvardım elimden tutan olmadı*' gibi betimlemeler her yoksul için çekici ifadelerdi.

Öte yandan en ünlü arabesk şarkıcılar İstanbul dışından gelmiş kişilerdi. Şöhretleri ve popülerlikleri geldikleri bölgeyle ve söz konusu bölgeden İstanbul'a yönelik göçün boyutuyla aşağı yukarı çakışıyordu. Orhan Gencebay göçmenlerin Anadolu'nun orta ve kuzey kesimlerinden İstanbul'a akın ettiği 1960'ların sonlarında şöhrete kavuştu. Ferdi Tayfur ve Müslüm Gürses²⁵⁹ güneyden ve doğudan gelme

²⁵⁷ Orhan Kemal, *a.g.e.*, s.23.

²⁵⁸ Ferdi Tayfur, 1945 yılında Adana'da doğdu. İcracı, sinema oyuncusu ve bestecidir. Babasının ölümü üzerine tahsilini yarıda bırakarak küçük yaşlarda bir çiftlikte çalışmaya başladı. 1961'de şarkıcı olmak amacıyla İstanbul'a geldiyse de tutunamadı ve tekrar Adana'ya geri döndü. 1968 yılında bir kez daha İstanbul'a gelerek ilk 45'lik plağını yaptı fakat bir türlü sesini duyuramadı. Birkaç yıl arayla yaptığı *Huzurum Kalmadı* ve *Kır Çiçekleri* gibi plakları istenilen sonucu vermese de şarkıcının isminin yavaş yavaş duyulmasını sağladı.

1974'de çıkardığı *Bana Gerçekleri Söyle* isimli plağı ile adından söz ettirmeye başladı. 1975 yılında *Çeşme* adlı şarkısı ile büyük ün kazanan şarkıcı, 1979'da ilk filmi *Çeşme*'yi çekerek sinemaya adım attı. Pek çok halk konseri ve gazino programı yaptı. Yaklaşık 50 albüme imza atan Tayfur, 30'un üzerinde sinema filminde rol aldı. Arabesk müziğin ilk döneminden başlayarak büyük ün kazanan Tayfur, ilerleyen yıllarda halkın "Baba" sıfatını kullandığı birkaç arabesk müzik şarkıcısından biri oldu.

²⁵⁹ Müslüm Gürses, 1953 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İcracı ve sinema oyuncusu idi. Üç yaşındayken ailesi ile birlikte Urfa'ya yerleşti. Müziğe, 1966'da Adana'da bir çay bahçesinde şarkı söyleyerek

göçmenlerin İstanbulu doldurduğu 1970'lerin sonlarında popülerliklerinin doruğuna ulaştılar. İbrahim Tatlıses ve Emrah ise Güneydoğu bölgesinden insanların kitlesel boyutlarda İstanbul'a ayak bastığı 1980'lerin yıldızlarıydı. İyi arabesk şarkıcıların geldikleri bölgenin özgün aksanı, ses yapısı, imge ve gelenekleriyle müziklerine ayrı bir hava katmalarına karşın, yoksul ve güçsüzlerin gözünde hepsinin çekiciliği aynıydı.²⁶⁰

Yılmaz Güney 1937 yılında Adana'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Asıl adı Yılmaz Hamitoğlu Pütün olan Güney, yedi yaşına kadar mutlu bir çocukluk geçirir. Bu tarihten sonra babasının ikinci karısını almasıyla bu mutluluğa gölge düşmeye başladıysa da, Güney, ileride bu yılları sanatçılığını borçlu olduğu yıllar olarak anacaktır. Annesinin söylediği şarkılar ve masallar ile babasının çaldığı saz onu derinden etkilemiştir. İlkokulu iki ayrı yerde okuyan Güney, ortaokul ve lise yıllarında, gazete ve gazoz satıcılığı, pamuk işçiliği, ırgatlara suculuk, arabacılık, çıraklık gibi bir sürü işe girip çıkarak harçlığını çıkarır. Bu işler ona aynı zamanda engin bir hayat tecrübesi kazandırır.²⁶¹ Yıllar sonra çocukluğuna ilişkin şunları söyleyecektir Güney: “Sınıfsal farklılığın ne olduğunu ilk, zengin çocuklarıyla oynarken fark etmiştim. Annem, yazın babamla birlikte tarlalarda ırgatlık eder, kışınsa hizmetçilik yapardı.²⁶² Güney 1952'de Adana'da bir film şirketinde “pursantaj” memurluğuyla işe başlamış, 1953'ten beri dergilerde yazılar yazmış, 1958'de Atıf Yılmaz'ın asistanlığıyla sinemaya geçmiş, birçok filminin senaryosunu yazmış, 4 film yönetmiş, 1,5 yıl hapiste yatmış, canlandırdığı tipler gibi “ezik, içine dönük, yalnız, hırçın, inatçı, ama umudunu yitirmeyen” bir “çirkin adam”...²⁶³

Güney'in zorlu yaşam deneyimi aynı zamanda sınıfsal bilinç sıçrayışının köşe taşlarıydı. Zira hayatına yön verecek olan sinemayla ilk tanışıklığı on dört yaşındayken, film dağıtım şirketlerinde çalışmasıyla başlar. Her köşe başında bir yazlık sinamanın

başladı. Yanı sıra terzi çıraklığı ve kunduracılık yaptı. 1967 yılında TRT Adana-Çukurova Radyosu'na girerek her hafta cumartesi günü burada canlı olarak türküler seslendirdi. *Emmioğlu/Ovada Taşa Basma* isimli ilk 45'lik plağı 1968'de çıktı. Daha sonra İstanbul'a geldi ve kendisine büyük ün kazandıracak olan *Sevda Yüklü Kervanlar/Vurma Güzel* isimli plağını çıkardı. Askerlik görevini yaptıktan sonra İstanbul'a geri dönerek plâk çalışmalarına devam etti. Sinemaya 1980 yılında çevirdiği filmlerle adım atan Gürses, 38 filmde rol aldı ve onlarca plâğa imza attı. Arabesk müziğin ilk döneminden başlayarak büyük ün kazanan Gürses, ilerleyen yıllarda halkın “Baba” sıfatını kullandığı birkaç arabesk müzik şarkıcısından biri oldu.

²⁶⁰ Özbek, a.g.m., s.176

²⁶¹ Fahrettin Varol, Yılmaz Güney Sinemasının İdeolojik ve Gerçekçi Sinama Dilinin Çözümlemesi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu 2016, s. 58

²⁶² Varol, a.g.e. s. 59

²⁶³ Atilla Dorsay, *Yılmaz Güney Kitabı*, Güney Yayınları, İstanbul 2005, s. 30

olduğu Adana'nın 50'li yıllarında, mahallenin tüm çocukları gibi o da, hurda bisikletinde paslı film kutuları taşıyarak çıkagelen 'esmer, İnce adamı' bekler. Güney sinema yaşamını, sırasıyla 'senaryosunu yazdığı', 'oyunculuğunu yaptığı' 'senaryosunun yazıp oynadığı' ve 'senaryosunu, oyunculuğunu, yönetmenliğini tümüyle üstlendiği filmler olmak üzere dört bölümde toplayabiliriz.²⁶⁴

1970'de yönettiği Umut'la Türk sinemasında yeni bir dönem açar Yılmaz Güney. 'Toplumsal gerçekçilik' açısından ilginç gözlemlere dayalı Umut, bir başyapıt olarak Türk sinema tarihine geçer. Güneyin sinemasına genel olarak baktığımızda, özündeki zengin ayrıntılar dikkatimizi çeker. Bütünüyle 'insan'a dönük bir sinemadır.²⁶⁵ Yenice'de okul yoktu 6 kilometre uzaklıktaki Kadıköy, daha büyüktü. Sabah erkenden kalkıp yola çıkıyor, 6 kilometre yürüyüp okula varıyor, akşam yine yürüyerek dönüyordu. 7 yaşındaki çocuk, günde 12 kilometrelik bir zorunlu yürüyüş yapıyordu. Dolayısıyla bu yaşanmışlık Güney'de yaratıcı olma, boyun eğip teslim olmamak, kurulu düzenin çarklarına çomak sokmak gibi Güneyin yaşam felsefesini oluşturmaktaydı.²⁶⁶

Sonuç olarak İbrahim Tatlıses, Ferdi Tayfur, Emrah, Müslüm Gürses ve Orhan Gencebay ve Yılmaz Güney, ayrıca burada sadece isimlerini zikredeceğimiz Mersin'li İsmail, Kör Kemal gibi Çukurova bölgesinden çıkmış ve buradaki insanların hislerine tercuman olmuş isimler Türk modernleşme çabasının kaçınılmaz bir sonucu olan göç olgusuyla beraber oluşan arabesk kültürün yarattığı elitlerdir. Tüm bu değerlendirmeler ve tespitler şüphesiz genel olarak Çukurova, özel olarak da Adana'dan bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla kültürel anlamda yaşanan bu kod değişikliğinin bir sonucudur arabesk.

2.7. Adana'da Sendikalaşma (Örgütlenme Çabaları)

Marshall Planı'nın Türkiye emek hareketi üzerindeki en önemli etkisi, işçi sınıfının, 1946 yılında Cemiyetler Yasası'nda yapılan bir değişikliklerle, sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağının kaldırılması sonrasında başlayan örgütlenme çabalarına,

²⁶⁴ Ağah Özgüç, Bütün Filmleriyle Yılmaz Güney, Agorakitaplığı, İstanbul 2005, s. 1

²⁶⁵ Özgüç, a.g.e. s. 14

²⁶⁶ Nihat Mehram, Yılmaz Güney'le Yasaklı Yıllar, Everest yayınları, İstanbul 2008, s. 35

sınıf uzlaşmasına dayalı ve Amerikan tarzı sendikacılık anlayışına kanalize etme çabalarında somutlanmıştır, Cemiyetler Yasası'nda yapılan söz konusu değişiklik sonrasında, sosyalist hareketin de etkisiyle, Türkiye işçi sınıfının örgütlenme çabaları hız kazanmış ve birçok sendika kurulmuştur.²⁶⁷ O dönem de çalışma koşulları son derece iptidai idi. İşçilerin teminini sağlayan elçilik mekanizmasının kendine has vasıfları, imtiyaz ve görevleri bulunur. Elçiler, yaşadığı yerde geçimini sağlayamayan ve para kazanmak isteyen kişileri toplayarak, pamuk çapalama ve toplama mevsiminde işçilik yapmak üzere bölgeye getirirler. Murat Şeker, Türkiye'de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi adlı çalışmasında, pamuk çapasında çalışmak için Çukurova'ya gelen mevsimlik işçilerin, kamyonla yolcu taşımacılığı yasak olduğu halde, işçilerin taşınması için buna izin verildiğinden bahsetmektedir. Amaçlanan, tarım işçilerinin çalışacakları yere en az maliyetle ulaştırılmalarıdır; bu sebeple de güvenlik konusu göz ardı edilmiştir.²⁶⁸ Hal böyleyken koşulların iyileştirilmesi talebiyle işçiler arasında örgütlenme gayretleri başlamıştır.

Tarsus'ta özellikle iplik-dokuma tekstil gibi sanayinin gelişmesi ile kurulan fabrikalarda binlerce işçinin çalışmasını da beraberinde getiriyordu. Ancak ücretlerin düşüklüğü ve çalışma koşullarının ağırlığı nedeniyle çeşitli iş kollarında sendikal örgütlenme ve hak arama çabaları ortaya çıkmaya başladı. 1946'da İşçi Sigortaları Kurumu adıyla çalışmaya başlayan SSK'nın hizmetlerinden, aynı yıllarda Çukurova bölgesindeki işçilerde yararlanmaya başlamıştır.

Bu yıllarda Tarsus'ta da tek partili dönemden çok partili döneme geçişin etkileri yaşandı. Sendikalar yasasının çıkmasının ardından kentte çeşitli iş kollarında çok sayıda bağımsız sendika kuruldu. Tarsus'ta da çeşitli iş kollarında örgütlenmiş irili ufaklı yerel bağımsız sendikalar vardı. Bu sendikaların bir bölümü sonradan kurulan Türk-İş konfederasyonu içinde yer aldı. ABD sadece "Marshall Planı"yla para vermedi. Bir de Türk-İş'le, Amerikan sendikacılığını vermiş oldu.²⁶⁹

²⁶⁷ Tören, *a.g.t.*, s.182.

²⁶⁸ Hacısalihoğlu, *a.g.t.*, s.86.

²⁶⁹ Pişmanlık, *a.g.e.*, s.87.

SONUÇ

İkinci dünya savaşı sonrasında oluşan enkazı kaldırmak adına Amerika tarafından ortaya atılan Marshall Planı Amerika açısından başarılı olduğunu söyleyebilmek mümkün iken, Türkiye açısından aynı başarıyı sağladığı söylenemez.

Türkiye'nin ikinci Amerika olacağı ve zenginleşeceği yargısı ile ekonomik buhrandan kurtuluş yolu olarak gördüğü planın olumsuz etkilerini zamanla Türkiye anlayabilmiştir.

Plan kapsamında Türkiye'ye çok sayıda tarım aleti gelmiş, sulama olanakları artmış, başta gübre kullanımı olmak üzere modern tarım yöntemleri yaygınlaşmıştır. Ancak burda değinilmesi gereken önemli bir nokta ise bu tarım aletlerinin bakım, onarım ve yedek parça temini için, gelen tarım aletlerinin tutarından daha fazla harcamalar yapılmıştır.

Tarımda makineleşme, özellikle verimliliğin artmasında önemli rol oynamış, ayrıca Adana ikliminin yılda birden çok ürün yetiştirmeye elverişli olması, bu ürünler için birçok tarım aleti, teçizat ve makineleri kullanması, mevsimlik işsizlik oranının düşürmesi ve işgücü verimini artırması önemli bir unsurdur. Bunun yanı sıra birçok tarım ürünündeki üretim artışının nedeni işlenebilir toprağın genişlemesidir. Tarım aletlerinin artmasının diğer bir etkisinde, emek yoğun bir şekilde tarımda çalışanlar işsiz kalmış bununla beraber tamircilik, tarım aleti üretimi, sulama teknikleri gibi farklı iş kolları oluşmuştur. Ayrıca, özellikle kırsal üretim bölgelerini önemli ticaret merkezlerine bağlayan yollara ağırlık veren bayındırlık faaliyetleri de, bir yandan tarım ürünlerinin (ve madenlerin) pazara ulaşmasını diğer yandan da Türkiye coğrafyasının bütünleşmiş bir Pazar haline gelmesini sağlamıştır.

Genel olarak Çukurova özel olarak Adana'da, alt yapı, ulaştırma, makineleşme gibi alanlardaki yapısal dönüşümler emek yoğun üretim biçimini değiştirmiş makineleşmeyle sağlanan üretim artışı gerçekleşmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, ziraat alet ve makineleri çiftçiye yüksek fiyatla satılmıştır. Yedek parça ve makinelerin tamir ihtiyaçları karşılanamadı. Bu nedenle teknik üretim araçları yaygınlaşamadı.

Bu durum her ne kadar tarımda bir ürün artışına vesile olmuş ve traktör, motor tamirciliği, tarım aleti üretimi gibi farklı iş kolları gelişmişse de, bu durum süreklilik arz etmemiştir. Tarıma bağlı olan toplumsal yapı kısmen değişmiştir. Tüm bu gelişmelere

rağmen Türkiye'de tarım üretimi uluslararası düzeyde rekabet edecek düzeye ulaşamamıştır. Bunun nedenleri ise, Türkiye tarımının üretim hacminin darlığı, verim ve ürün kalitesinin düşüklüğü nedeniyle rekabet edememiştir. Zira tüm bu çabalar sonucunda makine ve yedek parça üretimi, lisans, patent, tohum gibi katma değer yaratacak ürünler geliştirilememiştir.

Türkiye'nin siyasal, ekonomik ve sosyal alanda modernleşmeyi yaşadığı 1945 ve sonrası yıllarda tarımda çalışanlar bağlamında baktığımızda köylüler toplumsal dönüşümlerin, kapitalist ilişkilerin, toprak kavgalarının ve sömürüye maruz kalan insanların dış etkenlerle çarpıştığı noktadadır. Sosyolojik olgular bağlamında şekillenen bu olay örgüleri toplumsal dinamiklere paralel olarak köyden kente doğru bir akış gösterir. Makineleşme ile insan gücüne olan ihtiyacın azalması ve işsizliğin artması beraberinde büyük kentlere zorunlu göçe neden olmuştur. Bu göç kentlerde kira artışlarına yol açtığından şehrin kenarlarında ya da iş buldukları fabrikalara yakın gecekondü yapıları oluşmaya başlamıştır. Nihai olarak bu göçler sonucunda insanlar şehirdeki tekstil, gıda ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmişlerdir.

Toplumsal açıdan 1946-1953 yılları tüm sosyal sınıfların ekonomik durumlarının ve yaşam koşullarının görece düzeldiği, gelirlerinde artışların olduğu buna mukabil ücretli (ırgatlar) çalışanların gelirlerinin düştüğü, traktör ve tarım aleti sayısının artması sulama imkânlarının gelişmesi ile büyük toprak sahiplerinin gelirlerinde büyük oranda artış olurken, geniş köylü kitlelerinin ise değişen fiyat hareketlerine bağlı olarak gelirlerinin düştüğü görülmüştür.

Marshall yardımlarının Türkiye'de ve özellikle tarımsal potansiyelinden dolayı Çukurova bölgesinde toprak işçileri üzerinde yarattığı etki bakımından ele alırsak, . Çalışanlar, toprak ağalarının yarattığı tedirginlikle, sürekli siyasal ve sosyal baskılara maruz kalmıştır, tarımda makineleşme ve zirai aletlerin modernleşmesi, toprakta çalışanların sayısını büyük oranda azaltmıştır. Bunun nedeni özellikle büyük toprak sahiplerinin siyasi nüfuzları idi. Toplumsal dinamiklerin keskinliği, siyasal, ideolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel iniş çıkışlar varlığını korumaktadır. Ve bu iniş çıkışlar toplumsal dokuda etnik, ideolojik, ekonomik farklılıkları daha belirgin hale getirip yoksul-varsıl karşıt sınıflar yaratmıştır. Ayrıca Marshall yardımları kapsamında gelen tarım aletlerinin kullanımı tarımda ciddi bir üretim artışı sağlamış oluşan sermaye birikimi Adana sanayisinin gelişmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adana Sanayi Odası, *Adana Sanayi Tarihi*, 1. Baskı, Adana, Yeniden Grup Matbaacılık, 2008.
- Akalın, Cüneyt, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar-Belgeler (1945-1952)*, 1. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003.
- Akgül, Seyit Ali, *Çağının Tanığı:Yeni Adana*, y.y., Bilgi Ofset, t.y.
- Akşin, Sina, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 4. Cilt, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.
- Arı, Tayyar, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003.
- Arık, Remzi Oğuz, *Adana Ticaret Rehberi*, y.y., 1924.
- Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi1914-1995,C.1-2*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2004.
- Ataöv, Türkkaya, *Amerika, Nato ve Türkiye*, 1.Basım, Ankara, Aydınlık Yayınevi, 1969.
- Atasagun, Yusuf Zaim, *Türkiye’de Zirai Kredi Kooperatifleri*, İstanbul, 1940
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, 2. Cilt, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2009.
- Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı 1942-1945, Cilt:15, İstanbul, Hüsnü Tabiat Basımevi, 1946.
- Bezirci, Asım, *Orhan Kemal*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1984.
- Boratav, Korkut, *Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980, İktisat Tarihi*, 4. Cilt, İstanbul, Cem Yayınları, 2000.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, İstanbul, Erçek Yayınevi, 1990.
- Boratav, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara, Savaş Yayınları, 1982.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi, (1908-2005)*, 10. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- Burçak, Rıfkı Salih, *Türkiye’de Demikrasiye Geçiş (1945-1950)*, Ankara, Olgaç Yayınları, 1979.
- Çavdar, Tevfik, *Milli Mücadele’nin Ekonomik Kökenleri*, Köz Yayınları, İstanbul, 1974.
- Deringil Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Ener, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova’ya) Bir Bakış*, 9. Baskı, Adana, Hakan Ofset, 1993.
- Emiroğlu, Kudret *Adana’ya Kar Yağmış,(Adana Üzerine Yazılar) Adana’da Sanayi ve Sanayiciler Hakkında*, drl. Behçet Çelik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Erder, Sema, *Kentsel Gerilim*, Um: ag Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- Gönlübol, Mehmet, – Ulman, Haluk, *Olaylarla Türk Dış Politikası II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)*, Ankara, Alkım Kitabevi, 1996.

- Gürler, Ali İhsan, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- Güzel, Mehmet Şehmus, “*İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye Ve Emek*” *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler (1839-1950)*, Donald Quataert, Erik Jan Zürcher (drl.), İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- Hinderink, J. – Kıray, Mübeccel, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, y.y., Praeger Publishers, 1970.
- Hogan, Michael J., “Blueprint For Recovery”, The Marshall Plan , Washington, 1997
- Kazgan, Gülten, *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, 3. Basım, Ankara, İmge Yayınevi, 2008.
- Kemal, Orhan, *Bereketli Toraklar Üzerinde*, İstanbul, Everest Yayıncılık, 2010.
- Kemal, Yaşar, *Bu Diyar Baştan Başa*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1971.
- Kemal, Yaşar, *Yusufçuk Yusuf (Akçasazın Ağaları 2)*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Kissinger, Henry, *Diplomasi*, (çev) İbrahim H. Kurt, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Kocabaşoğlu, Uygur vd. *Türkiye İş Bankası Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001.
- Kolcu, Ali İhsan, *Cumhuriyet Edebiyatı II*, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınları, 2008.
- Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, İstanbul, Yordam Kitap, 2012.
- Mehram, Nihat, Yılmaz Güney’le Yasaklı Yıllar, Everest yayınları, İstanbul 2008
- Milward, Alan S., *The Reconstruction of Western Europe (1945-51)*, California, University of California Press, 1984.
- Nadi, Nadir, *Perde Aralığından*, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1979.
- Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt1:1919-1980*, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2004.
- Önal, Nevzat Evrim, *Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü*, 2. Baskı, İstanbul, Yazılama Yayınevi, , 2012.
- Öymen, Altan, *Değişim Yılları*, İstanbul, Doğan Kitapları, 2004.
- Özgüven, Ali, *Tarım Ekonomisi ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.
- Pişmanlık, Uğur, *Tarsus İşçi Sınıfı Tarihi*, İstanbul, Yazılama Yayıncılık, 2013.
- Robinson, D. Richard, “*Village Economics*”, RDR 36, Letter to the Institute of Current World Affairs, 8 Ağustos 1949.
- Selen, Hamit Sadi, *İktisadi Türkiye*, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1934.
- Soysal, İsmail, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1954-1975)*, İstanbul, İsis Yayıncılık, 1997.
- Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, 1998.
- Tekeli, İlhan,-İlkin, Selim *İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Tekeli, İlhan,-İlkin, Selim *İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

- Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, t.y.
- Toker, Metin, *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990.
- Türk Ziraat Kongresi 1, *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, y.y., 1938.
- Yücel, İlhan, *ADANA "Adana'da Sanayi"*, Ankara, Kültür Ofset, 1994.

• Makaleler

- Athanase J. Sbarounis, “Marshall Planı ve Karşılıklı Güvenlik Ekonomisi” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 12, S.3-4, (Nisan1951-Temmuz1951), ss.72-108.
- Mısırlı, *Uluslar arası Ticaret Dergisi Çukurova Nüshası*, Varol Matbaası İstanbul 1953.
- Ayşegül Şentürk ‘1931 Matbuat Kanunu’ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar.’ *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXX/1. 2015.
- Aytül Tamer, "Muhayyel Komünizm: Türk Sağının Anti-Komünizm Propagandası", *Doğu Batı Dergisi*, Ekim 2011, ss.23-35
- Bahadır Eser - Özlem Demirkıran - Eda Çiçek, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasetinin Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SDUSBED)*, 2011/2, S.14.
- Burcu Bostanoğlu, "ABD'nin Latin Amerika Retoriğinden Örnekler", *Avrasya Dosyası*, C.1, No.4, 1995. ss.34-35.
- Cevdet Kırpık, “Osmanlıdan Cumhuriyet’e Adana Tarım İşçileri”, *Tarihte Adana ve Çukurova* C. 3, Nobel Kitabevi, Adana 2016.
- Çağrı Erhan, "Avrupa'nın İntiharı" ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1943, S.51(1), ss.259.
- Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı*, Cilt 51, S.1, 1996, ss.283-284.
- Esat Çam, "Türkiye'de Sanayileşmenin Siyasal Gelişme Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 1979, ss.35.
- Fazlı Meto, "Marshall Planını Türk Çiftçisine Sağlayacağı Faydalar" *Çiftçi Yolu Dergisi*, 1948, c.2, S.18, s. 3.
- Funda Masdar, "Orhan Kemal Uyarlamalarında Çukurova Gerçeğinin Yansımaları", *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of the Turkish or Turkic Volume 7/4*, Ankara, Fall 2012, p.2388.

- İsmail Hüsrev Tökin, “Türk Köylüsünü Topraklandırmalı, Fakat Nasıl?”, *Kadro*, 1933, sayı 21.
- İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri”, *Kadro*, Mart 1932, sayı 3, ss. 34.
- İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri”, *Kadro*, Mart 1932, sayı 3.
- Muhammet Güçlü, Varlık Vergisi Seyhan (Adana) Uygulaması, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, c, XXI, No 203, Ekim/Kasım-1997, ss. 31-35.
- Muzaffer Alap, "Çukurova Çiftçisi ve Kuraklık Felaketi", *Çiftçi Yolu Dergisi*, 1947, c. 1, S.3, s. 3
- Muzaffer Alap, "Çukurovada İstihsal Ve İstihlak Kooperatifleri Kurmanın Zamanı Gelmedi mi", *Çiftçi Yolu Dergisi*, 1947, c. 1, S.5, s.9.
- Necmeddin Sadak, Türk Sovyet Münasebeti, *Aydın Tarihi*, Temmuz, 1945, s.86.
- Oral Sander, "Türk-Amerikan İlişkileri", 1947-1964, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi Yayınları*, S.42, 1979. ss.34-38
- Oya Köymen, "Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar - Üretenler - Patronlar", *Mülkiye*, 2009, Cilt XXXIII, Sayı:262, s.29.
- Ömer Lütfü Barkan, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu ve Türkiye’de Zirai Reformun Ana Meseleleri,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ekim 1944- Ocak 1945, C. VI, s. 90.
- Pelin Güney, "Marshall Planı: Avrupa Birliği'nin İnşasında Amerikan Harcı", *Ankara, Avrupa Çalışmaları Dergisi*, S. 5(3), 2006, ss.37-40.
- Selahaddin Onur, "Çukurovada Köy Kalkınma Davası" *Çiftçi Yolu Dergisi*, 1947, C.1, S.4, s.4.
- Selahaddin Onur, "Çukurovada Kuvvetli Bir Çiftçi Bankasına İhtiyaç Vardır", *Çiftçi Yolu Dergisi*, 1948, C.1, S.11, s.3.
- Selda Kırış - Buket İlhan, "Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar", *Milli Eğitim Dergisi*, S.188, 2010. s.17-20.
- Süleyman Barda, “Amerikan İktisadi Yardımı ve Türkiye”, *İktisat ve Maliye Mecmuası*, C. 2, 15 Ağustos 1955, s.5.
- Türkiye’de Zirai Makineleşme, Ziraatta Makina Kullanılmasının Doğurduğu Teknik, Ekonomik ve Sosyal Meseleler Üzerine Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, S,39-21, 1954, s. 99-100.
- Yavuz Güler, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt V, S.2, 2004
- Zafer Toprak, “ 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova’da Emek ve Sermaye”, *Toplumsal Tarih*, S.191, Kasım 2009, s.70-79.

• Tezler

- Ahmet Yıldız, "Tarım Alanında Makineleşmenin İstihdam Üzerindeki Etkileri", Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı E-MBA Programı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014
- Bilgehan Bülbül, "Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı (1948-1957)", Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2006
- E. Betül Çakırca, "1946-1950 Arasında Türkiye ve ABD Yardımları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001
- Elif Hacısalıhoğlu, "1945-1960 Döneminde Türkiye'de Çalışma Yaşamının Orhan Kemal Romanlarında Temsili", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008
- Emine Özerinç, "Orhan Kemal'in Fabrika ve Toprak İşçilerini Konu Alan Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var ve Hanımın Çiftliği Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kuzey Kıbrıs, 2010
- Funda Masdar, "Türk Sinemasında Orhan Kemal Uyarlamaları: Yedi Örnek", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van, 2011
- Nuri Karakaş, "Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2008
- Perihan Ünlü Soylu, "Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Sonrasında İktisadi Politikanın Dönüşüm (1945- 1950)", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü , (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015
- Tolga Tören, "Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006
- Yüksel Marım, "1946-1960 Arası Amerikan Yardımlarının Ekonomik ve Sosyal Yapıya Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2009

Süreli Yayınlar

- Adana Ticaret ve Sanayi Odası Gazetesi, 1961
- Ayın Tarihi, 1945 Temmuz
- Bugün Gazetesi 1953
- Cumhuriyet Gazetesi
- Gece Postası Gazetesi, 14 Temmuz 1947.
- Hürriyet Gazetesi, 11 Aralık 2016.
- Karınca Dergisi, Temmuz 1934, sayı 2
- Ticaret ve Sanayi Odası Gazetesi, 21 Temmuz 1966.

- Türk Sözü Gazetesi, 1949
- Uluslar Arası Ticaret Dergisi Çukurova Nüshası 1953.
- Yeni Adana Gazetesi 1948-1949-1951-1954

• İnternet Kaynakları

- Hakkı Uyar, "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Kadrolarının İkinci Meşrutiyet'ten ve Birinci Dünya Savaşı'ndan Çıkardığı Dersler'', *Belgi*, Kış 2014, Pamukkale, S.7, s.832-833. www.pau.edu.tr/atam/tr/sayfa/belgi-sayi-07 Erişim tarihi: 29.10.2016. 14.44.
- İlhan Tekeli, "Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", "Yoksulluk Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk Kent Yoksulluğu, <http://www.tesev.org.tr> (06.08.2013).
- TBMM ZC, Dönem 8, Cilt 10, Birleşim 37,2.2.1948., s.4-5., <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c010/tbmm08010037.pdf>, (20.01.2013)

• Raporlar ve Diğerleri

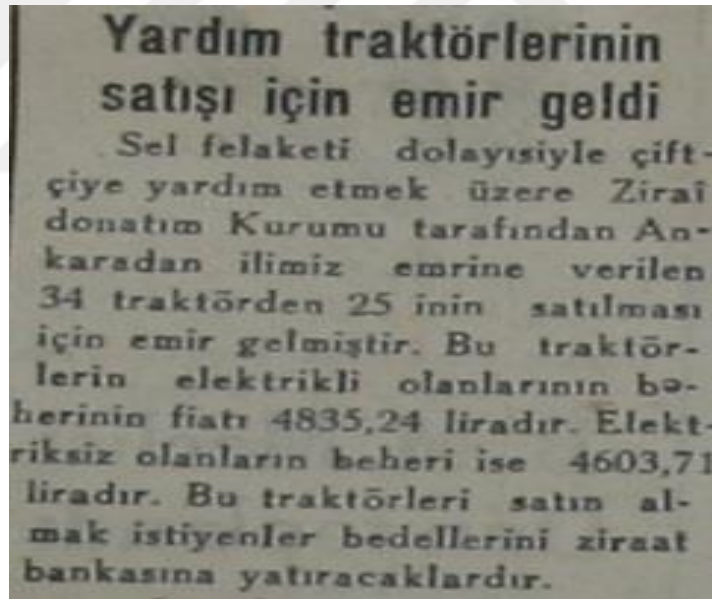
- Adana Güçbirliği Vakfı Sosyo-Ekonomik Rapor, s. 395-396
- Adana I. Noterliği, 5 Temmuz 1966 tarih, 6993 ve 6395 sayılı tutanak ve ekleri
- Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, Ankara,1938, Takım 22, s. 32-33, 43.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara
- Max Weston Thornburg - Graham Spry – George Soule; *Turkey-An Economic Appraisal*, Bu raporun çevirileri için bkn. Max W. Thornburg; Türkiye Nasıl Yükselir ve Max Weston Thornburg; *Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi*
- Türkiye'de Marşal Planı, Cilt 6, s.12-13
- Türkiye'de Marşal Planı,Cilt23,s.18
- Türkiye'deMarşalPlanı,Cilt13,s.23
- Türkiye'deMarşalPlanı,Cilt14,s.20–21
- Türkiye'deMarşalPlanı,Cilt19,s.16
- Türkiye'deMarşalPlanı,Cilt38, s32

EKLER

EK 1. Marshall Yardımıyla İlgili Gazete Kupürleri

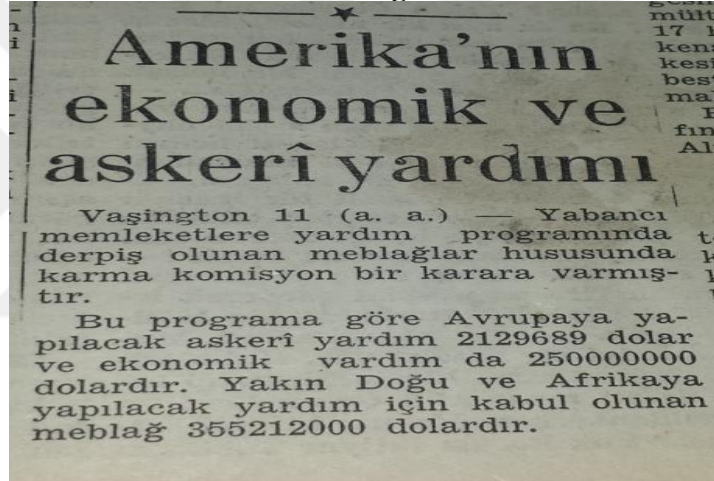
7 Ocak 1953 Bugün Gazetesi

6 Mayıs 1948 Yeni Adana

17 Ocak 1953 Bugün Gazetesi

Karataş yolu inşa edilirken

Çukurova Bölgesin'de yapılan yol tetkikleri

Vecdi Diker ve Villiam bölgemizde

Tarsus - Adana yolu asfaltlanıyor

Bir müddet önce başlanmış olan büyük yol programımız üzerinde tetkiklerde bulunmak üzere bölgemize gelmiş bulunan Bayındırlık Bakanlığı Şö-seler Dairesi Başkanı Vecdi Diker ile kendisine refakat eden Yollar Grubu Başkanı Mr. Villiam, Bak m Şefi Mr. Marsh ve diğer Türk ve yabancı uzmanlar Adana, Mersin

ve İskenderunda tetkiklerine devam etmektedir'ler.

Bugün Hatay yollarını in-celiyerek yarın Ankaraya av-det edecek olan Türk ve Ame-rikan yol uzmanlarının bu in-celemeleri, bölgemiz yol prog-ramının gelişmesi bakımından çok faydalı olmuştur. Bu konu etrafında aldığımız tamamlan-

(Sona üçüncü sayfa)

26 Şubat 1949 Türk Sözü

21 Nisan 1949 Türk Sözü

6 Mayıs 1949 Türk Sözü

(Sonu 3. üncü sayfa)
Marşal Yardımından Seyhana ayrılan

Traktörler öbürgün çiftçilere dağıtılıyor

İlimize 200 kadar traktör ayrıldı; buna mukabil de 903 talep var !

Marşal Plânı yardımı gereğince çiftçilerimize verilecek olan traktör dağıtımı için bir komisyonun kurulacağını ve ihtiyaca göre bu komisyonca çiftçilerimize traktör dağıtımı yapılacağını yazmıştık.

Bu arada komisyon bir kaç kere toplanmış; ilçelerimizden gerekli olan bilgi gelmediği için bu toplantılarda bir karara varılamamıştır.

Dün bu hususta edindiğimiz

tamamlayıcı bilgiye göre, son olarak Kozan ve Kaşirli'den de gerekli olan malûmat gelmiş ve istek listeleri bu suretle tamamlanmıştır. Yalnız muhtelif büyüklükte olmak üzere Seyhan iline ayrılan 200 kadar traktörü almak için tam 903 istekli çiftçi mevcuttur. Bunun için de komisyon, bazı hususları dikkate de almak zorunda olduğu kanaatine vararak pazartesi günü bir toplantı yapmaya karar vermiştir.

11 Nisan 1949 Türk Sözü

Marşal Plâni Yardımı gereğince

Seyhan'a tahsis olunan tarım makineleri tevziatı dün başladı

İlk partide büyük çiftçilere 15 traktör ile 37 biçer döğer tahsis edildi; tevziata bugün devam ediliyor

Toprak Bayramı bütün yurttaki kutlandı

Toprak Bayramı bütün yurttaki gibi pazar günü de ülkemizde parlak bir törenle kutlanmıştır.

Töreni takip etmek isteyenler, sabahın erken saatlerinde Atatürk Parkında toplanmış; saat 8.30 da Halkevi Bando-

Marşal Plâni yardımı gereğince çiftçilerimize verilmek üzere Seyhan İline ayrılan 400 kadar muhtelif büyüklükteki traktörlerin ilk tevziatı dün Valinin Başkanlığında toplanan özel komisyon tarafından yapılmıştır.

Bu tevziatta işlettiği arazi miktarı ve ihtiyaç nazarı itibara alınmış ve bu tetkiklere gereken ehemmiyet verilmiştir.

İlk tevziat miktarı 42 olup bunlardan 18 tanesi 50 beygir kuvvetinden fazla olan traktör; diğer 47 tanesi de biçer -

döğerdir.

50 beygir kuvvetinden fazla olan traktörler, 4000 dönümden yukarı olan arazi sahiplerine verilmiş olup bunlardan 10 tanesi Adanaya 3 ü Ceyhana, 1 i Kozana, diğeri de Kadirli çiftçilerine ayrılmıştır.

Diğer 37 adet Biçer - Döğer de, yine işletmiş olduğu arazi miktarına ve ihtiyaca göre dağıtılacaktır.

Komisyon bugün de tevziata devam edecek ve 50 çeki kuvvetindeki küçük traktörlerle, pulukların dağıtımını yapacaktır.

14 Haziran 1949 Türk Sözü

(Soru üçüncü sayfa) (Soru 3. önce sayfa)

Traktör, biçer döğەر ve pullukların tevziatına dün de devam olundu

KOMİSYON BUGÜN DE ÇALIŞMAYA DEVAM EDECEK

Dünkü tevziat 500-4000 dönüm sahiplerine yapıldı

Marşal Plânı yardımı gereğince çiftçilerimize verilmekte olan traktörlerin dağıtımına dün Vali Zühtü Durukan'ın başkanlığında toplanan komisyon tarafından devam edilmiştir.

Dünkü tevziatta 50 çeki beygir kuvvetinden az olan traktörler dağıtılmış ve 2000-4000 dönüm arazi sahibi olan çiftçilere 24-36 çeki beygir kuvvetindeki traktörler, 500-1000 dönüm arasında arazisi olan çiftçiler de 24 çeki beygir kuvvetinde olan traktörler dağıtılmıştır.

Bu dağıtımda 71 adet traktör verilmiş; bunlardan 30 tanesi Adana, 1 tanesi Kozan, 15 tanesi Kadirli, 22 tanesi Ceyhan ve 3 tanesi de Osmaniye

(Soru üçüncü sayfa)

OTOPSİ Raporu

Şehit Fuat Güzal

15 Haziran 1949 Türk Sözü

Marşal Plâni'ndan ilk yol malzemesi İskenderunda

Beş milyon dolarlık malzemenin boşaltılması dolayısıyla İskenderunda heyecanlı bir tören yapıldı

Bundan evvel Askerî Yardım Programı gereğince yurda getirilen malzeme yol inşaatında kullanılıyor

İskenderun 24 (Özel muha-
birimiz bildiriyor) — İskenderun
iskelesinde Marşal Plâni gere-
ğince memleketimize ayrılan tah-
sisattan 5 milyon dolarlık yol
inşa malzemesinin gelmiye baş-

laması dolayısıyla dün bir tören
yapılmıştır. Türk ve Amerikan
bayraklarıyla donatılmış iskelede
hazır bulunan bando tarafından
İstiklâl Marşı ve Amerikan Milli

★ Sonu 2 nci sahifede

25 Eylül 1949 Türk Sözü

Türkiyenin yol programında kullanmak için

Amerika'dan makine ve yol malzemesi geliyor

Mr. Hilts'in hakkımızdaki sözleri

Vaşington 16 (a.a.) - Türkiye'ye gelmek üzere 350 büyük tipte kamyon ve on tane kar temizleme makinesi Baltimore'de Maryland'dan hareket etmiştir. Bu malzeme Türkiye'nin yol programında kullanılmak üzere gelen munzam malzemedir. Bu yollar programı, bilindiğı gibi, Amerikan yol uzmanları ve Türk mühendis ve işçilerinin işbirliğıyle tatbik edilmektedir.

Programın gayesi Türk istih-sal merkezlerinden yüzlerce ki-

lometre uzakta olan limanlara malların kolaylıkla ve daha çabuk naklini temindir. Bu program Amerika Birleşik devletlerinin Türkiye'ye yardım programından ayrılan beş milyon dolar ve İktisadi İşbirliğı İdaresi tahsisatından ayrılan beş milyonluk ilâve kredi ile tatbik edilmektedir. Önümüzdeki sene Haziranda bir diğer on milyon dolarlık tahsisat ayrılması kararlaştırılmıştır. O zamana kadar 1000 kadar

Bunu 3 üncü sahifede

17 Aralık 1949 Türk Sözü

Churchill Mersinde

Mersin 23 (Özel muh-biri-
miz bildiriyor) — İngiltere'nin en büyük av silâhları fabrikatörü Mr. Churchill, yanında Türk yenire tanınmış dokuz avcısı olduğu halde, bugün Mersine gelmiştir. Mr. Churchill yanında Mersin avcıları olduğu halde Tarsus ve Mersin harâ-linde avlanmaya başlamışlardır. Misafir avcılar pazara kadar şehrimizde kalacaklardır.

Mr. Churchill İngiliz Kralının av hocası olup kendisi dâir yaca meşhur bir avcıdır.

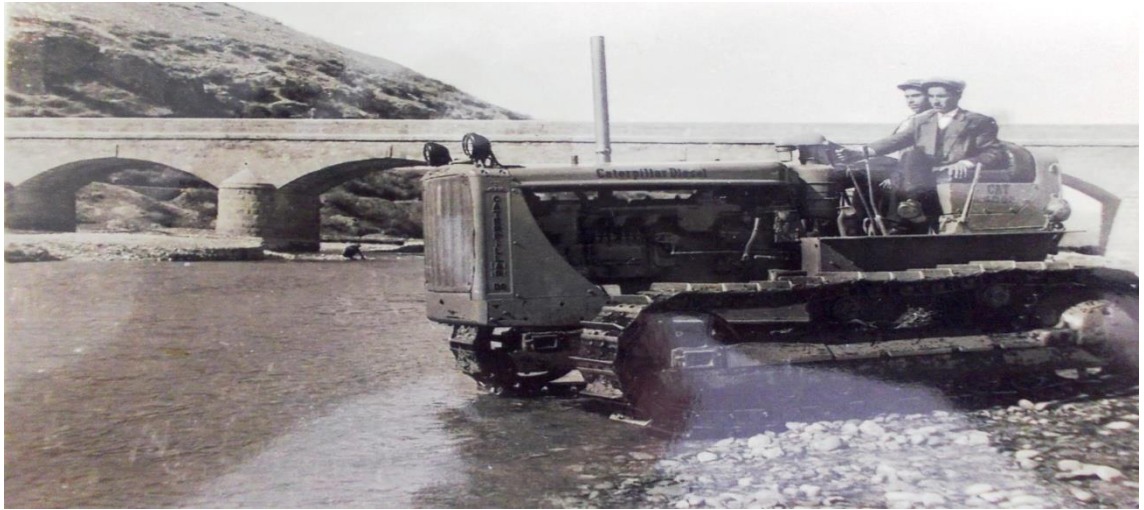
24 Şubat 1949 Türk Sözü

**EK 2. Marshall Yardımlarıyla Alınan ve Adana'da Kullanılan Tarım Aletleri ve
Traktörler**

15 Mart 1948 Yeni Adana

EK 3. Cumhuriyet Arşivi

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

İSTANBUL LİMANINA GÖRE Massey-Harris No.726 Bıçerdöğür

İthal tarihi	Gümrük kapısı malİYETİ	Gümrük kapısı Satış fiyatı	Masraflar (Nakliye+Sigorta+ Montaj)	Şube satış Fiatı	Şubenin Adı
Mayıs 1951	10.478.- TL.	12.564.- TL.	362.- TL.	12.926.-	Eskişehir
Aralık 1951	11.754.- "	14.093.- TL.	520.- "	14.613.-	Ankara
Haziran 1952	12.291.- "	14.738.- "	415.- "	15.153.-	Eskişehir
Şubat 1953	12.280.- "	14.724.- "	444.- "	15.168.-	Ankara

Massey-Harris 744D. Standart traktör

Mayıs 1951	6.410.- TL.	8.070.- TL.	513.- TL.	8.583.-	Ankara
Şubat 1952	7.244.- "	8.686.- "	736.- "	9.422.-	Ankara
Eylül 1952	7.453.- "	8.937.- "	536.- "	9.473.-	Ankara
Mart 1953	7.080.- "	8.498.- "	637.- "	9.125.-	Ankara

Not: 1) Kurum, gümrük kapısı maliyet fiyatlarına umumî idare masrafları dahil % 20 kâr ilâve etmektedir.
2) Şube fiyatları masraflarındaki değişiklikler, bazı malların münasip vagonlara tahmil edilememesi, kamyonla sevki gibi emillerden doğmaktadır.

030 01 1076756

9

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 107 - Dosya No: 675 - Sıra No: 6

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

İSKENDERUN LİMANINA GÖRE Massey-Harris No.726 Bıçerdöğür

İthal Tarihi	Gümrük kapısı malİYETİ	Gümrük kapısı Satış fiyatı	Masraflar (Nakliye+Sigorta+ montaj)	Şube satış fiatı	Şubenin Adı
Mayıs 1951	10.230.- TL.	12.438.- TL.	312.- TL.	12.750.-	Adana
			437.- "	12.975.-	Dişarbakır
Aralık 1951	11.434.- "	13.721.- "	312.- "	14.033.-	Adana
			417.- "	14.148.-	Dişarbakır
Haziran 1952	11.581.- "	13.898.- "	312.- "	14.210.-	Adana
			427.- "	14.325.-	Dişarbakır

Massey-Harris 744D. Standart traktör

Mayıs 1951	6.358.- TL.	7.347.- TL.	403.- TL.	7.750.-	Adana
			453.- "	7.800.-	Dişarbakır
Şubat 1952	7.091.- "	8.510.- "	390.- "	8.900.-	Adana
			556.- "	9.066.-	Dişarbakır
Eylül 1952	7.295.- "	8.754.- "	396.- "	9.150.-	Adana
			550.- "	9.304.-	Dişarbakır

Not: 1) Kurum, gümrük kapısı maliyet fiyatlarına umumî idare masrafları dahil % 20 kâr ilâve etmektedir.
2) Şube fiyatları masraflarındaki değişiklikler, bazı malların münasip vagonlara tahmil edilememesi, kamyonla sevki gibi emillerden doğmaktadır.

030 01 1076756

8

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 107 - Dosya No: 675 - Sıra No: 6

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T.C. Ziraat Bankası kredileriyle satılan traktörlerin mukayeseli fiyat artışını gösterir cetvel.

F İ R M A L A R	1950	1951	1952	1953
<u>Yakındoğu T.A.Ş.</u>				
Fahr D-17	-	6000	7.13,73	-
" D-30	-	8500	1153,20	-
<u>Matas T.A.Ş.</u>				
Turner 40HP-St	-	10573,10	10750,-	-
" 40HP)St Hid.	-	-	11107,42	12500.-
<u>Tamalı T.A.Ş.</u>				
Ferguson Benzini	4270.-	4655,-	5600.-	5660.-
" Gazli	-	-	-	-
<u>Razıp Sarı Mahmutoğlu</u>				
Hancmag R40	10500.-	10892.-	-	-
K55	-	16392.-	17291.-	-
R45	-	12307.-	12.650.-	12650.-
R28	-	8654.-	8.580.-	8614.-
R28 Hid.	-	10226.-	9.350.-	9380.-
R22	-	7174.34	7.450.-	7450.-
<u>Tavlan Etiker</u>				
Dieselross	7450.-	7450.-	7.474.-	8184.-
F28P1)	-	-	-	-
<u>Maraton Ltd.Ş.</u>				
Oumdx 16 V2	-	10900.-	11.950.-	12500.-

N O T e

Bu liste mmhteviyatı Liberasyon yolu ile ithal edilmiştir.

630 01 10767516

7

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİ

T.C. Ziraat Bankası kredileriyle satılan Biçer-
Düğerlerin mukayeseli fiyat artışını göste-
rir cetvel.

F İ R M A	1950	1951	1952	1953
<u>Cukurova İthalat ve</u> <u>İhracat T.A.Ş.</u>				
John - Deere 55 Biçer-Düğer	15919	16598	17958	18060,80
<u>Türk İnter A.Ş.</u> <u>No.Cornick 125 Spv.</u> <u>Biçer-Düğer</u>	1584,52	16178,50	16786,97	
<u>Yakındoğu T.T.A.Ş.</u> <u>Alles Scharmers</u> <u>60 Allcrop</u>	5990,32	5813,80	6755,-	
<u>Neptun Ticaret T.A.Ş.</u> <u>Case A-6 Biçer-Düğer</u>	5334,50	5699,01	6150,90	6528,49
<u>Matas T.T.A.Ş.</u> <u>Cockshutt 7</u> <u>Biçer-Düğer</u>	-	8201,38	9469,89	-

N O T :

Bu liste muhteviyatı Biçer - Düğerler Marshall
yardımından gelmiştir.Takasla ithal edilen yoktur.

M.Ö.

030 01 107167516

6

T.C. Ziraat Bankası kredileriyle satılan traktörlerin mukayeseli fiyat artışını gösterir cetvel.

Firma	1950	1951	1952	1953
Marshall Takas	Marshall Takas	Marshall Takas	Marshall Takas	Marsh.tak.
Cukurova İthalat Ve İhracat T.A.Ş.				
John-Deere A	6383	-	7551	10500
" R	12026	12202	-	20000
Caterpillar D2	11278	-	-	23000
" D4	16000	15872	27500	30000
Türk İnter A.Ş.				
Mc.Farmal M.	7044,92	8979,70	-	14417,37
Mc. W6	6772,32	-	6845,50	13224,40
Mc. WD9	11776,56	11856,08	-	20406,57
Mc. TD9	14963,03	15168,88	16634,62	31622,31
Yakındoğu T.A.Ş.				
Alles Charners HD5	16259,15	-	25000	-
Traktor " WD	4978,20	-	6218,51	9145,21
" U	5530,02	-	-	12853,78
" B	3209,40	-	-	4511,77
Nptun T.T.A.Ş.				
Case WA	4350,36	4522,83	-	-
" SEX	4670,90	5617,09	-	-
" DEX	5747,60	6862,96	-	-
" LA	8751,79	9726,63	-	-
Matas T.T.A.Ş.				
Cochshutt 30 Hp.St.	5937,90	5965,46	7530,40	-

N O T :

Bu liste muhteviyatı traktörlerden Marshall yardımı ve takas yolu ile ithal edilenler mukayeseli olarak gösterilmiştir.

M.Ü.

030 61 1076756

5

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

TRAKTÖR VE ZİRAAT ALETLERİ FİYATLARININ
ARTIŞI HAKKINDA NOT

Son zamanlarda traktör ve ziraat aletleri fiyatlarının yükselmesi iki mühim sebeple ilgilidir.

1- DIŞ SEBEPLER :

Kıbrıs harbinin başlamasıyla endüstri ham maddeleri fiyatlarında, vergi ve resimlerde, el emeği ve ücretlerde fiyat artışı olmuş ve bunlar neticesinde makine fiyatları % 15 kadar artış göstermiştir.

Misal: 744 diesel traktörü F.O.B. İngiliz limanları ihracat fiyatı.

1951 Haziran 5908 Türk lirası.

1951 Kasım 6059 " "

1952 Nisan 6233 " "

Bu suretle 10 ay zarfında traktör fiyatları % 5 artmıştır.

Misal: 726 Massey-Harris biçerdöğür

1951 Haziran 9.555,- Türk lirası

1951 Kasım 10.180,- " "

1952 Nisan 10.590,- " "

Böylece biçerdöğürlerdeki 10 aylık fiyat artışı da % 10 nu bulmuştur

2- İÇ SEBEPLER :

Son bir kaç ay zarfında plâsman darlığı, traktör tescillerinin yapılması yüzünden iç piyasada sun'i ve gayri tabii artışlar vardır.

a) Firmalara liberasyon yolu ile getirdikleri mallar için tanınan % 35 kâr haddi plâsmanların ve malın mebzûl olduğu zamanlarda hemen hiç bir firma tarafından tatbik edilmemekte ve firmalar Donatım Kurumunun % 20 kâr haddine (idare masrafları dahil) muvazi olarak % 25 - 30 arasında değişen kâr haddleri ile çalışmaktadırlar. Mal ve plâsman darlığı dolayısıyla halen firmalar % 35 kâr haddlerini almaktadırlar.

b) Banka plâsmanı bulamayan çiftçilerden, firmaların plâsman temin edilemeyeceği ve bankaca borçlanma muamelesi yapılmıyacağı kadar muhtelif ticari yollarla (bonolar v.s.) % 35 kâr haddinden başka bono kırıdırılması ve diğer nam- lar altında para aldıkları söylenmektedir.

AŞ/BA.

030 01 107675 6

4

Marshall planı ile Yurduımıza ithal edilen Ziraat Makinaları ve vasıtaları ile zirai mücadele ilaçları tohumlarının durumunu gösterir cetvel.

Marshall planı ile Yurduımıza ithal edilen Ziraat Makinaları ve vasıtaları ile zirai mücadele ilaçları tohumlarının durumunu gösterir cetvel.

27.12.1953
Ok.

Makine ve cinsi	1949 Gelen	1950 Gelen	1951 Gelen	1952 Gelen
Traktör	4243	2196	313	697 7449
Traktör pulluğu	4581	3919	1234	100 9804
One-Way	375	1475	62	1000 3112
Hububat Mibzeri	1014	611	473	3449 5542
Pamuk Mibzeri	939	1073	1550	9 3571
Diskharrow	2044	1531	750	2137 6462
Kültivatör	1015	654	1394	73 3136
Çayır ve orak makinesi	-	259	-	5 264
Bıçır-Döşer	553	690	316	357 1916
Harman makinesi	120	-	55	106 281
Hayvan pulluğu	-	2900	43	- 2943
Trayler	135	3595	314	- 4044
Çapa makinesi	219	1718	25	- 1962
Tırmık	590	23	12	19 644
Boygir tarağı	620	-	-	- 620
Pamuk selektörü	-	17	16	- 33
Düster el ve motorlu	100	315	160	- 575
Pülverizatör	-	3200	82	68 470
Alev makinesi	-	1012	-	- 1012
Seyyar tamirhane	-	6	-	- 6
One-Way için tohum sandığı	-	-	321	344 665
Santrifüj	2	400	18	5 423
Motopomp	-	450	171	73 694
Tohum (Kg.)	-	10000	10000	50000
Kalsiyum Klorit (Kg.)	5000	10000	21000	-
Laboratuvar ekip-manları	-	10000	-	13820
Mücadele ilaçları (Kg.)	306000	-	250000	200000

Marshall planı dahilinde ithal edilen yukarıda miktarları yazılı Traktör ve Ziraat makinalarının taksitli satışı neticesinde çiftçilerin Ziraat Bankasına borçlandığı miktarlarla çiftçilerden tahsil edilen meblağlar

1949 Yılında çiftçilerin			1950 Yılında çiftçilerin		
T.L.	T.L.	T.L.	Evvelki yıl bakiyesiyle	Ödediği	Ödediği
Borçlandığı	Ödediği	Borc bakiyesi	Borçlandığı	Ödediği	Ödediği
12.371.790,42	2.692.292,13	9.679.498,29	55.334.860,31	9.857.530,80	45.477.329,51
1951 Yılında çiftçilerin			1952 Yılında çiftçilerin		
Evvelki yıl bakiyesiyle birlikte	Ödediği	Borc bakiyesi	Evvelki yıl bakiyesiyle birlikte	Ödediği	Borc bakiyesi
59.530.096,37	13.084.540,21	46.445.556,16	50.267.802,19	14.936.512,98	35.331.289,21

İ C M A L

Bankalara ödenen	40.620.000
Firmalarla satın alınırken peşin ödenen	19.000.000
Bankaya borç bakiyesi	35.281.000
Y E K Ü N	94.901.000

030 01 107 675 6

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KURUMSAL ARŞİV

Yurtdışına serbest ticaret rejimi ile ithal edilen ve
(T.C.Ziraat Bankası Kredileriyle satılan Ziraat alet
ve makinelerinin durumunu gösterir cetvel)

Makinenin cinsi	1950 Gelen	1951 Gelen	1952 Gelen	
Traktör	3783	12899	9129	25816
T.Pulluklu	1854	14420	6871	23145
One-Way	28	216	61	305
Diskharrow	-	674	3361	4035
Kültivatör	374	1178	1345	2897
Hububat mihveri	1426	423	1949	3808
Pamuk mihveri	240	898	706	1844
Çayır ve orak Mak.	7709	197	1694	9600
Bıçer-Döğür	952	569	211	1632
Bıçer-bağlar	365	85	134	584
Harman makinesi	964	883	361	2208
Çapa makinesi	994	354	95	1433
Motopomp	3836	132	1430	5398
Trayler	2929	1000	4460	8389

Yukarıdaki Ziraat Traktörleri ve makinelerinden Ziraat
Bankası kredisi ile çiftçilere intikâle etmiş olanlardan
hazırlanmış borç ve tahsilat durumu da şöyledir:

1950 Yılında çiftçilerin			1951 Yılında çiftçilerin		
Borçlandığı T.L.	Üstedığı T.L.	Borç bakiyesi T.L.	Evvelki yıl bakiyesiyle Borçlandığı T.L.	Üstedığı T.L.	Borç bakiyesi T.L.
3.866.651,27	103.443,27	3.763.208	74.601.621,36	5.844.521,36	68.757.100

1952 Yılında çiftçilerin

Evvelki yıl borç bakiyesiyle borçlandığı T.L.	Üstedığı T.L.	Borç bakiyesi T.L.
198.159.335,72	22.653.735,83	168.465.600

İ C M A L

Bankağa Ülenen	35.641.608
Bankalardan satın alınan diğer banka bakiyesi	57.700.000
Bankaya borç bakiyesi	168.465.000
Y E K Ü N	254.106.698

030 01 107 375 8

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Ziraat
Son Rakkamlar

28.5.1953

Marshall yardımından ve Liberasyon yoluyla
memlekete ithal edilen Ziraat Alet
ve makinalarının miktarı

(Mayıs 1953 başı itibarile)

Makinanın Cinsi	1949-1953	1950-1953	Yekün
	Marshall	Liberasyon	
Traktör	7.449	26.146	33.595
Traktör pulluğu	10.325	23.687	34.012
One-Way	3.291	368	3.659
Diskharrow	5.993	4.035	10.028
Kültivatör	3.136	2.897	6.033
Hububat Mibzeri	5.993	4.006	9.999
Pamuk Mibzeri	3.571	2.017	5.588
Çayır ve Orak Makinası	264	10.153	10.417
Biçer-Düğer	2.680	1.834	4.514
Biçer-Bağlar	-	685	685
Harman Makinası	410	2.335	2.745
Çapa Makinası	1.962	1.433	3.395
Motapomp	694	5.398	6.092
Trayler	4.044	8.389	12.433
Beygir tarağı	620	-	620
Pamuk Selektörü	33	-	33
Seyyar Tamirhane	6	-	6

-9-
M.Ü.

030 01 107 625 6

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 107 - Dosya No: 675 - Sıra No: 6

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

İSTANBUL LİMANINA GÖRE
Massey-Harris No.726 Bığerdüğer

İthal tarihi	Gümrük kapısı malİYETİ	Gümrük kapısı Satış fiyatı	Masraflar (Nakliye+Sigorta+ Montaj)	Şube satış Fiatı	Şubenin Adı
Mayıs 1951	10.478.- TL.	12.564.- TL.	362.- TL.	12.926.-	Eskişehir
Aralık 1951	11.754.- "	14.093.- TL.	520.- "	14.613.-	Ankara
Haziran 1952	12.291.- "	14.738.- "	415.- "	15.153.-	Eskişehir
Şubat 1953	12.280.- "	14.724.- "	444.- "	15.168.-	Ankara
Massey-Harris 744D. Standart traktör					
Mayıs 1951	6.410.- TL.	8.070.- TL.	513.- TL.	8.583.-	Ankara
Şubat 1952	7.244.- "	8.686.- "	736.- "	9.422.-	Ankara
Eylül 1952	7.453.- "	8.937.- "	536.- "	9.473.-	Ankara
Mart 1953	7.080.- "	8.488.- "	637.- "	9.125.-	Ankara

Not: 1) Kurum, gümrük kapısı maliyet fiyatlarına umumî idare masrafları dahil % 20 kâr ilâve etmektedir.
2) Şube fiyatları masraflarındaki değişiklikler, bazı malların münasip vagonlara tahmil edilememesi, kamyonla sevki gibi amillerden doğmaktadır.

030 01 1076756

9

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 107 - Dosya No: 675 - Sıra No: 6

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

İSKENDERUN LİMANINA GÖRE
Massey-Harris No.726 Bığerdüğer

İthal Tarihi	Gümrük kapısı malİYETİ	Gümrük kapısı Satış fiyatı	Masraflar (Nakliye+Sigorta+ montaj)	Şube satış fiatı	Şubenin Adı
Mayıs 1951	10.230.- TL.	12.438.- TL.	312.- TL.	12.750.-	Adana
Aralık 1951	11.434.- "	13.721.- "	437.- "	12.975.-	Dişarbakır
Haziran 1952	11.581.- "	13.898.- "	312.- "	14.033.-	Adana
			417.- "	14.148.-	Dişarbakır
			312.- "	14.210.-	Adana
			427.- "	14.325.-	Dişarbakır
Massey-Harris 744D. Standart traktör					
Mayıs 1951	6.358.- TL.	7.347.- TL.	403.- TL.	7.750.-	Adana
			453.- "	7.800.-	Dişarbakır
Şubat 1952	7.091.- "	8.510.- "	390.- "	8.900.-	Adana
			556.- "	9.086.-	Dişarbakır
Eylül 1952	7.295.- "	8.754.- "	396.- "	9.150.-	Adana
			550.- "	9.304.-	Dişarbakır

Not: 1) Kurum, gümrük kapısı maliyet fiyatlarına umumî idare masrafları dahil % 20 kâr ilâve etmektedir.
2) Şube fiyatları masraflarındaki değişiklikler, bazı malların münasip vagonlara tahmil edilememesi, kamyonla sevki gibi amillerden doğmaktadır.

030 01 1076756

8

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 107 - Dosya No: 675 - Sıra No: 6

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T.C. Ziraat Bankası kredileriyle satılan traktörlerin mukayeseli fiyat artışını gösterir cetvel.

F İ R M A L A R	1950	1951	1952	1953
<u>Yakındoğu T.A.Ş.</u>				
Fahr D-17	-	6000	7413,73	-
" D-30	-	8500	11553,20	-
<u>Matas T.A.Ş.</u>				
Turner 40HP-St	-	10573,10	10750,-	-
" 40HP)St Hid.	-	-	11107,42	12500.-
<u>Tamalı T.A.Ş.</u>				
Ferguson Benzinli	4270.-	4655,-	5600.-	5660.-
" Gazli	-	-	-	-
<u>Razıp Sarı Mahmutoğlu</u>				
Hancmag R40	10500.-	10892.-	-	-
K55	-	16392.-	17291.-	-
R45	-	12307.-	12.650.-	12650.-
R28	-	8654.-	8.580.-	8614.-
R28 Hid.	-	10226.-	9.350.-	9380.-
R22	-	7174,34	7.450.-	7450.-
<u>Tavlan Etiker</u>				
Dieselross	7450.-	7450.-	7.474.-	8184.-
F28P1)	-	-	-	-
<u>Maraton Ltd.Ş.</u>				
Oumd.x 16 V2	-	10900.-	11.950.-	12500.-

N O T e

Bu liste mmteviyatı Liberasyon yolu ile ithal edilmiştir.

630 01 10767516

7

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GENEL MÜDÜRLÜK KİTAPHANESİ

T.C. Ziraat Bankası kredileriyle satılan Biçer-
Düğerlerin mukayeseli fiyat artışını göste-
rir cetvel.

F İ R M A	1950	1951	1952	1953
<u>Cukurova İthalat ve</u> <u>İhracat T.A.Ş.</u>				
John - Deere 55 Biçer-Düğer	15919	16598	17958	18060,80
<u>Türk İnter A.Ş.</u> <u>No.Cornick 125 Spv.</u> <u>Biçer-Düğer</u>	15844,52	16178,50	16786,97	
<u>Yakındoğu T.T.A.Ş.</u> <u>Alles Scharmers</u> <u>60 Allcrop</u>	5990,32	5813,80	6755,-	
<u>Neptun Ticaret T.A.Ş.</u> <u>Case A-6 Biçer-Düğer</u>	5334,50	5699,01	6150,90	6528,49
<u>Matas T.T.A.Ş.</u> <u>Cockshutt 7</u> <u>Biçer-Düğer</u>	-	8201,38	9469,89	-

N O T :

Bu liste muhteviyatı Biçer - Düğerler Marshall
yardımından gelmiştir.Takasla ithal edilen yoktur.

M.Ö.

030 01 107167516

6

T.C. Ziraat Bankası kredileriyle satılan traktörlerin mukayeseli fiyat artışını gösterir cetvel.

Firma	1950	1951	1952	1953
Marshall Takas	Marshall Takas	Marshall Takas	Marshall Takas	Marsh.tak.
Cukurova İthalat Ve İhracat T.A.Ş.				
John-Deere A	6383	-	7551	10500
" R	12026	12202	-	20000
Caterpillar D2	11278	-	-	23000
" D4	16000	15872	27500	30000
Türk İnter A.Ş.				
Mc.Farmal M.	7044,92	8979,70	-	14417,37
Mc. W6	6772,32	-	6845,50	13224,40
Mc. WD9	11776,56	11856,08	-	20406,57
Mc. TD9	14963,03	15168,88	16634,62	31622,31
Yakındoğu T.A.Ş.				
Alles Charners HD5	16259,15	-	25000	-
Traktor " WD	4978,20	-	6218,51	9145,21
" U	5530,02	-	-	12853,78
" B	3209,40	-	-	4511,77
Nptun T.T.A.Ş.				
Case WA	4350,36	4522,83	-	-
" SEX	4670,90	5617,09	-	-
" DEX	5747,60	6862,96	-	-
" LA	8751,79	9726,63	-	-
Matas T.T.A.Ş.				
Cochshutt 30 Hp.St.	5937,90	5965,46	7530,40	-

N O T :

Bu liste muhteviyatı traktörlerden Marshall yardımı ve takas yolu ile ithal edilenler mukayeseli olarak gösterilmiştir.

M.Ü.

030 61 1076756

5

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

TRAKTÖR VE ZİRAAT ALETLERİ FİYATLARININ
ARTIŞI HAKKINDA NOT

Son zamanlarda traktör ve ziraat aletleri fiyatlarının yükselmesi iki mühim sebeple ilgilidir.

1- DIŞ SEBEPLER :

Kıbrıs harbinin başlamasıyla endüstri ham maddeleri fiyatlarında, vergi ve resimlerde, el emeği ve ücretlerde fiyat artışı olmuş ve bunlar neticesinde makine fiyatları % 15 kadar artış göstermiştir.

Misal: 744 diesel traktörü F.O.B. İngiliz limanları ihracat fiyatı.

1951 Haziran 5908 Türk lirası.

1951 Kasım 6059 " "

1952 Nisan 6233 " "

Bu suretle 10 ay zarfında traktör fiyatları % 5 artmıştır.

Misal: 726 Massey-Harris biçerdöğür

1951 Haziran 9.555,- Türk lirası

1951 Kasım 10.180,- " "

1952 Nisan 10.590,- " "

Böylece biçerdöğürlerdeki 10 aylık fiyat artışı da % 10 nu bulmuştur

2- İÇ SEBEPLER :

Son bir kaç ay zarfında plâsman darlığı, traktör tescillerinin yapılması yüzünden iç piyasada sun'i ve gayri tabii artışlar vardır.

a) Firmalara liberasyon yolu ile getirdikleri mallar için tanınan % 35 kâr haddi plâsmanların ve malın mebzûl olduğu zamanlarda hemen hiç bir firma tarafından tatbik edilmemekte ve firmalar Donatım Kurumunun % 20 kâr haddine (idare masrafları dahil) muvazi olarak % 25 - 30 arasında değişen kâr haddeleri ile çalışmaktadırlar. Mal ve plâsman darlığı dolayısıyla halen firmalar % 35 kâr haddelerini almaktadırlar.

b) Banka plâsmanı bulamayan çiftçilerden, firmaların plâsman temin edilemeyeceği ve bankaca borçlanma muamelesi yapılmıyacağı kadar muhtelif ticari yollarla (bonolar v.s.) % 35 kâr haddinden başka bono kırıdırılması ve diğer nam- lar altında para aldıkları söylenmektedir.

AŞ/BA.

030 01 107675 6

4

Marshall planı ile Yurduımıza ithal edilen Ziraat Makinaları ve vasıtaları ile zirai mücadele ilaçları tohumlarının durumunu gösterir cetvel.

Marshall planı ile Yurduımıza ithal edilen Ziraat Makinaları ve vasıtaları ile zirai mücadele ilaçları tohumlarının durumunu gösterir cetvel.

27.12.1953
Ok.

Makine ve cinsi	1949 Gelen	1950 Gelen	1951 Gelen	1952 Gelen
Traktör	4243	2196	313	697 7449
Traktör pulluğu	4581	3919	1234	100 9804
One-Way	375	1475	62	1000 3112
Hububat Mibzeri	1014	611	473	3449 5542
Pamuk Mibzeri	939	1073	1550	9 3571
Diskharrow	2044	1531	750	2137 6462
Kültivatör	1015	654	1394	73 3136
Çayır ve orak makinesi	-	259	-	5 264
Bıçır-Döşer	553	690	316	357 1916
Harman makinesi	120	-	55	106 281
Hayvan pulluğu	-	2900	43	- 2943
Trayler	135	3595	314	- 4044
Çapa makinesi	219	1718	25	- 1962
Tırmık	590	23	12	19 644
Boygir tarağı	620	-	-	- 620
Pamuk selektörü	-	17	16	- 33
Düster el ve motorlu	100	315	160	- 575
Pülverizatör	-	3200	82	68 470
Alev makinesi	-	1012	-	- 1012
Seyyar tamirhane	-	6	-	- 6
One-Way için tohum sandığı	-	-	321	344 665
Santrifüj	2	400	18	5 423
Motopomp	-	450	171	73 694
Tohum (Kg.)	-	10000	10000	50000
Kalsiyum Klorit (Kg.)	5000	10000	21000	-
Laboratuvar ekip-manları	-	10000	-	13820
Mücadele ilaçları (Kg.)	306000	-	250000	200000

Marshall planı dahilinde ithal edilen yukarıda miktarları yazılı Traktör ve Ziraat makinalarının taksitli satışı neticesinde çiftçilerin Ziraat Bankasına borçlandığı miktarlarla çiftçilerden tahsil edilen meblağlar

1949 Yılında çiftçilerin			1950 Yılında çiftçilerin		
T.L.	T.L.	T.L.	Evvelki yıl bakiyesiyle	Ödediği	Ödediği
Borçlandığı	Ödediği	Borc bakiyesi	Borçlandığı	Ödediği	Ödediği
12.371.790,42	2.692.292,13	9.679.498,29	55.334.860,31	9.857.530,80	45.477.329,51
1951 Yılında çiftçilerin			1952 Yılında çiftçilerin		
Evvelki yıl bakiyesiyle birlikte	Ödediği	Borc bakiyesi	Evvelki yıl bakiyesiyle	Ödediği	Borc bakiyesi
borçlan dığı	Ödediği	Ödediği	birlikte borçlandığı	Ödediği	Ödediği
59.530.096,37	13.084.540,21	46.445.556,16	50.267.802,19	14.936.512,98	35.331.289,21

İ C M A L

Bankalara ödenen :..... 40.620.000
Firmalarla satın alınırken peşin ödenen 19.000.000
Bankaya borç bakiyesi 35.331.000
Y E K Ü N 94.901.000

030 01 107 675 6

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KURUMSAL ARŞİV

Yurtdışına serbest ticaret rejimi ile ithal edilen ve
(T.C.Ziraat Bankası Kredileriyle satılan Ziraat alet
ve makinelerinin durumunu gösterir cetvel)

Makinenin cinsi	1950 Gelen	1951 Gelen	1952 Gelen	
Traktör	3783	12899	9129	25816
T.Pulluklu	1854	14420	6871	23145
One-Way	28	216	61	305
Diskharrow	-	674	3361	4035
Kültivatör	374	1178	1345	2897
Hububat mihveri	1426	423	1949	3808
Pamuk mihveri	240	898	706	1844
Çayır ve orak Mak.	7709	197	1694	9600
Bıçer-Döğür	952	569	211	1632
Bıçer-bağlar	365	85	134	584
Harman makinesi	964	883	361	2208
Çapa makinesi	994	354	95	1433
Motopomp	3836	132	1430	5398
Trayler	2929	1000	4460	8389

Yukarıdaki Ziraat Traktörleri ve makinelerinden Ziraat
Bankası kredisi ile çiftçilere intikâle etmiş olanlardan
hazırlanan borç ve tahsilât durumu da şöyledir:

1950 Yılında çiftçilerin			1951 Yılında çiftçilerin		
Borçlandığı T.L.	Ödediği T.L.	Borç bakiyesi T.L.	Önceki yıl bakiyesiyle Borçlandığı T.L.	Ödediği T.L.	Borç bakiyesi T.L.
3.866.651,27	103.443,27	3.763.208	74.601.621,36	5.844.521,36	68.757.100

1952 Yılında çiftçilerin

Önceki yıl borç bakiyesiyle borçlandığı T.L.	Ödediği T.L.	Borç bakiyesi T.L.
198.159.335,72	22.653.735,83	168.465.600

İ C M A L

Bankağa Ülenen	35.641.608
Bankalardan satın alınan diğer banka bakiyesi	37.700.000
Bankaya borç bakiyesi	168.465.000
Y E K Ü N	254.106.698

030 01 107 375 5

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Ziraat
Don Rakkamları

28.5.1953

Marshall yardımından ve Liberasyon yoluyla
memlekete ithal edilen Ziraat Alet
ve makinalarının miktarı

(Mayıs 1953 başı itibarile)

Makinanın Cinsi	1949-1953	1950-1953	Yekün
	Marshall	Liberasyon	
Traktör	7.449	26.146	33.595
Traktör pulluğu	10.325	23.687	34.012
One-Way	3.291	368	3.659
Diskharrow	5.993	4.035	10.028
Kültivatör	3.136	2.897	6.033
Hububat Mibzeri	5.993	4.006	9.999
Pamuk Mibzeri	3.571	2.017	5.588
Çayır ve Orak Makinası	264	10.153	10.417
Biçer-Düğer	2.680	1.834	4.514
Biçer-Bağlar	-	685	685
Harman Makinası	410	2.335	2.745
Çapa Makinası	1.962	1.433	3.395
Motapomp	694	5.398	6.092
Trayler	4.044	8.389	12.433
Beygir tarağı	620	-	620
Pamuk Selektörü	33	-	33
Seyyar Tamirhane	6	-	6

-9-
M.Ü.

030 01 107 625 6

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 107 - Dosya No: 675 - Sıra No: 6

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BAŞBAKANLIK
MUSOSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Yazıldığı tarih : 9. 10. 1948
Numarası : 230
İmza : Adnan Paşa

S İ F R E T E L

Sayın Hasan Saka
Başbakan

1948 son dokuz aylık devresi için Marshall Planından verilecek otuz milyon dolarlık krediye müteallik anlaşma tasarısı gelmiştir . Bu tasarı hükümleri 18 Ağustosta Vaşington Büyük Elçiliğimizden bildirilen kredi şartlarını aynen tekrar etmekte ancak lehimize olarak sipariş müddetinin 30 Haziran 1949 tarihine kadar uzatıldığı anlaşılmaktadır . Başka bir değişiklik yoktur .
Otuz milyon miktarının 2 Nisan 1948 ile 30 Haziran 1949 on beş aylık devre için mezuubahs bulunan 60 milyon dolar miktarında hiç bir tenzilat ifade etmediği de (ECA) tarafından Vaşington Büyük Elçiliğimize teyit olunmuştur .

16 memlekete aynen verildiği anlaşılan bu tasarı ve bağlı vesikalar için müstaceliyetine binaen pazartesi günü toplanacak olan Bakanlar Kurulunda görüşülerek kabul ve imzası için Vaşington Büyük Elçimize selâhiyet verileceğini saygılarımla arz ederim .

Başbakan Yardımcısı
Barutçu

9/10

030 01 11 200 14

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bütün bu izahattan anlaşılacağı ve hile Marshall Planının direkt ve indirekt yardımlarından faydalanılarak getirilen makineler Su İşleri Reisliğinin çeşitli faaliyet sahalarından ancak bir kısmını teşkil eden ve aşağıda 14 bölümde isimlendirilen iş yerinde kullanılmıştır. Bu işler şunlardır :

- 1 — Manisa Viâyetinde : Kumçayı ıslahı üçüncü kısım inşaatı ve Deliçay ıslah işleri.
- 2 — " " : Bakırçay ve Yandereleri ıslahı 4 üncü kısım inşaatı.
- 3 — " " : Marmara gölü manzumesinin tamamlanması.
- 4 — Konya Vilâyetinde : Ereğli bataklığının kurutulması.
- 5 — " " : Ova köyleri kanalları tathir ve tevsi ve ıslah işleri.
- 6 — " " : Konya Ovası sulama şebekesinin tevsi ve ıslahı
- 7 — " " : Beyşehir Sarısu devrivasyon yatağının inşaatı.
- 8 — Eskişehir Vilâyetinde : Porsuk Çayı ıslah işleri.
- 9 — " " : Eskişehir Ovası sulaması birinci kısım inşaatı.
- 10 — Aydın Vilâyetinde : Işıklı göl seddeleri ikinci kısım inşaatı ve Küfi - Çay devrivasyonu.
- 11 — Adana Vilâyetinde : Seyhan feyezan Seddeleri ve Dolu Savakları inşaatı, ayakların tevsi ve ıslahı ve Sarıçam Deresi ıslahı
- 12 — Susurluk : Marmaracık Gölünün kurutulması
- 13 — Maraş Vilâyetinde : Gavur Gölü ıslahı.
- 14 — Çanakkale Vilâyetinde : Kumkale bataklığının kurutulması.

Bu işlerin bir kısmı evvelce başlanılmış işlerin devamı olup bazıları ise başlı başına ele alınan yeni mevzulardır. Bu programın finansmanı 22.459.000 liralık bir iç ödeneğe ihtiyaç göstermiştir. Gereken tahsisat seneler itibarıyla şöyle taksim edilmiştir.

Seneler	Türk Lirası
1949	134.000
1950	1.966.000
1951	8.017.000
1952	7.929.000
1953	4.138.000
1954	275.000

Bu işlerin tamamlanmasıyla 49.100 hektar arazi kurutulacak; 68.600 hektar taşkınlardan kurtarılacak; 25.000 hektar arazi sula-

yılında da tamamen kendini göstermiş bulunmaktadır. Bununla beraber ziraatımızda son yıllarda görülen bu inkişafı yalnız Marshall kredilerine bağlayamayız. Bunun yanında aynı derecede mühim diğer faktörlerde mevcuttur. Bu arada Marshall Plânı dışında Avrupa'dan serbest olarak ziraat makine ve âletleri ithalini ve ziraat mahsulleri fiyatlarının müstahsili teşvik edici seviyede oluşlarını bilhassa sayabiliriz.

Son bir kaç sene içinde ziraatımızdaki gelişme bilhassa hububat ve pamuk ziraatında göze çarpmaktadır. Bu mahsullerin mukayese maksadiyle 1948 - 1951 arasındaki dört yıllık ekim ve istihsalindeki seyir grafiklerle ayrı ayrı gösterilmiştir.

1949 da bütün hububat ekim sahamız 7.509.516 hektar iken 1950 ve 1951 yıllarında sırasıyla 7.790.149 ve 8.804.700 hektara yükselmiştir. 1951 deki ekim sahası 1949 a göre 1.295.184 hektarlık bir fazlalık göstermektedir ki bunun yüzde ifadesi %17 dir. Aynı yıllardaki hububat istihsalı ise sırasıyla 5.376.750, 7.718.903, 10.679.000 tondur. Buna göre 1951 istihsalımız 1949 istihsalinden 5.302.000 ton fazladır ki bunun yüzde artış nisbeti %98 dir. Yalnız burada şunu hatırlamak yerinde olur ki 1951 hububat istihsalimizin 1949 a göre %98 bir artış göstermesi 1949 da kışın erken başlaması ve ilkbaharın kurak gitmesinden mahsulün istisnai bir vaziyette çok düşük olmasından ileri gelmektedir. Nitekim 1951 hububat ekim ve istihsalimizi 1948 ekim ve istihsalıyla karşılaştırsak artış nisbetleri sırasıyla ekimde %8 ve istihsalde %18 dir. Bununla beraber 1951 hububat ekim sahası ile istihsal miktarı ziraatımızda birer rekor teşkil etmektedirler. 1952 istihsalimizin de elde edilen rekor üstünde olacağı kuvvetle tahmin edilmektedir. Bu inkişafta yukarıda belirttiğimiz gibi Marshall kredilerinin büyük bir payı vardır. Bu suretle Türkiye bugün hububat ihraç eder bir memleket olarak yer almış bulunmaktadır.

Pamuk ziraatımıza bir göz atacak olursak daha Marshall programının pamuk ziraatına tesirleri ulaşmadan istihsal miktarının 1949 da, birden takriben bir misli arttığını görebiliriz. 1948 de ekim sahası 297.761 hektardan müteakip 1949, 1950 ve 1951 yıllarında sırasıyla 305.000, 448.000 ve 642.000 hektara çıkmış ve aynı yıllardaki istihsal miktarları da sırasıyla 58.000 tondan 104.000, 122.000 ve 155.000 tona yükselmiştir. 1949 a göre 1951 mahsulü istihsalde %49 ve ekimde %110 bir artış kaydetmiş bulunmaktadır. Hiç şüphesiz bu fevkalâde artışta pamuk fiyatlarının istisnai bir şekilde yükselişi birinci rolü oynamıştır. Müstahsiller arasında büyük bir teşvik yaratmış olan fiat ve Marshall Plânı vasıtasıyla temin edilen lüzumlu traktör ve ekipman ve diğer faktörler istihsalimizin 1951 deki seviyeye ulaşmasını müştereken sağlamışlardır. Bu suretle pamuk, harici ticaretimizde ziraat mahsulleri arasında birinci sırayı almış bulunmaktadır.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

şundan 31/12/1951 tarihine kadar sipariş edilen ve bunlardan yurda gelen ve çiftçilere satılan miktarları ayrı ayrı sütunlar halinde göstermektedir. (1)

Cinsi	Sipariş edilen aded	Yurda gelen aded	Satılan aded
Traktör	7440	6752	6673
Traktör pulluğu	9714	9704	9391
One-Way	3384	2112	1754
Hububat mibzeri	6716	2098	1953
Pamuk mibzeri	3562	3562	3141
Diskaro	6393	4325	4295
Kültivatör	3060	2997	2197
Çayır ve orak makinası	319	313	113
Bıçer döğer	1887	1559	1524
Harman makinası	156	88	88
Hayvan pulluğu	2943	2943	2248
Treyler	4044	4044	3981
Balya makinası	61	61	50
Çapa makinası	1962	1962	1826
Tırmık	637	613	406
Beygir tarası	620	620	613
Pamuk selektörü	33	33	33
Dastır (motörlü ve elle çalışan)	575	575	380
Pülverizatör	3282	3282	2470
Alev makinası	1012	1012	612
Seyyar tamirhane	6	6	6
Santrifüj	418	418	386
Motopomp	621	621	619

Tabloda traktör pulluğu sayısının traktör miktarından fazla oluşu Avrupa'nın pulluk disponibilitésinin ihtiyaçlarımızı karşılamaması ve bu yüzden Avrupa'dan pulluk ithalinin azlığındandır.

(1) Bu listeye, istirdat yoluyla 1948/49 Tarım programına dâhil edilen 1.425.000 dolarla sipariş edilmiş ziraat âlet ve makinaları dâhil edilmemiştir.

dım tahsisatı ise 46.398.000 dolar tutmaktadır. Aşağıdaki tablo Tarıma ayrılan direkt yardımları yıllar ve sektörler itibariyle ayrı ayrı göstermektedir.

Kod No.	Cinsi	1948 - 49 \$	1949 - 50 \$	1950 - 51 \$	Yekûn \$
120	Tohumlar	—	10.000	10.000	20.000
236	Mücadele ilaçları	306.000	—	250.000	556.000
380	Kimyevi maddeler	5.000	10.000	21.000	36.000
640	El aletleri	8.000	—	—	8.000
740	Zirai tulum-balar	417.000	250.000	—	667.000
750	Seyyar tamirhane	—	150.000	—	150.000
770	Ziraat aletleri	7252.000	6458.000	4180.000	17890.000
771	Yedek parça	2213.000	2000.000	2040.000	6253.000
820	Pikap ve kamyonet	81.000	50.000	503.000	634.000
830	Tank tipi traktör (küçük)	1239.000	1000.000	—	2239.000
831	Tank tipi traktör (büyük)	687.000	—	—	687.000
832	Tekerlekli traktör	7926.000	4000.000	1500.000	13426.000
880	Fenni aletler	—	10.000	—	10.000
890	Lâstik tamir malzemesi	—	25.000	—	25.000
891	Lâstik	96.000	50.000	140.000	286.000
950	Deniz navlunu	1918.000	613.000	950.000	3481.000
	Tarım projeleri için Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına verilen	22.148.000	14.626.000	9.594.000	46.368.000
				814.000	814.000
		22.148.000	14.626.000	10.408.000	47.182.000
	1950/51 devresine nakil	784.000	—	—	784.000
	Yekûn	21.364.000	14.626.000	10.408.000	46.398.000

Tablonun tetkikinden de anlaşılacağına göre Tarıma ayrılan direkt tahsisler birinci derecede zirai ekipmanlara sonra sırasıyla çeşitli traktörlere ve yedek parçalara harcanmıştır. Ziraatimizin makineleşmeye olan ihtiyacı karşısında bu durumun isabetli olduğu kolayca anlaşılır.

Tarıma Marshall Plânından yapılan direkt yardımları, dolar tutarı ile değil de getirtilen traktör, başlıca ekipman ve malzeme miktarı bakımından tetkik edersek yardımın mahiyeti daha iyi anlaşılabilir. Bu maksatla hazırlanan tablo Marshall Plânının ba-

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

halde kredili satış sisteminin Avrupa traktörlerine de teşmilinden sonra 1950 de ithal edilen traktör adedi 5877 yi ve içinde bulunduğumuz senenin 8 aylık ithalatı ise 6900 ü bulmuştur. Yıl sonuna kadar bu miktarın 9000 e varacağı tahmin olunmaktadır.

1951 sonbaharında memleketimizde ziraat işlerinde kullanılan traktör sayısı 16.000 i aşmıştır. Bir traktörün yılda vasatı olarak 100 hektar arazi işlediği farz edilirse 1,6 milyon hektar arazinin traktörle ziraat edildiği anlaşılır.

Memleketimizde traktörlerin en çok yayıldığı sahalar, başta Çukurova olmak üzere Ege, Orta Anadolu ve Trakya bölgeleridir. Bilhassa Orta Anadolu'da traktör miktarı büyük bir hızla artmaktadır. Aşağıdaki cetvel 1948 ve 1951 yıllarında başlıca vilâyetlerimizde traktör miktarını göstermektedir.

Başlıca vilâyetlerde traktör sayısı

	1.1.1948	1.1.1951
Adana	650	2200
Aydın	134	948
Manisa	75	702
İzmir	79	689
Ankara	53	541
Tekirdağ	62	489
Konya	64	475
Eskişehir	87	470
Antalya	23	418
İçel	125	340
Denizli	23	305
Hatay	23	290
Edirne	42	255
Urfa	10	194
Samsun	56	173
Kırklareli	42	170
Bursa	30	165
İstanbul	96	158
Diyarbakır	6	123
Amasya	10	121
Kırşehir	5	106
Maras	20	101

Cetvelin tetkikiyle görüleceği üzere Marshall Plânının memleketimizde tatbikinden önce Adana'da 650 traktör varken bu miktar 1951 senesi başında 2200 e yükselmiştir. Artış Nisbeti % 324 dür. Diğer taraftan Ankara'daki traktör miktarı da 1949 da 53 den 1951 de 541 e çıkmıştır. Artış nisbeti % 1019 dur.

Memleketimizde büyük bir hızla artmakta olan bu traktörlerden istihsalde azami randuman temini maksadiyle Hükümetimizce bir çok tedbirlere başvurulmaktadır. Bu tedbirlerin başında traktör sürücülerinin yetiştirilmesi gelmektedir. Memleketimizin muhtelif merkezlerinde, 5 - 6 ay süreli, müteaddit makina kursları açılmıştır. Marshall Plânının başındanberi bu kurslarda yetiştirilen

Memleketimizde firmalar tarafından kurulmuş ve kurulacak
Jabet ve seyyar tamirhanelerin yerlerini gösterir
C e t v e l

Firma adı	Kurulum		Kurulacak	
	Sabit	Seyyar	Sabit	Seyyar
Z. Donatın	1 Konya 1 Adana	14 Ankara Adana Kayseri Diyarbakır Konya Eskişehir Manisa İzmir İstanbul	1 Ankara 1 Diyarbakır 1 Manisa 1 Adana	1 Trakya
Çukurova	1 İstanbul 1 Adana		1 İzmir 1 Konya	1 Adana 1 Konya
Koç	1 Ankara 1 İzmir 1 Adana 1 Konya 1 Antalya	2 Eskişehirli Gaziantep 1 Ankara 1 Antalya Adana Gaziantep	1 Diyarbakır 1 Balıkesir	1 Urfa 1 Antalya
Türk Inter			1 İstanbul 1 Eskişehir 1 Adana 1 İzmir	1 Eskişehir 1 Adana
Yakındoğu	1 İstanbul	1 Trakya 1 Kocaeli	1 Adana 1 Trakya 1 İzmir 1 Antalya	1 Konya 1 Bursa
Neptun			1 İstanbul	1 Trakya 1 Eskişehir 1 İzmir
Matış	1 İstanbul			1 Adana
Yekün:;	11	18	18	13

o:p

030 01 80 507 5

40

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Marshall Planından Tarım Bakanlığına Yapılan tahsisleri
(Rakamlar "000" ilâvesiyle okunacaktır)

-00 - Amerika
-03 - Canada

Code No.	Cinsi	1948/49	1948/49 progra- mına istirdat yolu ile dahil edilen	YAKUN.	1949/1950	1949/50 pro gramına ilâve olarak	YAKUN.	Umumi Yekûn.
830-00	Tank tipi traktör 50 HP.den küçük.	1,057	182	1,239	1,000		1,000	2,239
831-00	Tank tipi traktör 50 HP.den büyük.	672	15	687	-		-	687
832-00	Tekerlekli traktör	7,327	382	7,709	3,700		3,700	11,409
832-03	" "	217	-	217	300		300	517
770-00	Ziraat aletleri	3,833	158	3,991	3,080	1,468	4,548	8,539
770-03	" "	2,857	404	3,261	1,910		1,910	5,171
771-00	Yedek parça...	1,500	156	1,656	1,560		1,560	3,216
771-03	" "	557	-	557	440		440	997
891-00	Lâstik (traktör ve ziraat aletleri için)	96	-	96	50		50	146
740-00	Tulumhalar	417	-	417	-	250	250	667
236-00	Motadale ilâçları	306	-	306	-		-	306
820-00	Pikap kamyonet	81	-	81	50		50	131
380-00	Kimyevi madde (Galiyem elorid)	5	-	5	10		10	15
950-	Deniz navlunu	1,790	120	1,918	500	113	618	2,531
750-00	Seyyar tamirhane	-	-	-	150		150	150
880-00	Fenni aletler	-	-	-	18		18	18
640-00	El aletleri	8	-	8	-		-	8
890-00	Lâstik tamir malzemesi	-	-	-	25		25	25
120-00	Tohum	-	-	-	10		10	10
	Yekûn.....	20,725	1,425	22,148	12,785	1,841	14,626	36,774

S.P.

030 01 80 5075

1949/50 yılı Marshall plânı taraj haklarından tarıma ayrılan
1,508,000 doların maddeler ve memleketler itibarile
bölünüşü (rakamlar 1000 dolar olarak)

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

	Almanya	İngiltere	Belçika	Yekûn
Sun'ı gübre	-	67,2	584	651,2
Traktör	150	244	-	394
Traktör pulluğu	34	-	-	34
Atla çekilir ziraat aletleri	82	-	-	82
Mücadele ilâçları	-	59,8	-	59,8
Santrifüj tulumba	-	97	-	97
Hububat bağarları	150	-	-	150
Lâboratuvar malzemesi	-	40	-	40
Yekûn	416	508	584	1,508

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

M.k

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

030 01 80 507 S

3

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

uzman yine teknik yardımdan faydalanarak Amerika'dan getirttiğimiz 800 Kg. kadar muhtelif melez mısır çeşitlerinin memleketimizde denemesi üzerinde tetkiklerde bulunacaktır.

Teknik yardımdan faydalanarak önümüzdeki yıl Amerika'ya 50 ziraatçı, 15 veteriner ve 15 ormancı gönderilmesi için hazırlıklara başlanmıştır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

M.K

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

7

Ziraat Fakültesinden bir profesör ile teşkilâtten bir pamuk mütehassısının Amerika'ya gönderilmeleri için yaptığımız müracaat da kabul olunmuştur. Ayrıca melez mısır yetiştiriciliği üzerinde bilgi ve görgüsünü artırmak üzere Amerika'ya bir ziraatçıyı beş ay müddetle gönderme teklifimiz de E.C.A. idaresince kabul olunmuştur. Ancak bu eleman henüz seçilmemiştir.

5 Yüksek Orman Mühendisi ile Ziraat Fakültesinden bir profesörün muhtelif ormancılık şubelerinde bilgi ve görgülerini artırmak üzere Amerika'ya gönderme teklifimiz E.C.A. ca tetkik olunmaktadır.

2.- Amerika'dan uzman celbi :

Teknik yardımdan faydalanarak memleketimizde iki yıl tetkiklerde bulunmak üzere Amerika'dan 8 uzman celbi hakkında yaptığımız teklif kabul olunmuştur. Bunlardan aşağıda adları yazılı 7 mütehassıs 28/Mart/1950 günü memleketimize gelmişler ve tetkiklerine başlamışlardır. Halen bu uzmanlar Çukurova ve cenubi şarkî vilâyetlerimizle Ege, Marmara, Trakya ve havalî bölgelerinde tetkiklerini tamamlamışlardır. Yakında şarkî ve şimalî Anadolu'da da tetkiklere başlayacaklardır. Bu tetkikler sona erdikten sonra uzmanlar Türkiye için yeni bir ziraat teşkilâtı programı hazırlayacaklardır.

Uzmanlar :

Mr. Elmer Starch	Zirai organizasyon uzmanı
Mr. Gould	Zirai yayım (extension)
Mr. Winchester	Zooteknî uzmanı
Mr. Hansmeier	Toprak hayatîyetini muhafaza (Conservation)
Mr. Smith	Ziraat alet ve makinaları uzmanı
Mr. Killough	Pamukçuluk
Mr. Ward	Sulu Ziraat

Yine teknik yardımdan faydalanarak beş ay müddetle bir melez mısır uzmanı 18/Mayıs/1950 günü memleketimize gelmiştir. Bu

030 01 80 507 5

././6

Marshall plânından getirtilen ziraat alet ve makinalarından azamî randımanı temin için bupların takım halinde çiftçilerimize satılması hususu firmalara tavsiye olunmuştur. Bu hususta Şeker Fabrikaları 3-6 çiftçiden müteşekkil çiftçi gruplarına traktör ve bununla birlikte kullanılan diğer aletlerin komple bir halde satılmasını temin etmektedir.

Firmaların satış sahalarını muayyen bölgelerde teksif etmeleri rica olunmuştur. Böylece servis işleri bir hayli kolaylaşmış olacaktır.

Çiftçilerimizin görgü ve bilgilerini artırmak, onlara modern ziraat usullerini göstermek üzere, firmaların yardımıyla, bilhassa yeni tip aletlerle gösteriler tertip edilmektedir.

Marshall plânı teknik yardımı

1.- Amerika'ya eleman gönderme :

Marshall plânı teknik yardımından faydalanarak Amerika'ya bilgi ve görgülerini artırmak üzere muhtelif sahalarda eleman göndermek mümkün olmaktadır. Yine aynı yardımdan faydalanarak Amerika'dan mütehasşıs getirilebilmektedir. Keza elit tohum ve damızlık getirilmesi de kabildir.

Bakanlığımız teknik yardımdan her üç şekilde de faydalanmaktadır. Bu güne kadar bu yardımdan faydalanarak Amerika'ya teşkilâtta 28 yüksek ziraat mühendisi ile Ziraat fakültesinden bir profesör ve bir doçent gönderilmiştir. 5 Veterinerin Amerika'ya gönderilmesi için yapılan müracaatımız kabul olunmuştur. Bu elemanlar 16/Haziran'da Amerika'da bulunacaklardır.

030 01 80 502 5

./.

5

Marshall plânından getirtilen ziraat alet ve makinelerinin kullanma, bakım ve emürlerini arttırmak için alınan tedbirler

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Marshall plânile getirtilen traktör ve diğer ziraat alet ve makinelerin kullanma, bakım ve onarım işlerini çiftçilerimize öğretmek üzere makinist kursları açılmıştır. Kurslara ilk olarak 1949 yılı ilkbaharında yurdun 12 muhtelif yerinde başlanmıştır. Altıncı ay devam eden bu kurslarda geçen yıl 1200 eleman yetiştirilmiştir. Ayrıca Şeker Fabrikaları da 450 makinist yetiştirmiştir. Bu yıl kurs adedi 20 ye çıkarılmış ve 2000 makinist yetiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Kurs devresi de altı aydan beş aya indirilmiştir.

Alet ve makinelerin randımanlarını arttırmak içinde Marshall plânı ithalatçı firmaları ile de işbirliği yapılmaktadır. Halen bu firmalar tarafından kurulmuş bulunan ve kurulacak olan seyyar ve sabit tamirhanelerin kuruluş yerleriyle miktarları 4 No.lu listede yazılıdır.

Marshall plânı makinelerinin randımanını arttırmada yedek parça işine büyük önem verilmektedir. Geçen yıl ithal olunan traktör ve ziraat alet ve makineleri bedelinin % 10 nu nisbetinde yedek parça getirtilmişti. Bu yıl bu nisbet % 20 ye çıkarılmıştır. Bu güne kadar 2,213,000.- dolarlık yedek parça ithal olunmuştur. 2,000,000 dolarlık yedek parça da siparişe başlanmıştır.

Alet ve makinelerin bakımında el kitaplarından da faydalanacağı düşünülmüştür. Bütün Marshall plânı ithalatçı firmaları getirttikleri traktör, harman makinası ve biçer-döğür gibi makinelerin kullanma, bakım ve onarımları hakkında Amerika'da yazılmış el kitaplarını dilimize tercüme ettirmişlerdir. Bu kitaplar çiftçilere parasız dağıtılmaktadır.

030 01 80 5075

./. 4

bu belgeyi idare âmirlerine tasdik ettiren herkes istediği büyüklükte traktör ve diğer aletleri satın almakta tamamen serbesttir. Bakanlık mübayaâ işlerinden tamamıyla elini çekmiştir. Çiftçi istediği aleti peşin veya taksitle satın alabilir. Bu husus çiftçinin arzusununa bira-
kılmıştır.

Kredili satışlar ya doğrudan doğruya firma tarafından veya Ziraat Bankasının iştirakile yapılmaktadır. Azami taksit süresi 6 yıldır. Satışta peşin olan birinci taksit % 20, geri kalan beş tak-
sidin nisbetleri sırasıyla % 20, % 15, % 15, % 15, % 15 dir. Taksitler her yıl o bölgedeki esas mahsulün idrak veya satış mevsiminde tahsil edilmektedir. Taksitler üzerine süre sonundan ayrıca % 2,5 faiz konur.

Satışlarda firmaya malın c.f. (satın alma + dış navlun) bedeli üzerinden % 20 kâr haddi tanınmıştır. Spn defa bu had % 25 şe
çakarılmıştır. Bu ilâve olunan % 5, yalnız alet ve makinaların randı-
manlarını arttırmak üzere bakım, servis ve çiftçilerin öğretimi (de-
monstration) işlerinin yürütülmesine sarfolunacaktır. Yedek parçalarda satış fiatının hesaplanmasında imalâtçı fabrikanın yedek parça liste
fiatı esas alınmıştır. Buna göre Amerika'dan ithal olunan yedek parça-
ların satış fiatı esas liste fiatının 4,5 misli Kanada'dan 4.3 misli
olarak kabul olunmuştur. Bilfarz Amerika'daki fiatı bir dolar olan
bir yedek parça Türkiye'nin her tarafında 450, Kanada'nınki ise 430
kuruşa satılmaktadır. Yalnız John Deere fabrikası için bu nisbet 4.8
olarak hesaplanmıştır.

Marshall plânından getirtilen traktör lastiklerinden kâr haddi % 25 kabul olunmuştur.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

./.

3

Direkt yardımdan şimdiye kadar sipariş verilen, memleketimize gelen ve satılan miktarlar 3 No.lu listede yazılıdır.

Listenin tetkikinden de anlaşılacağı üzere şimdiye kadar 6676 traktör, 9079 traktör pulluğu, 3456 diskharrow, 1262 biçer-döğür, 1439 hububat mibzeri, 2732 pamuk mibzeri, 2516 One-Way pulluğu ve 104 pikap kamyonet sipariş verilmiştir. Bunlardan memlekete gelip de halen satılmamış olanlar yine 1 No.lu listenin son sütununda gösterilmiştir.

Marshall planından getirtilen bu alet ve makinalar firmalar vasıtasıyla ithal edilmekte ve satılmaktadır. İthal ve satış fişleri 10138 sayılı yönetmelik hükümlerine göre yürütülmektedir.

Malların satışı :

Marshall planından memleketimize getirtilen traktör, ziraat alet ve makinaları evvelâ Vilâyetler itibarıyla tahsis olunmakta ve bu tahsisler İl Tevzi Komisyonları vasıtasıyla çiftçilerimize dağıtılmakta idi. Kâfi miktarda araziye sahip olan bir çiftçi vilâyete başvurarak işletme büyüklüğünü, satın alacağı aletin cinsini vesair bilgiyi gösteren bir beyanname vermekte ve bir tedarik belgesi almakta idi. Bu belgeler o vilâyete tahsis olunan alet ve makinaların miktarını geçemezdi. Eline belge geçiren çiftçi o yıl içinde, istediği zaman 37,5 peşin ve geri-sini dört taksitte ödemek üzere aletini almakta idi.

Tahsis sisteminin bir çok mahzurları görüldüğünden 1949 yılı Ağustosunda bundan vazgeçilmiş ve satışlar tamamen serbest bırakılmıştır.

Bu günkü tatbikata göre; Marshall planından traktör vesai alet ve makina almak isteyenler için yalnız çiftçi olmak ve bir çiftçi belgesi almak kâfi görülmektedir. Çiftçi olduğuna dair belge alan ve

M.k

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

2

Not : 1

Marshall plânı hakkında :

Marshall plânından memleketimize iki şekilde yardım temin edilmektedir. Bunlardan birincisi direkt yardım olup Amerikan Hükûmetince Türkiye'ye dolarla yapılmaktadır ve Amerika'dan yapılacak mal ve hizmet mübayaası için kullanılmaktadır. İkinci şekil yardım ise traj hakkı suretile muhtelif Avrupa memleketlerinde Türkiye'ye temin edilen satın alma imkânlarıdır.

1948/49 yılında Marshall plânından Türkiye'ye yapılan 49,7 milyon dolarlık yardımdan 22,148,000 dolarlık kısmı (umum yardımın % 44,5 u) Bakanlığımıza ayrılmıştır.

1949/50 yılı Marshall plânından memleketimize 59 milyon dolar direkt ve 58 milyon dolarlık da Avrupa'dan traj hakkı ki cem'an 117 milyon dolarlık yardım yapılmıştır. Bu yardımlardan tarıma yekûn olarak 16,134,000 dolarlık yardım ayrılmıştır. Bu da umum yardımın % 13,8 ini teşkil etmektedir. Bunun 14,626,000 doları Amerika'dan direkt yardım; geri kalan 1,508,000 doları da Avrupa'dan traj hakları teşkil etmektedir.

Bu halde şimdiye kadar tarıma 36,774,000 dolar direkt yardım ve 1,508,000 dolar traj hakkı ki cem'an 38,282,000 dolar ayrılmıştır.

Direkt yardımın seneler ve muhtelif ziraat alet ve makinalarile malzeme nev'ileri itibarile bölünüşleri ekli 1 No.lu listeye gösterilmiştir.

Traj haklarından tarıma ayrılan 1,508,000 doların memleketler ve maddeler itibarile bölünüşü de 2 No.lu listede yazılıdır.

12 sayfa

030	01								
-----	----	--	--	--	--	--	--	--	--

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı: Anıl ÖZKIRMACI CAN

Doğum Yeri ve Yılı: Adana, 08.01.1983

Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi:

1-Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Bölümü

2- Adıyaman Üniversitesi Arapça Öğretmenliği (Halen devam diyor)

Yabancı Dil (ler) ve Düzeyi :

1 İngilizce (iyi)

2Arapça (iyi)